

Universitätsbibliothek Wuppertal

Symbolarvm Libri XVII. Qvibvs P. Virgilio Maronis Bvcolica, Georgica, Aeneis ex probatissimis auctoribus declarantur, comparantur, illustrantur

**Vergilius Maro, Publius
Augustae Vindelicorum, MDIC**

Liber XII. Ad septimum Aeneidos

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-322](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-322)

SYMBOLARVM
IN P. VIRGILIVM MA-
RONEM LIBER XII.

Ad septimum Aeneidos.

SYNOPSIS.

Omerus noster Mantuanus *Aeneidem* suam, id quod in *Prodidagmatis* docere meminimus, simulacrum quoddam, paruum illud quidem, atq; modicum, ex bipartito Homeri opere, eoq; longo admodum, & è libris eius plurimis, puta, ex *Iliade*, & *Odyssæa*, cum ingenio, & iudicio (quorum utrumq; maximum illi contigit) cum labore præterea, diligentiaq; vix imitabili effingere omni ope, industriaq; contendit. Sed cum hæc sedata, ciuilibus, & tanquam comica: illa contra, fremitus, ac tumultus plena, prorsus bellica, tragædiæq; similis videatur: hæc *Ulyssis* prudentissimi viri, in patriam redire enixissimè laborantis varios errores, variosq; casus: illa præliorum dimicationes apud Troiam, & funera utrinque facta pertractet, Latinus vates ordine permutato, prius *Odyssææ*, quam *Iliadis* imaginem quasi expingere instituit: ac prioribus quidem libris sex virum, Troiæ qui primus ab oris, multum terra, mariq; rebus aduersis exercitus in Italiam aliquando profugus venisset: totidem sequentibus arma, & eundem heroem multa bello passum, donec urbem, potitus videlicet *Lauiniæ* connubio, constitueret, admirabiliter descripsit. Quocirca, qui liber ordine septimus numeratur, idem huius augustissimi, æternumq; memorandi poematis alterum dimidium exorditur: quandoquidem initia, causasq; bellorum omnium comprehendit, & in extremo, (uti *Homerum Iliad. lib. 2. fecisse manifestum est*) catalogum haud ita breuem, earum urbium, atque ducum contexit, qui belli societatem cum *Turno* aduersum Troianos coiuerunt. Istuc verbis planissimis *Maro* ipse, non longè à principio monet:

— & primæ reuocabo exordia pugnae.
Tu vatem, tu diua, mone. Dicam horrida bella,
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrenamq; manum, totamq; sub arma coactam
Hesperiam.

Sed utilissimum fore autumo, τὸ ὑποκείμενον totius libri huius particulatim lectori, & ἀναδύξως ad cognoscendum proponere. Ab inferis regressus *Aeneas*, dataq; ad sepulcrum *Caietæ* nutrice sua, à qua usque hodie eius loci oppidum *Caietæ* vocabulum tenet (id quod ad venerandæ anus illius immortalitatem proficit) insulam *Circæ* triueneficæ, ut *Plautinè* dicamus, *Neptuni* fauore feliciter præteruehitur. Etiam tum voces sociorum *Ulyssis*, cantionibus, & pharmacis magæ illius in bestias conuersorum ibidem exaudiebantur, erantque metu suspensæ *Troianorum* mentes, ne quo infortunio eodem appulsi, pari calamitate mactarentur, &

Gg*

ipse

ipsi quoque leones, canes, lupos, ursos, porcos, asinos induerent. Verum, ut dicebamus, à Neptuno adiuti, locum periculosissimum celeri cursu legerunt. Postera luce venti, quasi iam suis partibus persuncti siluere, viditque prospectu capto Æneas lucum vastum, & per illum undas suas in mare deuoluentem Tiberim. Eò remis contendens, aduerso flumine in Latium, atque adeò in agrum Laurentem exscensionem facit. Deinceps à poeta huius libri argumentum proponitur, de quo nos supra. Nam status rerum & tempora Latij, quæ fuerunt Troianis aduenientibus, non æquè multam eius partem obtinent. Latinus Fauni filius, Pici nepos, Saturni pronepos tum regnabat, cui stirps virilis nulla: sed unica tantum filia, eaque viro tempestiua, nomine Lauinia: quam inter alios ex vniuersa Italia nobilitatis amplissima iuuenes, etiam Turnus Rutulorum Rex in matrimonium petebat, & ei (utpote Veniliae sororis suæ filio) Amata regina, puella mater studebat impensius, generumque exoptabat omnimodis. Atqui fata extero, & nominatim Æneæ illam despondebant. Huc quippe duplex prodigium in regia conspectum, unum de apum examine, lauri cacumen occupante: alterum de comis Lauiniæ innoxia flamma exardescens, tum corpus eius totum inuoluentibus, ignemque totis ædibus, cum omnium stupore dispergentibus pro certo pertinere, consultus à Latino Faunus respondit: addens, connubium illud, familiae suæ sempiternæ futurum gloriæ: quando Æneæ, Troianorumque posteri, terrarum domini olim salutandi essent. Oraculum hoc fama mox per vrbes distulit. Sub arboribus corpora curantes, cum rei cibariæ penuria compulsi, ipsas quoque mensas paniceas absumerent, ab Ascanio vaticiniij Celæus Harpyiæ admonentur, illius nempe in 3.

Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostraque iniuria cædis
Ambefas subigat malis absumere mensas.

Inde letitia viris oboritur, quia se nunc demum tot exantlatis laboribus excitandæ urbis potestatem nacturos animaduertunt. Hinc etiam regionem sibi iam pridem promissam, ac destinatam præsentem præsentem consalutant, & Anchisæ nihilominus, cum Celæus prædictione ad vnguem consentiens præsentio, ab Æneæ, ad gaudium nimirum exaggerandum in medium profertur. Dij item terræ tutelares, ac præsidēs religiosè salutantur. Jupiter è celo signum faustum mittit, ac bonæ spei complet animos. Diuersi loca exploratum concedunt, gentis, urbis, fluij, stagni nomina renuntiant. Postea legati centum, cum muneribus ad Latinum, de pace, & societate concilianda mittuntur. Æneas interea urbem pro tempore designat, & aliquod ædificationis dat initium. In suburbano Laurenti iuuentus vario ludicrorum genere, laudabili maiorum instituto exercetur. Regia magnificentissima, regis cultus qui fuerit, declaratur. Vocat intrò Legatos Latinus, ac se famam Troianorum accepisse testatus, causam legationis exquirat. Ilioneus orator altius ducto principio, respondet, locum oppidi extruendi rogat, se beneficij in perpetuum memores, gentem suam Latinis honori, præsidioque futuram pollicetur. Rex letabundus petita concedit: quinetiam ipsi Æneæ filiam uxorem, oraculi auctoritati obsecutus offert: videndique hominis, & alloquendi desiderio se ictum ostendit. Legatos pro numero totidem equis eleganter instructis muneratur: bigas seorsum, magno pretio comparatas, ad Æneam aduectandum transmittit. Porro fatalis Troianorum aduersaria, & inimica Juno tam secundis illorum euentis indolefcens, & se usque ad id temporis in persequendis, diuexandisque infontibus actum egisse (quia eos perdere funditus non potuisset) ingemiscens, Aleto furiam ab inferis, ad pacem disturbandam, bellumque accendendum euocat. Illa Amatam iam antea Teucris insensam ag greditur, coniectoque in mulierem serpente, eam furentem, & insanam efficit. Primum vafre dissimulans animum, pacatius apud maritum agit: fortunisque Lauiniæ suæ illacrymat, ut quæ aduenæ, & exuli uxor committenda sit: argumenta dissuadentia colligit, contraria dissoluit. Ubi se frustra esse intelligit, persona deposita, per oppida & sylvas, instar Menadis, cum globo seminarum simili pestetatarum

tatarum discursat. Deinde Aleto vetula, Junonia sacerdotis formam in se capessens, Turnum ad Troianos, unaq; Latinum bello acerrimo laceffendos, ac naues incendio disperdendas instigare molitur illa quidem: sed ab heroe cordato, ut curiosa, & fatua exploditur. Qua contemptione irritata, facem in eum contorquet. Is repente furore tanto inflammatur, ut aliud quam bellum, cedes, & sanguinem cogitare nihil possit. Ergo suis arma statim indicit. Nondum quiescit Furia. Ad Troianos abit, venantem Ascanium obseruat, canes eius in ceruum cicuratum, & à Tyrri armentarij liberis nutritum, præsertimq; à Syluia filia in delicijs habitum, irritat. Hunc Ascanius sagitta figit: fixus ceruus domum venit: gementi, ac propemodum ploranti similimus ob dolorem vulneris. Re agnita, puella rustica pagum omnem clamoribus suis ad facinoris ultionem conciet. Tyrri quoque non deest sibi, & Aleto de fastigio stabuli classicum canit. Agrestes undique cum telis, quæ ira monstrauerat, sese effundunt: Troiani equè haud segniter Ascanio suo auxilium apportant. Dirigitur acies, nec iam perticis, rastris, sudibus, sed strictis mucronibus decertatur. Occumbit Almon filiorum Thyrrhi maximus, & cum eo Galefus, Ausoniorum agricolarum copiosissimus. Aleto Junoni excitatam tragediam, conflictumq; primum gratulans, ad maiora spondet operam. Feruntur in urbem cadauera. Latinum rustici obtestantur, uti se ultorem iniuriarum profiteatur: ad idem Turnus eum etiam atque etiam sollicitat: regiam cingunt, consensu bellum flagitant. Rex fatorum, pactaq; memor amicitie, constanti voluntate repugnat, ac tandem se cogi testatus, ipsum Turnum (quod euentus postea docuit) magno hanc temeritatem, piaturum prænuntiat. Juno huic negotio velut proma conda, per se belli portas reserat: quem morem prius exponit Virgilius. Fremunt, & in arma ruit tota pene Italia, urbiumq; alia istuc, alia aliud telorum genus studiosè parat, ac prouidet. Postmodum duces cum locis, è quibus quisque venerit, percensentur: duces, inquam, qui cum Turno in exitium Troianorum conspirauerant. Ceterum, ne nuda enumeratio parum iucunda veniat lectoribus, quasdam historiolas òmne uis inspergit. Camillam quoq; sub finem honorificè tractat, eam à laborum tolerantia, à voluptatum contemptu, à summa pedum celeritate, ab admiratione hominum, ab eximio denique corporis, & armorum ornatu, ac specie dilaudat. Hypothesin sex librorum sequentium habemus summatim apud Ouidium lib. 14. Metamorph. ad hunc modum videlicet.

Soluitur herbofo religatus ab aggere funis:
 Et procul insidias, infamataque relinquunt
 Tecta deæ: lucosque petunt, vbi nubilus umbra
 In mare cum fulua prorumpit Tibris arena:
 Faunigenæque domo potitur, nataque Latini,
 Non sine Marte tamen. bellum cum gente feroci
 Suscipitur: pactaque furit pro coniuge Turnus.
 Concurrat Latio Tyrrenia tota, diuque
 Ardua sollicitis, victoria quæritur armis.
 Auget vterque suas externo robore vires:
 Et multi Rutulos, multi Troiana tuentur
 Castra: neque Æneas Euandri ad mœnia frustra,
 At Venulus frustra profugi Diomedis ad urbem
 Venerat. Ille quidem sub Iapyge maxima Dauno
 Mœnia condiderat, dotaliaque arua tenebat.
 Sed Venulus Turni postquam mandata peregit,
 Auxilium petijt. vires Ætolius heros
 Excusat, nec se aut loceri committere pugnae
 Velle sui populos: aut quos è gente suorum
 Armet, habere vllos.

Et infra.

Hinc vbi legati rediere, negata ferentes
 Arma Ætola sibi, Rutuli sine viribus illis
 Bella infasta gerunt: multumque ab vtraque cruoris
 Parte datur. Fert ecce auidas in pinea Turnus
 Tecta faces: ignesque timent, quibus vnda pepercit.

Postquam deinde nauium mutationem in nymphas descripsit, ita pergit.

Spes erat in nymphas animata classe marinas
 Possē metu monstri Rutulum desistere bello.
 Perstat, habetq; deos pars vtraque: quodque deorum est
 Instar, habent animos. Nec iam dotalia regna,
 Nec sceptrum foci, nec te, Lauinia virgo,
 Sed vicisse petunt, deponendiq; pudore
 Bella gerunt. Tandemq; Venus victricia nati
 Arma videt, Turnusque cadit.

EXPLANATIONES.

IV quoque littoribus nostris Æneia nutrix
 Æternam moriens famam Caieta dedisti:
 Et nunc seruat honos sedem tuus: ossaq; nomen
 Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signat.
 5 At pius exequijs Æneas ritē solutis,
 Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
 Æquora tendit iter velis, portumq; relinquit.
 Aspirant auræ in noctem, nec candida cursum
 Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.

TV QUOQUE LITTORIBVS NOSTRIS) Fortassis aliquis putet, improprie caput libri constituisse Virgilium, quia dixit *Tu quoq;*: cum antea versum nullum posuisse videatur, vnde hic pendeat. Hoc existimant, quia interiecta nesciunt retrahere, vt quod ad tempus separatum est, iungant. Ille enim versus, sublato medio de inferis tractatu, Miseni exequijs iungitur: ab his enim discedens carminis cursus, ad eisdem redit, & facit integram narrationem, vt recte posuerit, *Tu quoq;*. Melius autem apparebit hæc assertio, si, vnde discesserit, repetamus.

*At pius Æneas ingenti mole sepulchrum,
 Imponit, suaq; arma viro, remumq; tubamq;
 Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumq; tenet per sacula nomen.*
 Sequi debuit.

*Tu quoque littoribus nostris Æneia nutrix
 Æternam moriens famam Caieta dedisti.*

Interposita igitur de inferis carmina, quod vnum esse oportuit, diuiserunt: sed nunc vnū est, quia vnde se recessisse meminerat poeta, remeavit. Ergo superioribus hæc nectens, ait *Tu quoq; littoribus nostris*, &c. Donat.

Tu quoque, vt Misenus, & Palinurus Troiani, quorum ille tubicen, hic nauclerus, siue gubernator Æneæ fuit. Et à priore quidē cognominatus est Misenus mons in Campania, vbi cineres eius conditi sunt: à posteriore nomen tulit Palinurus, Lucanæ quoddam promontorium, vbi ei lucus dicatus, factumq; cenotaphium à Velinis, ad manes eius placandos videlicet, quem per summum scelus occiderant, vt est lib. 6. De nomine loci ibidem his verbis.

*Et statuent tumulum, & tumulo sollempnia mittent,
 Æternumq; locus Palinuri nomen habebit.*

Huc refer à Germano citata, Statij: *sedes Phrygio quas debet alumno Mitis annus*. Et Martialis lib. 10.

*Non blanda Circe, Dardanisque Caieta
 Desiderantur, nec Marica, nec Lyris.*

ÆTERNAM FAMAM) Æternum aliquando est, quod finem nullum habet: aliquando, quod finem quidem respicit, sed quando, & vbi, nescitur. Notauit ex D. Augustino Delrius in Herculeum Oetæum Senecæ, act. 3.

CAIETA) Refert Aurelius Victor ex veteribus libris, Commentario de origine gentis Rom. *Caieta co-*

agnomen fuisse, nō nomen: ex eo scilicet inditum, quod eius consilio, impulsuq; matres Troianæ tædio longæ navigationis classem incenderint, græca scilicet appellatione, καὶ Ἰκαρίων, quod est, incendere. Rei fides penes auctores esto: ego nec affirmo, nec refello. Vide quid ex Strabone dicat Vrsin. de huius oppidi nomine. A curiitate dictum vult, quod Lacones curua, caieta appellent.

SERVAT HONOS SEDEM TVVS) Figura notissima, qua mirè delectatur Maro noster, ὑπαλλογή, seu inuersio, vt, *Ibant obscuri sola sub nocte*, pro, *ibant soli sub obscura nocte: dare classibus Austros*, pro, *classēs dare Austris*. Eodem modo hic: *seruat honos sedem tuus*, id est, *sedes seruat honorem tuum*. Manet loco, in quo condita iaces, honor tuus, quo tu illum honoras, quia te habet, & tu illi nomen das de tuo nomine: seu potius nomen tuum ipsum, tu, fæmina non vulgaris, sed nutrix viri pietate, prudentia, nobilitate generis præstantissimi, & qui fundauit Romanum imperium: inde tua, & nostra gloria. Tale ἠγνώμημα est in quodam epitaphio in Euripid. 3. Anthol.

*Ὅν σὸν μνημα τὸ δὲ ἐς εὐειπίδην, ἀλλὰ σὺ τὸ δὲ.
 Τῆ σὴ γὰρ δόξῃ μνημα τὸ δὲ ἀμπεχέσαι.*

*Non est hocce tuum monumentum: tu magis illi es
 Euripide, per te nobilis est tumulus.*

OSSAQVE NOMEN SIGNAT) Dictum à Marone, quod sepulchra quædam sunt sine nomine, ignobilium capitum, & ingloriorum. At verò Caietæ sepulchrum memorabile fuit posteritati, nomenq; habuit. Sic & Ouid. cecinit. 12. *Metamorph. tumulo quoq; nomen habenti Inferias dederat cum fratribus Hector inanes*. Verius tamen vtrobique crediderim de nominis inscriptione, quod in tumulis incidebatur, quod non item in vilium, & ignobilium hominum bustis fieri solebat. Turneb. lib. 21. cap. 22. * Sensus ergo est, *tumulo tuo, o Caieta, nomen tuam incisum est ad perennem tui memoriam*. Nomen indicat, cuius ossa ibi sint deposita. Colligantur hinc exempla aliquot eorum, quæ nutrices suas honorarunt. Insigne quoddam memorat ex Iunio Rustico Tiraquell. de Nobilit. cap. 20. num. 72. *Duobus illis Gracch. Tib. & Caio frater morbus fuit, bellicosissimus. Cui aliquando è bello redeunti, multis hostium spolijs onusto obviam venerunt mater, & nutrix ipsius, quibus munus obtulit, matri quidem annulum argenteum, nutrici torquæ aureum. Querente matre, desine queris, inquit ille: tu enim me nomen tantum mensibus stereo tuo tulisti.*

hac me duobus annis sberibus suis sustinuit. Si quid decoris hoc in ore habeo, id ei debeo, quam: eo prouexit. Si contra aliquid dedecoris, id per te factum est, qua me alieno concubitu concepisti. Hac me immāsu lacrauit ob voluptatem, quam ex me educando capiebat: tu me concepisti ex voluptate, quam ex alio capiebas. Quod ex te habeo, corpus est ex minimè honesta ratione mihi datum. Quod autem hac mihi sponte detulit, ex animo puro, & sincero processit. Cū infans essem, vix ex utero prolatus, continuo me à tuo consortio, & oculis relegasti. Hac verò ita me relegatum mox obuijs vlnis blandè excepit.

HESPERIA IN MAGNA) Magnam vocauit etiam lib. 1. *Sen vos Hesperiam magnam, Saturniaq; arua, &c.* ad discrimen Hispaniæ, aiunt, quæ Hesperia minor, & ab Horatio vltima dicitur. Seruius tamen in locum à me prolatum ita scriptum reliquit, quod verisimilius arbitror. *μεγάλη* enim *ἐλλάς* appellata est, quia à Tarento vsque Cumas omnes ciuitates Græci condiderant.

SI QVA EST EA GLORIA) cur sic loquitur? quia *ἐπινοεῖ*, vt aliàs non semel. Docent autem illi insipientissimi sapientes, eorum quæ hic aguntur, sensum nullum pertinere ad vita functos, ergò nec officiorum funebrium. Huiusmodi quiddam & Seruius Sulpitius in illa nobili epistola ad M. Tullium, super obitu eius filia Tullia. Quod si quis etiam inferis sensus est: qui illius amor in te fuit, pietasq; in omnes suos, hoc certè illa te facere non vult. Epitaphium Caietæ legitur apud Nafonem *Metamorph.* lib. 14.

----- *urnaq; Æneia nutrit*
Condita, marmoreo tumulo breue carmen habebit.
Hic me Caietam nota pietatis alumnus
Ereptam Argolico quo debuit igne cremauit. &c.

EXEQUIIS SOLVTIS) Apud Cic. i. Tuscul. exequi, pro funerare legimus, vnde exequiarum nomen, quod inde natum est, quod multi cadauer eius, qui efferebatur, sequebantur.

At qui labores morte sinisset graues,
Eum omnes amicos laude, & letitia exequi.

Turneb. lib. 9. cap. 18. *Funus*, est cadauer iam ardens, quod dum portatur, exequias dicimus: crematū, reliquias, & bustum: conditum iam, sepulcrum. Seruius.

AGGERE COMPOSITO TUMULI) Dictum est ex Græcorum consuetudine, qui *τάφον χάραγμα* dicunt. Lucian. *καὶ τάφον ἐχὼ χάραγμα ἐν ἀμύκλαις*. Exaggerare autè terram solebant: quòque altius educebatur, eo honorificum magis erat: atque è tumore illo, moleq; terræ latinum nomen *tumuli* partum est. Homerus quoq; eodem modo. *ἱμίμηρα ὃ σῆμα ἔχεαν*. Et, *χεύαντες δὲ τὸ σῆμα*. Turneb. lib. 4. cap. 14. Idem lib. 19. cap. 29. & lib. 30. cap. 38. Non ab re dixit Maro. Nam prisca tumulos

honoratorum multum exaggerabant, id mortuorum honori accedere existimantes, vt apud Æschylum, *πολύχρωςον ἀν εἶχες τάφον ὀρεπτοῖστας γὰς*. Apud Græcos quoque *χυμὸς τάφου*, *χῶμα* exponitur, id est sepulchri agger, & *χῦμη ἢ δῆλ' ἔ τιμὸς χωνυμένη γῆ*. Sed ex Hesychio etiam eandem explanationem confirmare me delectat. *χυμὸς τάφου χῶμα*. Iterum, *χῦμη ἢ δῆλ' ἔ τιμὸς χωνυμένη γῆ*. Ita Græcus Grammaticus tumulum aggerem terræ interpretatur.

POSTQVAM ALTA QUIERVNT ÆQVORA) Postquam æquor stratum siluit, & ventosi ceciderunt marmuris auræ, vt alibi loquitur.

TENDIT ITER) Passis velis proficiscitur per humidas illas vias, per campos aquarum immensos. Tendere iter poetis relinquamus, oratorū sermo est, itinere quopiam contendere.

ASPIRANT AVRÆ IN NOCTEM) Aura ab aëre dicta, quasi aërea, quod lenis sit motus aëris. Agitatus enim aër auram facit, vnde & Lucret. *aëreas auræ*. Ibid. lib. 13. cap. 10. Aura est tenuis, seu lenis ventus, seu ventulus. Auræ poetis saepe vsurpantur pro aëre. Virgil. 1. *Æneid.* *Quem si fata virum seruant, si vescitur auræ Ætheria*. Ibid. *Quippe ferant rapidi secum, verrant quæ per auræ*.

NEC CAND. CVRS. LVNA NEG.) Propter candorum solet etiam dici argentea: & propter colorem auræ, sol vocatur aureus. Sensus est horum verborum, *libat tacite per amica silentia luna*, vt est in 2. Erat nox sublustris. Contrarium, nox illunis. Plin. epist. lib. 6. Vix viam deserueramus, & nox non quasi illunis, & nubila, sed quasi in locis clausis lumine extincto. &c.

TREMULO SVB LVMINE) Sæpe Lucretius splendorem tremorem, vocat.

Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum. &c.
Sub terris ideo tremulum iubar hæsitat ignis:

Ignis siquidem, cui *ισοφυν* astra putarunt Platonici, tremulas esse flammæ leuitate & calore constat: vnde in Pharmaceut. supra, *corripuit tremulis altaria flammis*. Et D. Propert. *Armorum radijs picta tremebat aqua*. German. * *Quod saepe facere Lucretium assueuerat German. Serum est. Nam & lib. 4. Iamq; rubrum tremulis iubar ignibus erigere altè Cum cœptat natura. Et lib. 6.*

Præterea solis radijs iactatur aquai
 Humor, & in lucem tremulo rarefcit ab æstu.

Cic. quoq; lib. 2. de Consulatu suo, claro tremulos ardore cometas. A Virgilio redditus est quidam versus Ennianus ex Menalippa, Lumine sic tremulo terra, & caua cærule candent. Etiam lib. 8. Sicut aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis Sole reperculso.

- 10 Proxima Circææ raduntur littora terræ,
 Diues inaccessos vbi Solis filia lucos
 Affiduo resonat cantu: tectisq; superbis
 Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 Arguto tenues percurrens pectine telas.
- 15 Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum
 Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
 Setigeriq; fues, atq; in præsepibus vrsi
 Sæuire, ac formæ magnorum vlulare luporum.
 Quos hominum ex facie Dea sæua potentibus herbis
- 20 Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.

Gg* 3

Quæ

1560
 hac me duobus annis sberibus suis sustinuit. Si quid decoris hoc in ore habeo, id ei debeo, quam: eo prouexit. Si contra aliquid dedecoris, id per te factum est, qua me alieno concubitu concepisti. Hac me immāsu lacrauit ob voluptatem, quam ex me educando capiebat: tu me concepisti ex voluptate, quam ex alio capiebas. Quod ex te habeo, corpus est ex minimè honesta ratione mihi datum. Quod autem hac mihi sponte detulit, ex animo puro, & sincero processit. Cū infans essem, vix ex utero prolatus, continuo me à tuo consortio, & oculis relegasti. Hac verò ita me relegatum mox obuijs vlnis blandè excepit.
 HESPERIA IN MAGNA) Magnam vocauit etiam lib. 1. Sen vos Hesperiam magnam, Saturniaq; arua, &c. ad discrimen Hispaniæ, aiunt, quæ Hesperia minor, & ab Horatio vltima dicitur. Seruius tamen in locum à me prolatum ita scriptum reliquit, quod verisimilius arbitror. μεγάλη enim ἐλλάς appellata est, quia à Tarento vsque Cumas omnes ciuitates Græci condiderant.
 SI QVA EST EA GLORIA) cur sic loquitur? quia ἐπινοεῖ, vt aliàs non semel. Docent autem illi insipientissimi sapientes, eorum quæ hic aguntur, sensum nullum pertinere ad vita functos, ergò nec officiorum funebrium. Huiusmodi quiddam & Seruius Sulpitius in illa nobili epistola ad M. Tullium, super obitu eius filia Tullia. Quod si quis etiam inferis sensus est: qui illius amor in te fuit, pietasq; in omnes suos, hoc certè illa te facere non vult. Epitaphium Caietæ legitur apud Nafonem Metamorph. lib. 14.
 ----- urnaq; Æneia nutrit
 Condita, marmoreo tumulo breue carmen habebit.
 Hic me Caietam nota pietatis alumnus
 Ereptam Argolico quo debuit igne cremauit. &c.
 EXEQUIIS SOLVTIS) Apud Cic. i. Tuscul. exequi, pro funerare legimus, vnde exequiarum nomen, quod inde natum est, quod multi cadauer eius, qui efferebatur, sequebantur.
 At qui labores morte sinisset graues,
 Eum omnes amicos laude, & letitia exequi.
 Turneb. lib. 9. cap. 18. Funus, est cadauer iam ardens, quod dum portatur, exequias dicimus: crematū, reliquias, & bustum: conditum iam, sepulcrum. Seruius.
 AGGERE COMPOSITO TUMULI) Dictum est ex Græcorum consuetudine, qui τάφον χάραγμα dicunt. Lucian. καὶ τάφον ἐχὼ χάραγμα ἐν ἀμύκλαις. Exaggerare autè terram solebant: quòque altius educebatur, eo honorificum magis erat: atque è tumore illo, moleq; terræ latinum nomen tumuli partum est. Homerus quoq; eodem modo. ἱμίμηρα ὃ σῆμα ἔχεαν. Et, χεύαντες δὲ τὸ σῆμα. Turneb. lib. 4. cap. 14. Idem lib. 19. cap. 29. & lib. 30. cap. 38. Non ab re dixit Maro. Nam prisca tumulos
 Dicitur à Marone,
 sine nomine, ignobilium
 verò Caietæ sepulchrum
 nomenq; habuit. Sic &
 tumulus quoq; nomen ha-
 bet. Hæc tamen manus. Verius
 nominis inscriptione,
 od non item in vilium,
 fieri solebat. Turneb.
 tumula tuo, à Caietæ, nomen
 nomen. Nomen indicat, cuius
 exempla aliquot eorum, qui
 illam memoret at ex Iamio Ra-
 uenn. 32. Diobus illi Græci.
 Cui aliquandò i
 nomen ab hanc venerant ma-
 tumula, matris quidem annulum
 Quæ ante matrem, aspicere queri
 tum mensuram vetera tuo talis
 hu

Quæ ne monstra pij paterentur talia Troës
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus ventis impleuit vela secundis:
Atq; fugam dedit, & præter vada feruida vexit.

PROXIMA CIRCÆE) Imprudens Æneas, utpote A
qui loca nesciret, ferebatur Neptuni suffragio, & circa
loca, quæ nescius incurrere potuisset, nauigabat cursu
prosperissimo. Quid autem illic cum socijs perpeti po-
tuisset, poeta commemorat. Describit quæ illic consu-
etudo Circeæ teneretur, & quæ inde audirentur. Do-
natus. Sumptum locum ex Odyss. 6. Vrsin. & German.
ostendunt.

CIRCÆE TERRÆ) De origine Circes discrepant
auctororum sententiæ. Hæc cum Sarmatarum regi nup-
fisset, eumque paulò post venenis extinxisset, & sola re-
gno potita subiectos crudeliter habuisset, pulsa regno,
cum parua mulierum manu, in Italiam fugit, & in pro-
montorio, quod ab ipsa postea Circeium dictum fuit, B
confedit. De eius veneficijs, & mutatis ab ea Vlyssis so-
cijs lege Natal. Comitem lib. 6. cap. 6.

RADVNTVR LITTORA) Sic locutus est lib. 3. Æ-
neid. Hinc altas cantus, proiectaq; saxa Pachyni Radimus.
De columba volante lib. 5. Radit iter liquidum, celeres
neque commouet alas. Ibidem. Radit iter lanum inte-
rior.

INACCESSOS LVCO) Inaccessibiles, inacceden-
dos. Nam Vlysses illuc venit. Ergo inaccessos, non ad
quos nullus accessit, sed ad quos nullus debeat accede-
re. Vt, Aut illaudati nescit Busiridis aras, Georg. 1. hoc
est, illaudabilis, nam ab Isocrate laudatus est. Seruius.

RESONAT CANTV) resonare facit. Eclog. 1. plenū C
posuit. Formosam resonare doces Amaryllida syluas.
Quod continenter sequitur, teletisq; superbis, exponen-
dum, magnificis, sumptuose ædificatis, quæ superbum
queant facere. Nam vox superbus, vt alibi monemus, nõ
ad mores duntaxat, & homines, sed ad inanima quoque
per se, à poetis præsertim, accommodatur. 35

VRIT ODORATAM) Hoc ex antiquorum consue-
tudine dictum videtur, quod ex Homero sumptum est.
Ignitabulum enim, vel focum in medijs ædibus habe-
bant, in quo tepidas vrebant luminis causa, vt narrat Hesy-
chius in vocabulo λαμπτήρ, his verbis. λαμπτήρ, φέγγος, φῶς,
λαμπτήρ, ἐσχάρα, ἐφ' ἧς ἔκωμον εἰς τὸ φωτίζειν ἀλλοῖς ξυ-
λα, καὶ λαδία. Turneb. lib. 4. cap. 14.

NOCTVRNA IN LVMINA) Lucret. lib. 6. Nonne D
vides etiam nocturna ad lumina linum Nuper ubi extin-
ctum admoueas.

ARGVTO PECTINE) stridulo, sonanti, vt Seruius.
Argutum pectinem videtur poeta vocare, vt radium
textorium Græci κερπίδα vocant, κατὰ τὸ κρέκιν, à stre-
pitu, quem inter texendum edit. Aut fortasse respexit
ad Euripideum illud in Iphigenia Taurica, ἡ δ' ἰσοῖς ἐν
καλλιφθόγοις.

PERCVRR. TELAS) ἰσὸν ἐπιχοιμένην dixit Homer.
Iliad. a.

HINC EXAVDIRI GEMTVS, &c.) Ouid. lib. 14. Meta-
morph.

Herbiferos adijt colles, atq; atria Glaucus
Sole satæ Circes, variarum plena ferarum.]

Homer. Odyss. 2.

Ἔδρον δ' ἐν βήσσησι τελευμένα δώματα κίρκης,
Ἐσοῖσι λάεσσι περιεκέθη ἐνὶ χώρῳ,
Ἄμφι δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέσσει, ἠδὲ λέοντες,
Τὸς αὐτὴ καλέθειλεν, ἐπεὶ κατὰ φάρμακ' ἔδωκεν.

Circe Solis, & Perseæ filia, Ætææ Colchorum regis, Me-

deæ patris soror. Alij Ætææ, & Hecates filiam, Medæ
sororem esse volunt, vt refert interpres Apollonij in
Argonaut. M. Tull. lib. 3. de nat. deor. scribit, Circe,
& Pasiphaen è Perseide Oceani filia natas esse, patre so-
le. De ea sic Homerus Odyss. 2.

Κίρκη ἐν πλόκαμος, δὴν δὲ θεὸς ἀνδρήσσα
Ἄλοκα σὶ γνήσι' ὀλοφρον' Αἰθίοα.
Ἄμφω δ' ἐκχεράην φασίμβροτα ἠελίοιο.

Id est, Circe compta coma, horribilis dea, soror germa-
na Ætææ perdita cogitantis. Ambo autem à Sole lumē
hominibus suppeditante nati sunt. Hæc socios Vlyssis
aliquot, qui ea loca, in quibus commorabatur, statim
in sues vertit, præter Eurylochum, qui cæteris eius do-
mum ingressis, suspicatus dolum subesse, extra fores
remanserat. Auctor Homer. lib. supra citato.

Ἄλλὰς ἐπεὶ δῶκέητε, καὶ ἔκπιον, ἀλίη' ἐπέητα
Ράβδῳ πεπληγῆα κατὰ σφεοῖσιν ἔεργον,
Οἱ δ' οὐδ' ἔχον κεφαλαί, φωνὴν δὲ, δέμας τε,
Καὶ τεύχεα. ἀλλὰς νῶς ἦν ἔμπειδος, ὡς τὸ πάρος περ.

Id est, porro autem posteaquam Circe pharmacum de-
dit, & illi ebiberunt, tum illa eos virga percussos in ha-
ris conclusit. Illi autem suum quidem habebant capita,
sed mens eis erat stabilis, vt antea. Dio Chrysost. oratio-
ne, διοχρήστου, ἢ περὶ ἀρετῆς, per Circeem putat significari
voluptatem, quæ non gladijs, neque hastis, neque bi-
pennibus, neque sagittis homines oppugnat, sed luxu,
delicijs, epulis, illecebris, mollitie, rebus Venereis, & si-
milibus illicit in fraudem, inescat, decipit, effæminat,
liquefacit, enervat. Multa alia de Circe, & voluptate
ab illo politissimo, & dulcissimo scriptore differuntur.
Cic. in Diuinat. contra Cæciliam, ad hanc Circes fabu-
lam alludens. Est adhuc, inquit, id quod vos omnes ad-
mirari video, non Verres, sed Q. Mutius. Quid enim
facere potuit elegantius ad hominum existimationem?
æquius ad leuandam mulieris calamitatem? vehementi-
us ad quæstoris libidinem coercendam? summè hæc
omnia mihi videntur laudanda: sed repente, è vestigio
ex homine tanquam aliquo Circeæ poculo factus est
Verres, redit ad se, atque ad mores suos. Omnino cre-
dibile est, Circeem illam, si vnquam fuit, mulierem fuisse
impudicam, & libidinofam, quæ arte meretricia,
blanditijs, & illecebris homines à se illectos, & irriteri-
tos, à rebus agendis, & ab officio abduceret, atque ad
vitam voluptuariam traduceret, quod & Seruius existi-
mat, sic scribens in hunc locum. Circe ideo Solis filia
singitur, quia clarissima fuit meretrix, & nihil sole cla-
rius. Hæc autem libidine sua, & blanditijs homines in
ferinam vitam ab humana deducebat, vt libidini, & vo-
luptatibus operam darent: vnde fabulæ datus est locus.
Idem voluit Horat. epist. 2. lib. 1.

Sirenium voces, & Circes pocula nostri:
Quæ si cum socijs stultus, cupidusq; bibisset,
Sub domina meretrice fuisset turpis, & excors,
Vixisset canis immundus, vel amica luto, sus.

E Bibit tamen Vlysses, vt affirmat Homerus, sed pharma-
con illud propter antidotum ipsi à Mercurio præbi-
tum, nihil nocuit. Hactenus ex Lamb. in Horat. Fabu-
lam hanc attingit Tibull. lib. 4.

Solum nec docta verterunt pocula Circes,
Quamuis illa foret Solis genus, apta vel herbis,
Aptaq; vel cantu veteres mutare figuram.

Quid

Quid innuit Circes fabula, inquit Paræmiogra-
phus, veneficijs homines vertentis in feras, nisi eos, qui
nequaquam ratione ducuntur, quod est hominis pro-
prium, sed totos se dederunt turpibus affectibus, iam
præter hominis vocabulum nihil hominis habere,
sed ad pecudum degenerasse naturam, puta libidi-
ne in vrsos, somnolentia ignaviaque in sues, ferocia
in leones, atque ita de consimilibus? Quid Vlysses, qui
solum poculo epoto, virgaque monstrifica percussus, nõ
est mutatus, nisi firmum illum, & constantem sapien-
tis habitum, qui nec frangi terroribus, nec vllis affe-
ctuum illicijs ab honesto potest abduci? Sunt verò qui
dicunt, rei veritatem ex eo esse inspiciendam, quod Cir-
ce meretrix, quos sibi turpi amore deuinxerat, effecit
tandem prædatores, viarum obsessores, & homicidas,
nempe quibus nihil superesset ad vitam miseram sus-
tentandam. Quæ vitia, cum potius fetarum sint, quam
hominum, rem totam lepido, & commodo schemate
Homerus, & alij nonnulli è veteribus adumbrarunt. A-
pud Ouid. 14. Metamorph. Macareus, vius de comiti-
bus Vlyssis, Achæmenidem agnoscens, qui cum Ænea
ab eo in fidem receptus nauigabat, & Caietam vnâ ve-
nerat, ei exponit, quomodo ad Circe peruenierint, quales
ibi bestias ex hominibus offenderint, quibus illa
occupationibus cum nymphis suis dedita fuerit, vn-
de veneficium composuerit, qua demum ratione ab ea
transmutati, & postmodum per Vlysses in pristinam
formam restituti sint. Carmina ipsa, quamquam com-
plusscula, quoniam Virgilio illustrando mirè faciunt,
mea quidem sententia, & lecta periucunda sunt, non
me pigebit subijcere, & hic quoque, vt aliàs sæpissimè,
à Nafone Symbolam petere.

terris allabimur illis

Quas pcul hinc cervis, procul hinc (mibi crede) viden-
Insula visa mihi: tuq; õ iustissime Troum (da est
Nate dea (neg, enim finio Marte vocandus
Hofis es Ænea) moneo, fuge littora Circes.
Nos quoq; Circeo religata in littore pinu,
Antiphata memores, immansuetiq; cyclopiæ
Ire negabamus, sed te cæta ignota subire
Sorte sumus lecti: sors me, fidumq; Politen,
Eurylochumq; simul, minimiq; Elpenora vini,
Bisq; nouem socios Circea ad mœnia misit,
Qua simul attigimus, steterimusq; in limine tecti,
Mille lupi, mistiq; lupis vrsq; leaq;
Occursu fecere metum: sed nulla timenda,
Nullaq; erat nostro factura in corpore vulnus.
Quin etiam blandas mouere per aëra caudas,
Nostraq; adulant es comitant vestigia, donec
Excipiunt famula: perq; atria marmore tecta
Ad dominam ducunt. Pulchro sedet illa recessu
Sublimi folio: pallamq; induta nitentem,
Insuper aurato circumuelatur amictu.
Nereides, nymphæq; simul, que velleramotis
Nulla trabunt digitis, nec fila sequentia ducunt,
Gramina disponunt: sparsosq; sine ordine flores
Secernunt calathis, variasq; coloribus herbas.
Ipsa quod ha faciunt, opus exigit: ipsa quis vsus,
Quoq; sit in folio, que sit concordia mistis
Nouit, & aduertens pensas examinat herbas.
Hac vbi nos vidit, dicta acceptaq; salute,
Dissudit vultus, & reddidit omnia votis.
Nec mora, misceri tosti iubet hordea grani,

Mellaq; vimq; meri cum lacte coagula passo,
Quiq; sub hac lateant furtim dulcedine succos
Adicit, accipimus sacra data pocula dextra.
Que simularenti sitientes hausimus ore,
Et tetigit virga summos dea dira capillos,
Et pudet, & referam, setis horrescere cæpi:
Nec iam posse queri. Pro verbis edere raucum,
Murmur, & in terram toto procumbere vultu,
Osq; meum sensi pando occallefcere rostro,
Colla tumere toris: & qua modo pocula parte
Sumpta mihi fuerant, illa vestigia feci.
Cumq; eadem passis (tantum medicamina possunt.)
Claudor in antra. suis solum carni se figura
Vidimus Eurylochum: solus data pocula fugit.
Qua nisi vitasset, pecoris pars vna fuisset
Nunc quoq; setigeri: nec tanta cladis ab illo
Certior ad Circe ultor venisset Vlysses.
Pacifer huic dederat florem Cyllenius album,
Moly vocant superi, nigra radice tenetur.
Tutus eo, monitisq; simul celestibus, intrat
Ille domum Circes, & ad insidiosa vocatus
Pocula, conantem virga mulcere capillos
Reppulit, & stricto pavidam deterruit ense.
Inde fides, dextraq; data, thalamoq; receptus
Coniugij dotem sociorum corpora poscit.
Spargimur ignota succis melioribus herba,
Percutimurq; caput conuersa verbera virga:
Verbaq; dicuntur dictis contraria verbis.
Quo magis illa canit, magis hoc tellure leuati
Erigimur, setaq; cadunt, bifidosq; relinquit
Rima pedes, redeunt humeri, & subiuncta lacertis
Brachia sunt, stentes stentem complectimur illum,
Heremusq; ducis collo: nec verba locuti

Vlla priora sumus, quam nos testantia gratos.
Annua nos illic tenuit mora, multaq; præsens
Tempore tam longo vidi, multa auribus hausi.
Lege insuper Commentarium Plutarchi, Quod bruta
ratione vtuntur.

SERA SVB NOCTE RVDENTVM) Ruditus pro-
prie est clamor asinorum, vt grunnitus porcorum, vlu-
latus luporum, coax ranarum, quæ omnia sono vocis
constat esse composita. Seruius.

SETIGERIQUE SVES) Lib. II. Multa boum cir-
ca maculantur corpora morti, Setigerosq; sues, &c. Lib. 12.
Setigera fetum suis, intonsamq; bidentem. Dat idem huic
bestiæ epithetum Lucretius.

IN PRÆSEPIBVS) caucis vbi aluntur, non enim re-
uera præsepia habebant. Seruius.

POTENTIBVS HERBIS) propter vim & potentiam
magicam potentibus, de qua potentia diximus multa
in Eclogam 8. & 4. Æncid.

IN VULTVS AC TERGA FERARVM) Formam
quidem humanam, sensumq; amiserant, mentem reti-
nebant, vt vult Homerus, vt supra vidisti.

PII TROES) Qualis rex, talis populus. Et, Regis ad
exemplum totus componitur orbis.

NEPTVN. VENT. IMPLEVIT VELA) Nunquid in eius
potestati venti? Nonne dixit sibi sæuum tridentem sor-
te datum, Æolumque ventorum regem appellauit in
primo? An intelligimus id eum impetrasse prius ab
Æolo?

PRÆTER VADA FER. VEXIT) periculosa nauigan-
tibus. tuõis est.

25 Iamq; rubescebat radijs mare, & æthere ab alto

AVRORA IN ROSEIS FVLGEBAT LVTEA BIGIS:

Quum

- Quum venti posuere, omnisq; repente resedit
 Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
 Atq; hîc Æneas ingentem ex æquore lucum
 30 Prospicit: hunc inter fluuio Tiberinus amœno
 Vorticibus rapidis, & multa flauus arena
 In mare prorumpit: variæ circumq; supraq;
 Assuetæ ripis volucres, & fluminis aluêo,
 Æthera mulcebant cantu, lucoq; volabant.
 35 Flectere iter socijs, terræq; aduertere proras
 Imperat: & lætus fluuio succedit opaco.

AVRORA IN ROSEIS) Respexit ad Homericum A
 versum Odys. β. appellat enim: Auroram roseos digi-
 ros habentem, id est, formosam. ἡμῶν δ' ἠελίουσι φάει
 ἑὸ δὸ δάκρυον ἡῶν. Et hunc eundem versum ad verbum
 alibi ponit. Ex eodem videtur natus ille incerti auctoris,
 Et roseis manibus sidera dispulerat. Pacuuius in Thye-
 ste, Non illic luteis aurora bigis. Lucret. lib. 5.

Tempore item certo roseam Matuta per oras
 Ætheris auroram defert, & lumina pandit.

Vrsin.

CVM VENTI POSVERE) Quiuerant venti, quasi
 iam minimè necessarij, Stat. lib. 1. Thebaid. Et compres-
 sa metu seruantes murmura venti. Et lib. 5. cum fera po-
 nit hyems. Notum dicit tollere, & ponere freta Horat. B
 Ode 3. lib. 1.

IN LENTO MARMORE) Catull. in Galliambo,
 marmora pelagi. Noster rursum hoc ipso libro, Quam
 multi Libyco voluntur marmore fluctus. Marmor mare,
 propter nitorem marmoreo nitore similem.

LYCTANTVR TONSÆ) Ennius. Ponè petunt, exin
 referunt ad pectora tonsas. Idem. Posterecumbite, vestra-
 que pectora pellite tonsis. Lucret. lib. 2. Antennas, proram,
 malos, tonsasq; natantes. Virgil. lib. 10. socij consurgere
 tonsis. Tonsa, inquit Festus, remus, quod quasi tondeat-
 tur ferro. Tonsæ, vt interpretatur auctor vocabularij
 latinogræci, κῆραι. Ex Lamb. in Horat.

Ennius, Aliusq; in mari magno vult tenere tonsam. C
 In quem versum Hieron. Columna: Dicta autem est
 tonsa, non vt vult Festus, quasi tondeatur ferro, cum
 omnia quæ ferro tonderentur, tonsæ appellari possent:
 neq; vt ait Seruius, à decutiendis fluctibus, sicut tonsor-
 es à tondendis, & decutiendis capillis: sed à tunden-
 dis fluctibus: vel quia de arboribus fiunt, cum rami de-
 tonfi sunt.

- Nunc agè, qui reges Erato, quæ tempora rerum,
 Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
 Quum primùm Aufonijs exercitus appulit oris,
 40 Expediam: & primæ reuocabo exordia pugnae.
 Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
 Dicam acies, actosq; animis in funera reges,
 Tyrrenamq; manum, totamq; sub arma coactam
 Hesperiam. MAIOR RERVM MIHI NASCITVR ORDO,
 45 MAIVS OPVS MOVEO.

NVNC AGE QVI REGES ERATO) Magno con-D
 dexordium carminis, vt & errorum, & laborum eius
 filio, & exquisitis inuentionibus Æneæ laudes accu-
 mulat. Facit enim noui aduentus eius initium, nouum
 alia pars videatur esse, alia gestorum in Italia. Inuo-
 catio, viri fortitudinem & felicitatem continet. De-
 buit

ING. EX ÆQ. LVCVM PROSPICIT) Facilis esse
 potuit luci apparentis inspectus, ex tranquillo pelagi,
 & sereno sole surgente. Inter frondosas, inquit, arbo-
 res ferebatur vorticibus rapidis Tiberinus amœno flu-
 uio, id est vmbroso, quia inter arbores, seu quia per lu-
 cum. Illud etiam ad gratiam eius accedebat, quod non
 erat cœnopus, sed habebat arenas flauas. Sic autem lætus
 fuit Æneæ aduentantis in Italiam ingressus, vt elemen-
 ta ipsa obsequi, & aues gratulaturi viderentur. Do-
 natus.

VORTICIBVS RAPIDIS) I. Æneid. rapidus vorat
 aquore vortex.

MVLTÀ FLAVVS ARENA) ob id eum flauum vo-
 cat Horat. Ode 2. lib. 1.

ÆTHERA MVLCBANT CANTV) Non mulcetur,
 quod audiendi sensu non est præditum: sed poetis li-
 bet ita loqui, vt rei suauitatem, magnitudinem, & c. si-
 gnificent.

LÆTVS) Cur enim illo tempore non lætaretur,
 qui factionem Iunonis inimicæ, constantia, & virtute
 superasset? Cur non lætaretur visis tot augurijs, ac sig-
 nis futuræ prosperitatis? Cur non lætaretur periculo-
 rum maris omni cura deposita? Donatus.

FLVVIÒ SVCCEDIT OPACO) Infra, muroq; subi-
 bant. lib. 1. Æneid. Quis nouus hic nostris successit sedibus
 hospes? Eclog. 5. successimus antro. Hoc eodè lib. 7. succes-
 sitq; gemis stabulis, de ceruo vulnerato. Opacus Tiberis,
 quippe quem peringentem lucum profluentem, à dex-
 tra leuaque arborum comæ inumbrabant. Hoc per-
 spicue intelligitur ex illis versibus lib. 8. quando Æneæ
 ad Euandrum profectio narratur per Tiberim.

Olli remigio noctemq; diemq; fatigant,
 Et varios superant flexus, variisq; teguntur
 Arboribus, viridesq; secant placido aquore siluas.

buit enim posteritas nosse, qualem reipub. statum in Italia inuenerit, vt inde emergat prædicatio eius, cuius virtute multo melior, & felicitior facta est. Donatus.

Apollon. 3. Argonaut. *ἰδὲ ἄγε νῦν Ἐρῶν ἄλλοις ἴσασσι, καὶ μοι ἐνίσπασσι.* Cur potissimum Erato Musam nominet poeta, vide German. Ab ἔρωτι, id est, amore nominatam declarat illud Nasonis 2. de Arte. *Nunc Erato, nam tu nomen amoris habes.* Ex Placiade, & Cornuto alia veriloquia profert Gyrard. quem legere fuerit operæ, Syntagmate videlicet de Musis, vbi & cur noem, & vnde nomen Musæ natum, præclare tradit. Musarum inuenta, munera, numerum, nomina distinctè admodum complexus est his versibus Aufonius.

Clio gesta canens, transactis tempora reddit.

Melpomene tragico proclamât mœstia boatu.

Comica lasciuo gaudet sermone Thalia.

Dulciloquos calamos Euterpe flatibus urget.

Terpsichore affectus cithara mouet, imperat, auget.

Plectra gerens Erato, saltat pede, carmine, vultu.

Carmina Calliope libris heroica mandat.

VRANIE celi motus scrutatur, & astra.

Signat cuncta manu, loquitur Polyhymnia gestu.

Mentis Apollineæ vis has mouet vndiq; Musas.

In medio residens complectitur omnia Phœbus.

Huiusmodi inuocatio extat infra hoc eodem libro, eadem de causa, ob rem nempe arduam ac difficilem.

Pandite nunc Heliconæ dea, cantusq; mouete,

Qui bello excitati reges: quæ quemq; secuta

Complerint campos acies.

ADVENA CLASSEM EXERCITVS) Ad laudem Troianorum pertinet, vt virtute, & prosperitate sua peregrini in locis alienis ingenti fultos familiati substantia superauerint: simulq; etiam illud excusat, quod apud Ilium gestum est. Qui enim Italiam opimam substantia, & viris, armisq; instantem, paruo exercitu, & reliquijs Danaum obtinere potuerunt, possent etiam patriam suam congruè defendere, nisi essent factione

A Iunonis ab effectu opitulationis exclusi. Donatus.

DICAM HORRIDA BELLA) Leuia esse non potuerunt, quæ cum opulentis regibus gesta sunt: nec vnum bellum, sed plura: nec letitia, sed horrida. Donat. ** Non sit absurdum, putare, poetam ad naturam belli respexisse hoc epitheto horrida, & esse generale. Graue enim bellum est, horridum, asperum, sauum, diuum.*

DICAM ACIES) Cum acie instructa configitur magna virtute opus est: quia cominus bellum geritur. Quanta igitur paucorum Troianorum virtus, qui magnas, multas, & instructissimas hostium acies sustinere, & euincere potuerunt? Donatus. ** Acies Isidoro, quod ferro armata sit, & acumine gladio, quem aduenat illud 2. Æneid. stat ferri acies mucrone corusco, Stricta, parata neci. De B aciebus instruendus fertur Æliani liber.*

ACTOS IN FUNERA REGES) In sua, inquit Donatus, non in Troianorum funera. Quum enim animis ferocitate exagitatis in alienum exitum ruerent, ipsi Troianis è diuerso certantibus ceciderunt.

TYRRHENAMQUE MANVM) Vt poeta Tyrrenam manum dixit pro copijs, itidem & Græcis vtitur *χέρη* in eadem significatione ponere.

TOTAM HESPERIAM COACTAM) Generalis ista conclusio, quantum Italorum metum significat extitisse? Qui cum scirent paucos esse Troianos, non numerum, sed virosum fortitudinem timuerunt. Donatus.

MAIOR RERVM MIHI NASCITVR ORDO) Hoc illi Terentiano in prologo And. comparat Donatus. *Verum aliter multo euenire intelligit.* Non enim hoc se elegisse dicit Virgilius, sed quasi ex ipso ordine sibi natum esse.

MAIUS OPVS MOVEO) Donatus ita. Comparationis ratio ex superiori carmine descendit. In hoc enim librorum ordine, actus superioris temporis facilius inuenitur. Plus est quippe quæsitum virtute, quam fuit illud, quod casibus, & vi maiore constabat amissum.

----- Rex arua Latinus & vrbes

Iam senior longa placidus in pace regebat.

Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica

Accipimus. Fauno Picus pater, isq; parentem

Te Saturne refert: tu sanguinis vltimus auctor.

50 Filius huic, fato Diuum, prolesq; virilis

Nulla fuit, primaq; oriens erepta iuuenta est.

Sola domum, & tantas seruabat filia sedes,

IAM MATVRA VIRO, IAM PLENIS NVBILIS ANNIS.

Multi illam magno è Latio, totaq; petebant

55 Ausonia: petit antè alios pulcherrimus omnes

Turnus, quis, atausq; potens: quem regia coniux

Adiungi generum miro properabat amore:

Sed varijs portenta Deum terroribus obstant.

LONGA PLACIDVS IN PACE REGEBAT) D minus turpia sunt Principi multa supplicia, quam medico multa funera. Laudatur ab Herodiano lib. 6. Alexander Seuerus, qui annis quatuordecim *ἀναιμάντων* gesserit imperium, ne vno quidem occiso: in quo mendacij conuincitur à Lampridio: vt omittam, quod Christianos quoque sub eo quosdam martyrio affectos legimus. *✠*

Et in pace regere populos, & in longa pace, eximia laus, & magna felicitas boni Principis: quem & sui ament, vt parentem, & alieni armis sollicitare non audeant. Nequaquam regit in pace suos, qui multos, & sæpe diuersis supplicijs vlcisci, & capitali etiam pœna multare cogitur. Vbi notanda Senecæ illa gnome, Non

HVNC FAVNO, ET NYMPHA) Tractat hunc A locum Arnobius lib. 2. ubi de origine deorum contra gentes disputat. Eius verba sequitur: *Quis Iouem cum fratribus genuit? genitalibus Opis admotus Saturnus (ut vos fertis) caelo, atque Hecata procreatus. Quis Picum Fauni patrem, atque auum Latini? Saturnus, ut iidem vos vestris scriptis, atque auctoribus traditis. Ergo si hæc ita sunt, sequitur ut Picus, & Iupiter germanitatis sibi sociati sint iure, utpote vno ex sanguine, vnoque ex semine procreati. Consentaneum est ita esse quod dicitur. Ab Ioue, & Pico quot sunt generis, atque ad Latinum gradus? trini, ut indicat series, &c.*

NYMPHA MARICA) Nominatur etiam ab Horatio. Ode 17. lib. 3. & à Martiale. Ab eadem dictus mons in Campania Maricus. Et cum aliàs vxor Fauni tradatur Fauna fuisse, oportet nos dicere Faunam, & Maricam eandem esse. Immo, ut Lactantius autumat lib. 1. cap. 21. eadem Marica post mortem, quæ Circe. Nam & Romulus, inquit, post mortem Quirinus dictus est, Leda Nemesis, & Circe Marica. Iustinus seorsim sentit à Virgilio, qui Latinum Fauni nepotem facit his verbis. Ex filia Fauni, & Hercule, qui eodem tempore, extincto Geryone, armenta victoriæ præmia per Italiam ducebat, stupro cõceptus Latinus procreatur. Dionys. lib. 1. Herculis filium facit Latinum. Quod autem Fauni filius sit creditus, inde autumat cõtigisse, quia puellam illam hyperboream, quam pro obfide à patre eius acceptam circumducebat, in Italia grauidam reddiderit, & ita antequam pareret Fauno Aboriginum regi nuptum dederit. sed ut reuertamur ad Lactantium, si eadem Marica quæ Circe, licebit Latinum Circes filium autumare. §

SANGVINIS VLTIMVS AVCTOR) Vltimus, id est primus. Sic Catull. in dedicat. phaseli. *ultima ex origine Tuo stetisse dicit in cacumine.* id est, à prima origine. Sic Terent. Extremam amoris lineam vocauit, quæ prima etiam dicitur, & vltimam plateam: idque quoniam, ut philosophi docent, idem quodammodo est primum, & vltimum. Cic. pueritiæ memoriam recordari vltimam. Muret. in Catull. * *Addo ex Cic. 1. de Off. Efficiturque id quod Pythagoras vltimum in amicitia putauit, & vltimus fiat ex pluribus.* Et 3. de Finibus, *Eorum dico, qui summum bonum, quod vltimum appellant, in animo ponent.* Citat Nonius.

PRIMAQUE ORIENS EREPTA IVENT.) In ipsa pueritia: illa enim ætate quodammodo orimur, seu ortum nostrum proferimus. Qua ætate cum parentibus liberi sint charissimi, merito dicuntur illis eripi, cum moriuntur. Non enim eripitur, nisi quod ante comprehensum retinetur. §

SOLA DOMVM, ET TANTAS SERVAB. FILIA SEDES.) ἐπικληρίτιν virginem significat: non quod orba aut parentibus, aut gentilibus esset, sed quam vniuersum ius succedendi, aut tota hæreditas respiceret: in qua etiam signif. ἐπικληρίτιν ab Aristot. in Polit. accipitur: item & 8. Ethicorum. ἐπικληρίτιν γυναῖκες ἀρχαί. Et Plurarchus. Οἱ γρημάτων ἐνεκα λαμβάνοντες ἐπικληρίτιν, quibus παγκληρία, παμπησία, hoc est, ἢ πᾶσα κηρία, & κληρονομία obuenit, aut obuentura est. Vide autem apud Aristot. lib. Polit. 2. orta bella, & seditiones ex nuptiali causâ, propter orbas, & bene dotatas puellas. German. Nec abludit illud Statij Thebaid. lib. 1.

----- huic primis, & pubescentibus annis
Mira decore pio, seruabat nata penates
Intemerata toris.

Utrobique autem τὸ seruabat, significat, possidebat.

IAM MAT. VIRO IAM FLEN. NVB. ANNIS) Non est iteratio, ait Seruius, sed secundum ius locutus est, in quo, & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas probatur. Primum ergo ad habitum, secundum ad annos pertinet. Magis iterationem esse contendit lib. 1. cap. 2. Puellas hæc nobiles, ac viripotentes Græci βεβυζώνες appellant. Pindar. Olymp. Ode 3. σὺν βεβυζώνη διδύμοις παυσὶ Λήδας, cuius vocis illa ratio est, quod ante primum concubitus zonæ virginalis solutio fieret. Virgilium affabrè imitari, atque exprimere videtur Ouid. lib. 14. Metamorph. de Canente Pici vxore.

*Hæc ubi nubilibus primum maturuit annis,
Præposito cunctis Laurenti tradita Pico est.*

Nec longè abest ab eo Claudianus lib. 1. de raptu Proserp. *Jam vicina toro plenis adoleuerat annis Virginitas.* Stat. lib. 1. Achilleid. de filiabus Lycomedis

*Omnibus eximium forma decus, omnibus idem
Cultus, & expleto teneri iam sine pudoris
Virginitas matura toris, anniq; tumentes.*

Varro acerbam virginem maturæ opponit, quod notat German. Testis Nonius in voce acerbum. Virgo de conuiuio abducatur, ideo quod maiores nostri virginis acerbæ aures Veneris vocabulis imbui noluerunt. Tertullianus lib. de velandis virginibus, pro virgine habet, & immatura quidem, quæ circumactis mensibus nondum naturæ leges persoluisset, & tum ait ille rem acerbam esse adhuc, ipsamque virginem (haud dubiè Varronis exemplo) acerbam vocat. Quod autem maturas virgines, quamuis virum non cognouerint, hoc nomine tam nobili, & amabili spoliati, aduersatur consuetudini, & iudicio communi, & cum suis sophismatis valere iubendus est. Acerbam virginem Horat. Ode 5. lib. 2. in miti vix, & vitulæ, quæ subacta ceruice ferre iugum, & munia comparis nondum valet, eleganter comparauit. Quamquam ex Iureconsultorum sent. mares ducere vxores possint anno 14., fæminæ nubere anno 12., tamen adhuc queritur, qua potissimum ætate vteruis inire matrimonium debeat. Sententias grauium auctorum producit Tiraquell. in 7. leg. Connub. à num. 39. Memorabile dictum Cleobuli, filias nuptum tradendas ætate virgines, sed prudentia, & sensu mulieres. Quo satis monuit, non esse festinandum ad ista sacra hymenæia.

MULTI ILLAM PETEBANT) propterea scilicet, quod esset vnica, & senis filia, spesque esset regni mox futuri. Erat regis filia, & maiores numerabat reges. Adde, quod etiam eximia erat pulchritudine prædita, sicut in lib. 12. describitur. Hæc omnia ad petendum incitabant. Ob hæc sibi vxorem dari multi nobiles ex omni Italia postulauerant. Donatus.

Propriè admodum dixit, *petebant*: nam & proci à procando, id est, à petendo dicuntur. Catull.

*Nulli se dicit mulier mea nubere malle,
Quam mihi, non si se Jupiter ipse petat.*

Ouid. 1. Metamorph. *Multi illam petiere, illa auersata petentes.* Simili autem sententia vsus est Catullus in carmine nuptiali, quem forsitan imitatus est Virgilius. *Multi illum pueri, multa optauerunt puella,* loquitur de flore pulcherrimo, qui septis secretus nascitur hortis, &c.

ANTE ALIOS PVLCHERRIMVS OMNES) Non petijisse ante omnes intelligendus est Turnus, sed ante omnes pulcherrimus. Heroas suos à pulchritudine com-

commendat Homerus, ut formam videlicet cum virtute, cuius plerumque signum quoddam est, coniungat. Eius exemplo suos ab eadem re Virgil. Turnum, Æneam, Euryalum, Ascanium, Laulum, Pallantem, Herculem, Auentinum, Virbium, Asturem. §

TURNVS AVIS, ATAVISQVE POTENS) Nobilitas hoc etiam maior censetur, quod vetustior, eò magis augetur, quod longius procedit. Quare ab antiquitate generis poeta non modo hic Turnum ut nobilissimum, sed etiam in I. Didonem, ibidem Teucrum, lib. 12. Camertem, Murrhanumque commendauit. Vide Tiraquell. de Nobilit. cap. 19. à principio.

Auus, inquit Isidorus lib. 8. cap. 5. patris pater est, quasi prope auum. Abauus proauis pater, iam longè ab auo. Atauus abauis pater. Tritauus atauis pater, quasi tetrauis, id est, quartus supra auum. Sed tritauus vltimum cognationis nomen est. Porro Nonius atauum ait esse

dictum, quasi ratam aui, id est, patrem. Pueri enim, inquit, paruuli patres tatas, matres mammas appellant. Varro Bimargo. Aui, & atauis nostri, cum allium, ac capre eorum verba olerent, tamen optimè animati erant. ** Veruntamen atauos sapius pro ipsis maioribus indiscriminatis nominari inuenies, Et aliquando etiam auos, nota figura. Exemplo sit Horatianum istuc ex Ode 1. lib. 1. Mæcenas atauis edite regibus.*

QVEM REGIA CONIVX AD. GEN.) Quia pulcherrimus, & nobilissimus, merito illum præ alijs generum regina optabat. Accedebat tertia causa, quæ hic tacetur, propinquitas: erat enim ex sorore nepos, quia Venilia Turni mater Amatae germana soror. Cupiebat igitur benefacere suo potius, quam alieno, quod natura præscribit. §

SED VARIIS PORTENTA DEVM) Duo portenta, quæ varios terrores efficiebant, diuersè terribant animos, cum alij hoc, alij aliud timerent.

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,

- 60 Sacra comam, multosque metu seruata per annos:
Quam pater inuentam primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densæ (mirabile dictu)
- 65 Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obsedere apicem: & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò vates, Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum: & partes petere agmen eandem
- 70 Partibus ex iisdem, & summa dominarier arce.
Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et iuxta genitorem astat Lauinia virgo,
Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
- 75 Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis: tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id verò horrendum, ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem fama, fatisque canebant
- 80 Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.

LAVRVS ERAT TECTI) Quomodo Turni, & Cricomos ut sper montes flamma vagetur. Lauiniæ coniunctionem portenta deum impedierint, & Amatae consilium disturbarint, iam exponit.

IN PENETRALIBVS ALTIS) Penetrabile est omnis interior pars domus, licet sit intacta. Vnde laurum fuisse in penetralibus non est mirum. Seruius. Paulus ex Festo, penetralia sunt penetium deorum sacra. Isid. lib. 15. cap. 4. Penetralia secreta sunt oraculorum, & penetralia dicta ab eo, quod est penitus, hoc est, pene intus.

SACRA COMAM) ita frondes arborum nominantur poetis, comæ inquam. Horat. Diffugere nives, redent iam gramina campis, Arboribusque comæ. Catull. de buxo, Loquente saepe sibilum edidit coma. Noster lib. 12. posuitque comas, & brachia ferro. Lucret. lib. 6. Lau-

METV SERVATA) religione seruata, nam metum hic pro religione posuit, ut apud Lucret. Cic. & ipsum Virgil. interdum religionis vocabulum pro metu quodam, & superstitione poni videmus. Causa quare tam religiosè laurus ista seruaretur, & sacra haberetur, subiungitur.

PRIMAS CVM CONDERET ARCES) primas, circa laurum scilicet, cum primum conderet arcem, cum fundamenta foderentur: nam iam ciuitas fuerat: sed Latinus ampliorem fecit. Seruius.

LAVRENTIS AB EA NOMEN POSUISSE COLON.) Libenter legere Laurentis, ut sit quasi illud Liuij lib. 1. cui parentes Ascanium dixere nomen. Et nostri, lib. 3. Æneid. Æneadaque meo nomen de nomine singo. Alioquin sensu

fenfus est, ab ea lauro posuit nomen colonis, id est, incolis, vt Laurentes dicerentur, & vrbs Laurentū, quod consequitur. Herodianus in Commodo à multitudine laurorum sic appellatum auctor est. Sic enim ait: Tum Commodus (ita scilicet quidam medicinae periti persuaserant) Laurentum secessit, quod frigidior ea regio sit, syluisq; & lauro permultis opaca: à quo etiam regioni inditum nomen. §

STRIDORE INGENTI) Apum ille stridor propriè bombus dicitur, *ἄρουρα βομβοποιία*.

PEDIBVS PER MYVA NEXIS) Virgil. in extremo 4. Georg. *iāq; arbore summa Confluere, & lentis vnam demittere ramis*. Plin. lib. II. cap. 17. Tunc ostenta faciunt priuata, & publica, vna dependente in domibus, templisq; saepe expiata magnis euentibus.

RAMO FRONDENTE PEPENDIT) Quod in lauro confedere apes, ostenditur aduenarum victoria.

PARTIBVS EX IISDEM) Intelligimus ab infero mari apes venisse, vnde Troiani.

LONGIS COMPRENDERE CRINIBVS IGNEM) Simile prodigium descriptum habes 2. Æneid. de Ascanio, sed hoc amplius in isto, quod à capillis in corpus, à corpore virginis per totam se se regiam flamma diffundit, adustione nulla. Ac talis quidè ignis à meteorologicis nominari solet fatuus. Et quomodo ibi Ascanio regnum, ita hic Lauinia vatum testimonio ingens decus portenditur, vt etiam infra ex Fauni responso patet. Loci igitur inter se conferantur. * *Decus quidem Lauinia, bellum populo. Ignea portenta ad bellum referunt arustices. Et incensia belli vocat Maro, & ardere prouinciam aliquam bello, rectè dicimus. Cic. in Orat. perf. Vna Gallia communi non ardet incendio. Epist. 1. lib. 4. Orbem terrarum imperijs distributis ardere bello. Pro Ligario: bellum subito exarsit. Nempe si flamma, ita bellum consumit omnia.*

NEFAS) aduerbium indignantis, sic lib. 10. Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui. Et lib. 8. & vltima secum Baetra vehit: sequiturq; (nefas) Ægyptia coniux. Catull. Troia (nefas) commune sepulchrū Europe, Asiaq;. Idem valet Ciceroni malum. Philipp. 1.

Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui. Et lib. 8. & vltima secum Baetra vehit: sequiturq; (nefas) Ægyptia coniux. Catull. Troia (nefas) commune sepulchrū Europe, Asiaq;. Idem valet Ciceroni malum. Philipp. 1.

Quæ nam (malum) est ista voluntaria seruitus? Pro Q. Roscio, Quæ (malum) stultitia fuit. In Off. Quæ te (malum) inquit, ratio in istam spem induxit? Eandem vim habet apud Horatium turpe. §

Comprehendere crinibus ignem, Hypallage: ignis enim crinem comprehendit. Cæsar, flamma ab utroq; cornu comprehensa, naues sunt combustæ quinque.

FLAMMA CREPITANTE CREMARI) Lucret. lib. 6.

Nec res vlla magis quam Phœbi Delphica laurus Terribili sonitu flamma crepitante crematur.

Georg. 1. crepitantibus vrere flammis.

ACCENSA CORONAM) Quia legimus Ilionen maximam natarum Priami gestasse sceptrum lib. 1. Æneid. quid ni etiam coronam gestasse putemus, & hunc fuisse morem filiius regum natu maximis? Lauinia eò iustius, quod sola, & hæres regni erat, nulla prole mascula. §

FVMIDA LVMINE FVLVO) fumo inuoluebatur, quem ignis fuluus reddebat.

TOTIS VULCANVM SPARGERE TECTIS) Incendium belli significat: his enim duobus hoc ab Ascanij augurio distat, fumo, & sparsione flammaram. Seruius. * *Vulcanus est ignis, seu flamma, ea figura qua Ceres frumentum, Bacchus vinum, Neptunus mare. Ennius. Cum magno crepitu Vulcanum ventu' vegetat. Quem versus ita legit Turneb. Cum magno strepitu Vulcani ventu' gerit rem. Facetum illud Plauti Amphit. Quò ambulas tu, qui Vulcanum in cornu conclusum getis?*

POPVLO MAGNVM PORTEND. BELLVM) Propter Lauiniam bellum hoc, sequentibus libris descriptum. Propter Helenam decennale Troianū. Propter Theano, à quodam Phocense raptam, totidem annorum bellum cum Phocensibus Thebanorum. Propter Nicetin Apriae filiam Cambyses Ægyptis bellum fecit. Vide Athenæum lib. 13. cap. 4. Ante Helenam propter mulieres bella extitisse dicit Horatius sat. 3. lib. 1. §

At rex sollicitus monstis, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit: lucosq; sub alta
Consulit Albunea: nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamq; exhalat opaca mephitim.

85 Hinc Italæ gentes, omnisq; Oenotria tellus
In dubijs responsa petunt: huc dona sacerdos
Quum tulit, & cælarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosq; petiuit,

MVLTA MODIS SIMVLACRA VIDET VOLITANTIA MIRIS:

90 Et varias audit voces, fruiturq; Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Auernis.

Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:

Atque harum effultus tergo, stratisq; iacebat
95 Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est.

NE PETE CONNVBIIS NATAM SOCIARE LATINIS

O MEA PROGENIES: THALAMIS NEV CREDE PARATIS.

EXTERNI VENIVNT GENERI: QVI SANGVINE NOSTRVM

NOMEN IN ASTRA FERANT, QVORVMQVE A STIRPE NEPOTES

OMNIA

100 OMNIA SVB PEDIBVS, QVA SOL VTRVQ. RECVRRENS
ASPICIT OCEANVM, VERTIQVE, REGIQVE VIDEVNT.

AT REX SOLLICITVS MONSTRIS) Atrex, inquit. A Non dixit virginis pater, publici status, quam filia potior fuit causa: licet ipsius quoque contineretur cura, cuius caput repente flammauerat. Non enim de suscipiendo tantum genero agebatur: sed metus fuerat ex eo, quod vates prænuntiasset, magnam portendi populorum stragem: ipsam tamen fore illustrem, & inclutam. Non igitur vatis responso contentus, Fauni auctoritate certior voluit reddi. Faunus quippe quod fatidicus esset, & pater, videbatur posse certius instruere filium duplici cura suspensum: qui cum iuxta ceteros in respondendo facilis fuit, benigniorem se in suorum causa præbiturum dubitari non poterat. Adijt, inquit, rex patrios lucos: hoc est, in quibus ille colebatur, & dabat responsa postulantibus. Hi luci fuerunt sub alta sylva, quæ dicebatur Albunea: illic erat fons luci numinibus sacer: sed qui exhalaret mephitim sæuam, id est, odorem grauissimum. Donatus.

SVB ALTA ALBVNEA) Reperimus in Suidæ Collectan. Sibyllam quandam Tiburtinam, eamque Albuneam vocatam. Id aliquam fortasse lucem huic loco afferet: nam & fontem vocatum, & deam indigitatam fuisse de nomine illius Sibyllæ verisimile est. Turneb. lib. 30. cap. 5. Sub Albunea, id est, in Albunea, & alta, quia est in Tiburtinis montibus altissimis. Et Albunea dicta est ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte est. Sciendum sanè, vnum esse nomen fontis, & sylvæ. Seruius. * Inter amana loca regionis Tiburtinae, quam se Horatius reliquit omnibus quantumcumque, laudatis affirmat antepone, numeratur etiam hoc Albunea nomen, Ode 7. lib. 1.

Nac tam Larissæ percussit campus opimæ,
Quam domus Albuneæ resonantis.

SÆVAMQVE EXHALAT MEPHITIM) id est, odorem teterrimum. Mephitis dea odoris grauissimi, & graueolentis.

HVC DONA SACERD. CVM TVL.) Morem describit eo in luco sollempnem. Responsa poscuntur, venit sacerdos ad lucum, affert dona, pecudes cædit, & earum stratis pellibus incubat: ibique dormiens futura somniat, & ventura cognoscit: tantumque alto premittitur somno, ut instar hominis defuncti iacens, cum ipsis inferis, & cum ipso Acheronte sibi arbitretur esse colloquium. Auditorus enim Deos, & fabulas cum numinibus habiturus, humanum sensum debet dormiendo nescire. Donatus. * Lib. 4. Æneid. Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris. Et lib. 5. Dona ferunt, onerantque aras. Et lib. 5. Ipse tibi ad tua templa feram sollempnia dona. Denique, vox ista in sacrificijs satis frequens reperitur. Nonius dona, ait, consuetudine haberi, quæ aut propitiandis dijs dantur, aut hominibus pro beneficijs redduntur. Erant ergo dona, quæ poetis alijs placamina. Cic. 2. de leg. impius ne audeto placare donis iram deorum. Plaut. Rud. Iouem se placare posse donis, hostijs.

OENOTRIA TELLVS) Vide L. Æneid. Oenotrij colere viri.

PELLIBVS INCVBVIT STRATIS, SOM. PET.) E Pausanias inquit, existimare se, Amphiarum interpretandorum somniorum laude excelluisse: quod, inquit, velex eo liquet, quoniam quo tempore in deos est relatus, futurorum cognitionem per somnia constituit. Ad huius item oraculum qui pergit, eum purgari primum oportet: purgatio autem est, ut deo sacra res peragatur: cui, & omnibus quorum nomina in ara sculpta sunt, sacrificant. His peractis, mactati arietis pellem substerni, atque ita solitos dormire, captantes

somnij significationes. Ad quod alludit multiscius poeta. Legimus item Daunijs, vel Calabris in more fuisse, pellibus incubare, quas melotas dicunt, id est, ouillas, in Podalirij sepulchro: sicque per quietem oraculis instrui. Rhodig. lib. 27. cap. 14.

Ad hunc eundem locum declarandum, producit hos ex Lycophrone versiculos Brodæus lib. 3. cap. 31.

Δορὰς δὲ μίλων τύμβον ἐγκοιμωμένοις
Χρήσι καὶ ὕπνον πᾶσι νημερτὴν φάτιν.

Zezez vtrumque poetam edisserit. Εἰδῶσιν οἱ δαῖνιοι, ἦτοι οἱ χαλαροὶ ἐν μηλωταῖς καθύδην ἐν τάφῳ Ἐποδαλιεῖς, καὶ καὶ ὕπνος λαμβάνειν χρησιμὸς ἐξ αὐτῶ. Strabo lib. 6. hoc attigit. Virgilius autem ποιητικῶς historiam paulum immutat. Pausan. in Atticis περιεξηγησμένων δὲ τῶν, κεῖν δὲ τῶν αὐτῶ, καὶ τὸ δέμα ὑποσφραζόμενοι καθύδην, ἀναμύοντες δειλῶσιν ὄνειρα.

Lamb. in illud Plauti Curcul. Id eò fit, quia hic leno agrotus incubat In Æsculapij fano. Qui à dijs aliquid petere cogitabant, cubabant in eorum deorum, quorum ope egebant, fanis, aut templis, tanquam responsa ab ijs, vel vigilante, vel in somnis accepturi. Notat hic Seruius. Cic. 1. de diuinat. Atque etiam qui præerant Lacedæmonijs, non contenti vigilantibus curis, in Pasiphæ fano, quod est in agro propter urbem, somnandi causa excubabant, quia vera quietis oracula dicebant. Eodè pertinent illa Strabonis lib. 16. de Mose. Αὐτὸν εἶναι δεινὸν πᾶσαν, &c. Etiam ægri in templo Æsculapij incubabāt, ut saltem in somnis moniti, aliquod morbi laxamentum, ac leuamentum ab eo consequerentur.

MVLTÀ MODIS MIRIS) I. Æneid. ora modis attollens pallida miris. Plaut. alicubi, res nimium miris modis mirabiles.

ET VARIAS AVDIT VOCES) scilicet propter multa simulacra petentibus oracula apparere solita.

FRVITVRQVE DEORVM COLLOQVIO) pascitur: quod de rebus tantum bonis dicimus.

IMIS ACHERONTA AVERNIS) potestates quæ sunt in Acheronte, ad quem per Auernum venitur. D Seruius.

HIC ET TVM) Hic, & tum, inquit, hoc est, hoc loco, atque ipso tempore, quo tot monstra extiterant in causa filia, ipse pater perrexit ad petenda, vel accipienda responsa: non misit alterum, nec adhibuit aliquem sacris. In tanta causa, tantum diligentia adhibuit, ut curaret vniuersa per se, nulli habens fidem, plenum exhibens officium & patris, & regis, ac multitudine animalium plenæ venerationis, & negotio tali se exhibens largum: posthabitaque dignitate regia, propter expeditionis effectum, post plumam, post vestes ostro, auroque fulgentes, plebeio more iacens in pellibus, graui quoque earum odore contentus. Donatus.

CENTVM MACTABAT BIDENTES) Aut pro qualitate fortunæ regis: aut est numerus finitus pro infinito, id est, multas. Seruius. Lepidam disputationem cum quodam Grammatico, super voce, bidentes, lege, si est voluntas, apud Gelliū lib. 16. c. 6. P. Nigidius bidentes appellari ait, non oues solas, sed omnes bimas bestias: neque tamen dixit apertius, cur bidentes. Sed quod vltro existimabamus, id scriptum inuenimus in commentarijs quibusdam ad ius Pontif. pertinentibus, bidentes primo dictas, litte ra immissa: quasi biennes: tum longo vsu

go vsu loquendi corruptam esse vocem, & ex biden A nibus bidentes factum, quoniam id videbatur dictu facilius. Hyginus appellari bidentes scripsit, hostias, quæ per ætatem duos dentes altiores haberent. *Que* bidens est, inquit, hostia, oportet habeat dentes octo: sed ex his duo cæteris altiores, per quos appareat, ex minori ætate ad maiorem transcendisse. *Quæ* opinio, an vera sit, non argumentis, sed oculis iudicari poterit. Hoc caput more suo à Gellio surripuit Macrobius lib. 6. Saturnal. cap. 9.

HARVM EFFVLTVS TERGO) Tergum pro tergo re, ut item lib. 5. terga bouum, cum loqueretur de cæstibus. Et numerus singularis pro plurali positus est. *Quid* hoc sit, sequentia mox declarant, *stratisq; iacebat Velleribus*. Et suprâ, *Pellibus incubuit stratis*. *Effultus* autem, ut multitudinem vellerum compositorum in modum tori, & inde victimarum numerum conijcias. §

THALAMIS NEV CREDE PARATIS) propter Turnum, cui iam desponsa erat Lauinia, ut & Liuius dicit.

OMNIA SVB PEDIBVS) Habere sub pedibus dicuntur, qui domuerunt, qui sunt superiores, qui habent in potestate. Lucret. lib. 1. *Quare religio pedibus subiecta vicissim Obseritur*. Liuius lib. 34. Argos, & Lacedæmonem clarissimas vrbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus? Quam bellè autem istis respondent illa lib. 1. *His* (Romanis, de his enim loquitur Faunus quoque) *ego nec metas rerum, nec tempora pono*. Et paulò post, *Romanos rerum dominos*. Etiam lib. 3. eorum futuræ potentia, illiusque maxime infertur mentio, nempe in oraculo Apollinis.

*Hic domus Anea cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis* §

VTRVM QVE OCEANVM) Vterque oceanus est mare Eoum, & occiduum. Sic apud Horat. Ode 2. lib. 2. *& uterq; Pænus seruiat uni*. Id est, Eous, & occiduum, qui Gaditanus est. Turneb. lib. 30. cap. 5. * *Sic Ouid. Metamorph. lib. 1. sub vtroque iacentia Phæbo, sub sole oriente, & occidente: seu, quæ sol oritur, quæ occumbit.*

Hæc responsa patris Fauni, monitusq; silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circum latè volitans iam fama per vrbes
105 Ausonias tulerat: cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere classem.
Æneas, primiq; duces, & pulcher Iulus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituuntq; dapes, & adorea liba per herbas
110 Subijciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
Et cereale solum pomis agrestibus augent.

SILENTI NOCTE) Nox silens dicitur, quoniam C tunc omnia silent. Sic luna silens.

NON PREMIT ORE LATINVS) quò nimirum à se repelleret filiam ambientes. Speciosorem autem, & grauiorem recusationis suæ causam inuenire nullam potuisset.

LATE VOLITANS IAM FAMA) *Fama volat* est lib. 3. *Æneid*. Cur volat? quia est *malum, quo non aliud velocius ulli*. Et per vrbes volat, quoniam vrbanoꝝ aures maximè rumoribus patent: nec vsquam plures rumorigeruli, & mendaciorum artifices: vnde etiam quæstum faciunt nonnulli: illiberalem plane, ac sordidum. §

RELIGAVIT AB AGGERE CLASSEM) Cæsar belli civil. lib. 3. Neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi potestas fiebat. Græcis autem *λογγῶνες* dicuntur saxa in portu, de quibus naues religantur: & funem nauticum, quo naues littore religantur, *πείσμα*, & *πρυμνήσιον* Græci vocant. *πείσμαλα*, *πείσμα τὸ πείθεσθαι ἀνθρώπων τῆν ναῦν*. Propert. lib. 3. de Poeti naufragio.

Nam tibi nocturnis ad saxa ligata procellis

Omnia detrito vincula fune cadunt.

German.

CORPORA SVB RAMIS DEPVNT) Lucret. lib. 1. *hinc fessa pecudes per pabula lata Corpora deponunt*. Et alibi. *Propter aqua riuum sub ramis arboris alta*. Horat. *Longaq; fessum militia latus Depone sub lauru mea*. Cotys Rex Thraciæ circumibat regionem, & vbi videbat loca arboribus confita, & opaca, & aquis irrigua, illic construebat *ἐσιαθήρια*, id est, cœnacula.

INSTITVNTQVE DAPES) His versibus parsimo-

nia militaris describitur, sicut in 1. nauigantium cœna, aut prandium, *Tum Cererem corruptam undis*. In fine conuiuium regium, *At domus interior*, &c. Gemina his sunt omnimodis, quæ habet lib. 1. Dionysius, *Ἐπειτα ἄριστον ἀίχμηστος ἀνθρώπων τῆν ἑσπέρην*, &c.

ET ADOREA LIBA) adorea liba erant paniceæ, vel ex panis portionibus præduris, vide infra mox. Adorea quoq; substantiuum genere fœminino laudem, & gloriam veteribus significabat: quia gloriosum eum putabant esse, qui farris copia abundaret. Plin. lib. 18. cap. 3. gloriam denique ipsam à farris honore adoream appellabant. Est autem ador vel adorem farris genus, edor quondam appellatum, ab edendo. Vel quòd aduratur, ut fiat tostum: vnde in sacrificio mola salsa efficitur. Festus. Vide Columell. lib. 2. cap. 6. Notat. Scalig. F. in eundem Festum, vocè adorea pro laude capi cœptam esse, postquæ præmiū militibꝝ frumentū erat, parta victoria. Plaut. Amphit. *Qui multa prada, atq; adorea affecit populares suos*. Ador, inquit Nonius, frumeti genus, quòd epulis, & immolationibus sacris pium putatur. Vnde & adorare, propitiare, religionis potest dictum videri. Varro de re rust. lib. 1. In loco humidiorè far adorem potius serunt, quam triticum. Subiungit & hunc Maronis versum.

SIC IVPITER IPSE MONEBAT) Cum nomine Iouis prisci frequenter prouocabulum, ille, iungebant: idque vel demonstrando faciebant, manum in cælum tollentes, & tanquam illic Iouem ostentantes: vel ita potentiam eius summam, seu præpotens eius numé indicabant. Cum autem multa sint apud Comicos exempla, sunt qui hic legant, *ille*, pro *ipse*, ut id ipsum alijs, quæ

quæ dixi annumerent. Sane quin elegantius, & ἐπιφασι- A πρὸ μέρους πνεύρου dixit. Turneb. lib. 30. cap. 5. solum dicitur omne, quod aliquod sustinet, vnde & de mari supra dixit: *Subtrahiturq; solum.* Et Ouid. *Metamorph. Neni regio foret vlla suis animalibus orba, Astra tenent caeleste solū.* Ita & hoc igitur loco paniceas mensas cereale solū vocauit. Seruius.

CEREALE SOLVM) Adorea liba mensæ loco Æneæ, eiusq; socios subiecisse epulis, scribit poeta. Nunc etiam cereale solum appellat, & patulas quadras. Erant autem mensæ paniceæ, quas Dionysius ἰπέια καρπῶ πα-

Consumptis hîc forte alijs, vt vertere morsus Exiguam in Cererem penuria adegit edendi: Et violare manu, malisq; audacibus orbem Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris: Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. Nec plura alludens. ea vox audita laborum Prima tulit finem: primamq; loquentis ab ore Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit. Continuò, salve fatis mihi debita tellus, Vosq; ait, ô fidi Troiæ saluete Penates: Hîc DOMVS, HÆC PATRIA EST. genitor mihi talia namq; (Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit: Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum Accisis coget dapibus consumere mensas, Tum sperare domos defessus, ibiq; memento Prima locare manu, moliriq; aggere tecta. Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant Exitijs positura modum.

115

120

125

130

ORBEM FATALIS CRVSTI) Ad negotium Æneæ respexit, cui hîc finis erat laborum. Crustum autem, & crusta neutro genere dicimus, de his quæ comedi possunt. Horat. *Vi pueris olim dant crustula blandi Doctoru.* Iuuenal. *Nos colaphum incutimus lambenti crustula seruo.* Faminino autem genere fragmenta dicimus, quæ non sunt esui, vt, *Concrescunt subita currenti in flumine crusta.* Seruius.

PATVLIS QVADRIS) Panis frustis quadratis. Ante vocauit orbem: quæ duo significatione pugnant quidem, sed vsu eundem habent, vt nimirum sint partes panis duriores, siue in orbem, siue in quadrum defectæ, quæ epulis substernantur.

HEVS ETIAM MENSAS) Solent poetæ fabulosa multa historicis, verisque intexere, Mæro præsertim, qui de appulso in Italiam Ænea non magis pœma, quam *μυθισοείαν* condidit. Scilicet & hic locus de consumptis à Troianis mensis cum illo Strabonis lib. 13. consentit. τὸν δὲ αἰνεῖται μετὰ ἀρχαῖου, &c. Vide German. qui & affinem ex Dionysio locum ad verbum recitat. Lege etiam quæ ex Lycophrone, & Strabone producit in medium Vrsin.

NEC PLVRA ALLVDENS) nec dixit plura ludens, quomodo etiam alludere à Cicerone vsurpatum legimus I. de Orat. Turneb. lib. 30. cap. 5.

PRIMAMQVE EOQ; AB ORE ER. PAT.) quod eivetur è faucibus eam rapuerit, nec expectarit, vt rotam eloqueretur: sed eam ipse velut extraxerit: ita protinus

se eam vocem agnoscere dixit, & omen accipere. Turneb. lib. 30. cap. 5.

OMEN est, inquit Scalig. Poet. lib. 3. cap. 6. quod ab hominis ore excipitur. Eiusmodi est hoc, *Heus etiam mensas*, &c. Verbum autem *eripuit*, auiditatem notat imponendi finem tot expectationibus. Non est simile illud, sub. tit. de omnibus apud Val. lib. 1. de Paulo cos. cum ei sorte euenisset, vt bellum cum rege Persa gereret, & domum è curia regressus, filiolum suam nomine Tertiam, quæ tum erat admodum paruula, osculatus tristem animaduerteret, interrogauit, quid ita eo vultu esset: quæ respondit, Persam perijisse. Mortuus erat catellus, quem puella in delicijs habuerat, nomine Persa. Arripuit igitur omen Paulus, exque fortuito dicto quasi spem certam clarissimi triumpho animo præsumpsit. Notauit German.

STVPEFACT. NYM. PRESSIT) Animo, & mente intima complexus est vocè illam Ascanij, & in memoriam oraculi paterni regrediens, attonito fuit similis.

SALVE FATIS MIHI DEBITA TELLVS) Quæ ad hunc versum, & illos infra, *Et geniumq; loci, primamq; decorum, Tellurem, nymphasq; Et adhuc ignota precatur Flumina,*

quæ, inquam, ad hosce versus illustrandos pertinere possunt, posita sunt ad 5. Æneid. nempe ibi, *Incertus, geniumné loci, famulumné parentis esse putet.* Adde locis ibidem prolati. Seneca in Agam.

Delu-

1580 Habere sub pedibus... sunt superiores, qui ha... Quare religio pedibus... Argos, & Li... lumina quondam Ge... Quam bellam... Romanis, de lu... nec metaverum... manu verum domina... illiusque manu... Apollinis... dominabitur ori... nascuntur ab illis... Vterque occidit... apud Horat. Odæ. lib... Id est, Eous, & occidit... 30. cap. 5. * Sic Ovid... Phæbo, sub sole oriente... in 1. nauigantium... corruptam vndis. In he... interior, &c. Gemina... Dionysius, Æne... &c. Adorea liba erant paniceæ, vel... infra mox. Adorea... feminino laudem, & glo... qua gloriosum eum pan... daret. Plin. lib. 18. cap. 5... honoris adorea appell... adorea farris genus, edat... edendo. Vel quod adorea... mola salis efficitur. Fr... Notis. Scilicet. In ca... cap. 6. Notis. Scilicet. In ca... pro laudæ capi capiam esse... parta victoria... adorea offerit... Nonius, frumeti genus, quod... sacris pium putatur. Vnde... religionis potest dictum videri... loco humilioris far adorea... Subiungit & hunc Mo... Cum nomine... abulur, ille, iungebant... manum in celum... ostentantes: vel in... prapotentis eius nume... apud Cornicos exte... ut id ipsum alijs...

Delubra, & aras calitum, & patrios lares

Post longa fessis spatia, vix credens mihi

Supplex adoro.

Nonne videtur Catullizare? Sic enim ferè in Sirmionem peninsulam ille. Ouid. 1. Fast.

Dijꝫ petitorum dixit saluete locorum,

Tuꝫ nonos calo terra datura deos:

Fluminaꝫ, & fontes, quibus utitur hospita tellus,

Et nemorum Nympha, Naiadumꝫ chori.

Sic & lib. 6. *Italiam socij leto clamore saluant.* Bona periphraſis, *fatis debita*: ne, ait Seruius, fatalis diceret, quod est medium, & in precibus nihil debet esse ambiguum.

O FIDI TROIÆ SAVETE PEN.) fidi Æneæ, non B Troiæ, quã nequiuerant seruare. Saluete terra, mihi fatorum voluntate decreta: saluete penates, qui mihi fidem vera pronuntiando seruaſtis. Seruius, Donatus.

De dijs salutatis, multa exempla cumulat, ex poetis potissimum, Briffon. Formular. lib. 1. num. 33. & deinceps. Et quanquam salutare deos videatur esse, precibus eos adorare, vt vult Don. in Phorm. Terentij, tamen nihil prohibet, etiam salutem dijs simpliciter dictam intelligi. Agorastocles in Pœnulo Plauti Veneri salutem dici suis verbis, & rem diuinam fieri suo nomine mandat. Liuius lib. 1. Regem, parentemque vrbis Romanæ saluere vniuersi Romulum iubent, pacem precibus exposcunt. lib. 8. Salij ad Herculem, *Saluete vera Jouis proles, decus addite diuis.* Vide Briffonium.

GENITOR MIHI TALIA) Harpyiæ ista prædictio fuit, lib. 3. Quare videri potest Æneæ, siue potius ipsius poetæ *μημονικὸν ἀμάρτυμα.*

ACCISIS DAPIBVS) Videtur Seruius *ancisis*, quod est ambefis agnoscere, si quis eius interpretationem attentius, & acrius perspiciat. Turneb. lib. 30. cap. 5. Considera tu, lector, an hoc velit Seruius. Eius verba hæc sunt. *Accisis vndique consumptis*: & hoc est, apud nos ac, quod apud Græcos *ἀμ*: & hoc accisi, valde vndique cæsi, id est, *ἀμφοτεροι.*

HÆC ERAT ILLA FAMES) Magna confirmatio animorū, quos iste turbauerat casus. Fames ista, inquit, optanda potius fuerat, quam timenda: venit enim cū malorum omnium sine, & aduersis terminum dedit. Hoc sic positum est, vt signum potius videatur, quam pœna. Donatus.

PRIMO CVM LVMINE SOLIS) cum principio lucis, vt Liuius. Primo diluculo, seu, vt Homer. *λαρπε, ἀμ. νόι-θαιρομένης,* & *ἀμια εἶω* Herodot.

QVIVE HABEANT HOMINES) qui habitent,

135

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat: & Geniumꝫ loci, primamꝫ; deorum
Tellurem, Nymphasꝫ, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisꝫ; orientia signa,
Idæumꝫ; Iouem, Phrygiamꝫ; ex ordine matrem

140

Inuocat, & duplices cæloꝫ; Ereboꝫ; parentes.
Hic pater omnipotens ter cælo clarus ab alto
Intonuit: radijsꝫ; ardentem lucis, & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.

145

Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
CERTATIM INSTAVRANT EPVLAS: atq; omine magno
CRATERAS LÆTI STATVNT, ET VINA CORONANT.

FROND.

A quod frequentatissimum est. Plaut. Aulul. *Patri, auoꝫ; huius qui nunc hic habet.* Et Trinum. *Vbi adolescens nunc habet? Posticulum hoc recepit, postquam ados vendidit.* Salust. in Catilin. Credo, falsa existimans ea, quæ de inferis memorantur, diuerso itinere malos à bonis loca, tætra, inculta, fœda, formidolosa habere.

PAT. LIB. IOVI) Vinum in pateris. Defundite vinum è pateris, in honorem Iouis. Vide lib. 1. *Dixit, & in mensa laticum libavit honorem.* Morem etiam fuisse in conuiujs olim, vt non è potu duntaxat, sed de cibis quoque libarent, & in focum ea ipsa libamenta deferrent, sed è Larium scilicet, ex Halicarnass. & Silio notat Bernartius ad 1. Thebaid. Statij, pag. 41.

PRECIBVSQVE VOCATE ANCHISEN GENITOREM) Bene Iouem & Anchisen coniungit, vt causam oraculi, seu tanquam duos auctores signi, per quod securi sunt effecti. Nam & qui iussit, & per quem iussa ipsa perlata sunt, in honore maximo primi esse debent. Donatus.

Lactant. lib. 1. cap. 15. postquam ostendit, quemadmodum homines qui fuerant, dii habiti, & nominati sint, tandem ita subijcit. Sic per populos atque regiones varia sacra suscepta sunt, dum homines grati esse in suos Principes cupiunt: & quos alios honores vita carentibus deferant, inuenire non possunt. Præterea pietas eorum qui successerant, plurimum contulit ad errorem, qui (vt diuina stirpe nati viderentur) diuinos honores parentibus detulerunt, deferrique iusserunt. Anne potest aliquis dubitare, quomodo religiones deorum sint institutæ? cum apud Maronem legat Æneæ verba, socijs imperantis, *Nunc pateras libate Ioui, precibusꝫ; vocate Anchisen genitorem.* Cui non tantum immortalitatem, verum etiam ventorum tribuit potestatem.

Postquam ventos, atq; hac mea sacra quotannis

Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis.

Idem scilicet de Ioue Liber, & Pan, & Mercurius, & Apollo fecerunt, ac postea de his ipsis successores eorum. Hic ipsum Lactantij locū animaduertit Turneb. quod lib. 21. cap. 22.

VINA REPONITE MENSIS) Reponere verbum esse conuiuiale constat. Vnde & lib. 8. *inbet sublata reponi Pocula.* Hinc fit, vt quidam existimant repotia dicta, quasi repostia, hoc est, *την μεθεορον ημεραν,* qua apud maritum nouum instaurabatur potatio. German.

Reponite, aut timore verborū Ascanij interrupta renouate: aut frequenter ponite. Seruius. Vt potarent in ipsa læticia, & essent solo interim vino contenti, quoniam panis deerat. Donatus.

FROND. TEMP. RAMO IMPLICAT) Aeneid. 5. ve-
lat materna tempora myrto. Tempora populea fertur vin-
xisse corona, Horat. Et inumbrant ora coronis, Lucret.
Rursum Horat. Ode 4. lib.1.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto,
Aut flore, terra quem ferunt soluta.

Fructuosa est exercitatio, similia à poetis secum repe-
tendo colligere, non in locis modò, rebusq; alijs, sed
in generibus etiam loquendi: vt aut tu ipse rem vnam
variè, eleganterque possis exprimere, si vltus veniat: aut
alios, quemadmodum id fieri queat, erudire.

ET GENIVMQUE LOCI) Cum multa iniungeret
socijs, ipse ab obsequijs deorum vacuus esse nò potuit.
De genio loci memorauimus lib. 5. ad illud. incertus ge-
nimne loci, famulumne parentis. Demus paulum operæ
Dionysio. Postquam Laurento appulsi, tentoria fixe-
runt per littora, cum prius homines ibi siti laborarent
obaquarum inopiã, suauissimi laticis fontes sua sponte
è terra visi sunt prorumpere, qui aquationem præbue-
runt toti exercitui, & locum illum fecerunt irriguum,
fontanis aquis vsq; ad mare decurrentibus. Monstran-
tur ibidem duæ aræ, quarum altera orientem solem spe-
ctat, occidentem altera: vtrumque Troianorum opus.
In his Aeneam fabulantur deo machasse primam victi-
mam, in gratiam acceptorum fontium.

PRIMAMQUE DEORVM TELLVREM) Hesiodus
Tellurem statim post Chaos natam tradit, neque ta-
men certos illi parentes tribuit. Omnium deorum pa-
rentem vocauit Homer. hymno in eandem.

Χαίρε θεῶν μήτηρ, ἀλοχ' ὕδατων ἀσεβέων.

Salve magna parens diuinum, ac stellantis Olympi
Coniux.

Deorum, & hominum matrem Orpheus,

Γαῖα θεὰ μήτηρ μακάρων, θνητῶν τ' ἀνθρώπων.

Alma deum mater Tellus, materq; virorum.

Lege Natal. lib. 5. cap. 20. Gyrard. Syntag. 4. & 17.

NOCTEM, NOCT. ORIENT. SIGNA) que nocte sequa-
tur, vt nymphas, flumina: inuocat enim sibi coniuncta.

IDÆVMQUE IOVEM) Alludit ad Iouem, qui in
Ida Phrygiæ præses, & tutelaris deus colebatur.

PHRYGIAM MATREM) Cybelen statim post Io-
uem inuocat, quæ aliàs Berecynthia.

DUPLEXES CÆLOQUE EREBOQUE) duos.
cælo autem Venerem, Erebo Anchisen. Seruius super
illo t. Aeneid. & duplices tendens ad sidera palmas. Dupli-
ces, duas, secundum morem antiquum. Nam duplices
duas, dicebant, vt hoc loco: & binos duos, & vtros-

que, pro vtrumque, vt Cicero, Binos habebam, iu-
beo promi vtrosque. Item Sallustius, quum de duo-
bus loqueretur: hi vtrique ad urbem imperatores e-
rant.

CÆLO CLARVS AB ALTO TER INTONVIT) Quare
ter: ne si semel factum fuisset, casus putaretur: sed aper-
tis signis monstraretur prosperitas. Sic Donatus. Hu-
iusmodi porro vel tonitrua, vel fulgura, & fulmina cæ-
lo sereno portentosa sunt, nec secundum naturam:
quamobrem ea fieri negat Lucret. lib. 6.

Deniq; cur nunquam celo iacit undiq; puro
Iuppiter in terras fulmen, sonitusq; profundit?
An simul ac nubes successere, ipse in eastum
Descendit, propè vt hinc teli dextermine ictus?

RADIIS ARD. LVCIS, ET AVRO NVBEM) Fulmè ip-
sum, ardentem nubè dicit. Ser. Melius Donatus. Vsq; a-
deo hilari signo Iouis fauor apparuit, vt nubes non fuf-
ca, nec terrea, sed aureo colore apparuisset: quo signo
mox compertum est, Aeneæ preces auditas. Et hanc ip-
sam nubem sic Iuppiter demonstrauit plaudens manu,
vt appareret eum excepisse vota, & gratulatum, quod
Troiani ad Italiam venissent.

DIDITVR RVMOR) Diditur, id est, distribuitur, diffi-
patur, non vt vulgus putat, diuiditur. Nam dido verbū
integrum, compositum ex di, & do, das: non διδοῦν
ἀπὸ τοῦ διδοῦν à verbo diuido. Vtitur eo Lucret. locis pluribus.
Lib. 2. dum facile in venas cibus omnis Diditur. Lib. 3.
Sensiferos motus qua didit prima per artus. Et Lib. 4. In-
de, quod exprimimus, per caulas omne palati, Diditur.
lib. 5. principid.

Ex quo nunc etiam per magnas didita gentes
Dulcia permulcent animos solatia vitæ.

Nofter lib. 8. tua terris didita fama. Horat. Sat. 2. lib. 2.
Albuci senis exemplo, dum munia didit. Ex. Lambert. in
Lucret. & Horat.

CRATER. LATI STATVNT ET VIN. COR.) Non capi-
ta, & colla duntaxat, sed ipsa quoq; pocula coronare so-
liti sunt antiqui ad hilaritatem conuiuiale videlicet ma-
iorem. Super qua re dictum lib. 1. vbi hic idem versus ad
verbum legitur in conuiuio Didonis: hoc tantum dif-
crimine, quod pro, lati, ibi est magnos. Verū enim vero
nò desunt, qui vocè coronare aliter accipiãt. Nam Athe-
neus lib. 1. coronari dicit crateras, cum ad summum vsq;
labrum implentur vino, atq; ita velut corona imposita
cingi videntur. Vnde & ἐκτέλει coronare, idè est quod
ἀπληρώσαι: contra, ἐκτέλει, quasi dicas ex coronare, idem
quod ἐκκερᾶσαι, id est, euacuare.

POSTERA CVM PRIMA LVSTRABAT LAMPADE TERRAS

150 ORTA DIES, vrbem, & fines, & littora gentis
Diuerſi explorant. hæc fontis stagna Numici,
Hunc Tybrim fluuium: hîc fortes habitare Latinos.
Tum fatus Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
155 Donaq; ferre viro, pacemq; exposcere Teucris.
Haud mora: festinant iussi, rapidisq; feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturq; locum: primasq; in littore sedes
Castrorum in morem pinnis, atq; aggere cingit.

POSTERA CVM PRI. LAMP.) Cum posterior dies E cura, quæ superiore luce socijs Aneas inuestiganda
solis radijs claruisset, successit eorum complendorum mandauerat. Donatus. * Prima lampade, primis radijs solis,
quem

quem Phœbæ lampadem nominat lib. 4. *Æneid.* Est ipse dies nihil aliud est, quâ una conuersio solis, quâ cum Antipodibus diuisimus.

HÆC FONT. STAG. NVM.) Ista iam ab incolis discunt.

DELECTOS ORDINE AB OMNI CENTVM OR.) Licet fatalem terram esse constaret, in officijs primùm rex aduena regem loci credidit esse aggrediendum, neq; eum in superbiam duxit successus ille, qui fatis suffragantibus debebatur. Misit legatos centum, placituros & nomine legationis, & numero legatorum, & magis obsequia sua commendans ambitione multorum. Tales autem elegit, ex omni multitudine per electionem separâs, qui legationis ipsius partes congruè complere possent. Coronabantur autem omnes olearum ramis, ut visu potius, quam verbis pacem procul videntibus nuntiarent. Donatus.

Verus institutum fuit, ut publici pop. Rom. nuntij cū mandatis ad exterâs nationes, ex solo ordine senatorio mitterentur. Neq; aliquo exemplo, hoc obeundarum legationum munus communicatū cum alijs ordinibus, probari potest. Ut proinde erret Seruius, qui hinc expressam à Virgilio veterem dimittendarum legationū consuetudinē fingit, quæ ad suâ ætatē vsq; permanârît.

Hic ego, quoniam opportunum videtur, ad verbum inferere institui, quæ memorantur à Liuiio lib. 1. de aduentu Troianorum in agrū Laurentem, de primis eorum in Italia rebus gestis, de fœdere cū Latino rege inito, de nuptijs Æneæ, & Lauiniæ, de bello aduersus Turnum propter Lauiniam: ut cum ijs, quæ vates noster partim in hoc, partim in consequentibus libris canit, comparari possint, cognoscaturq; liquidius, eum fictionum suarum ex historia fundamentum habuisse. Huic enim, (ut nimirum principium aliquod verum res ipsa habeat) natura poetices, quæ est fingere, quod docuimus in poetices nostris Institutionibus, nequaquâ repugnat. Et Lactant. haud falsò aliquoties affirmat, officium poetæ in eo versari, ut quæ gesta sunt verè, in alias species obliquis figurationibus cum decoro aliquo cōuersa traducat. Nunc Liuium audiamus, quicum valde in plerisq; consentit Dionysius. lib. 1.

Æneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerū initia ducentibus fatis, primò in Macedonia venisse: inde in Siciliam, quarentē sedes, delatum: ab Sicilia, classe Laurentem agrum tenuisse: Troia & huic loco nomen est. Ibi egressi, ut quibus ab immenso prope errore, nihil prater arma, & naues superesses, cū pradam ex agris agerent, Latinus Rex, Aboriginesq;, qui tum ea tenebât loca, ad arcendam vim aduenarum, armati ex vrbe, atq; agris concurrunt. Duplex exinde fama est: alij pralio victum Latinū, pacē cum Æneâ, deinde affinitatem iunxisse tradunt: alij, cum instructa acies constitissent, priusquâ signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemq;, aduenarum euocasse ad colloquium: percunctatū deinde qui mortales essent? unde? aut quo casu profecti domo? quidne quarentes in agrum Laurentē exissent? postquâ audierit, multitudinem Troianos esse: ducem Æneam, filiū Anchisæ, & Veneris: cremata patria, & domo profugos, sedem, condendamq;, vrbi locū querere: & nobilitatem admiratū gentis, viriq;, & animum vel bello, vel paci paratum, dextera data fidem futura amicitia sanxisse. Inde fœdus iustum inter duces, inter exercitus salutationē factam, Æneam apud Latinum fuisse in hospitio: ibi Latinum apud penates deos domestico publicum adiunxisse fœdus, filia Æneæ in matrimonium data: ea res utiq;, Troianis spem affirmat, tandem stabili, certaq;, sede finiendi erroris. Oppidū condunt. Æneæ ab nomine vxoris Lauiniū appellat: breui stirps quoq;, virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes dixerere nomen. Bello deinde Aborigines, Troianiq;, simul peti-

Ati. Turnus Rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Æneæ fuerat, pralatum sibi aduenam agrè patiens, simul Æneâ, Latinoq;, bellum intulerat. Neutra acies lata ex eo certamine abiit: victi Rutuli, victores Aborigines Troianiq;, ducem Latinū amisere. Inde Turnus, Rutuliq;, diffisi rebus, ad florentes Etruscorū opes, Mezentiumq;, eorum regem confugiunt, qui Care opulento tum oppido imperitans, iam mdo ab initio minimè letus noua origine vr-bis, & tum nimio plus, quam satis tutum esset accolis, rem Troianâ crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Æneæ aduersus tanti belli terrorem, ut animos Aboriginū sibi conciliaret, ne sub eodem iure solū, sed etiam nomine omnes essent, Latinos utramq; gentem appellauit: nec deinde Aborigines Troianis studio, ac fide erga regem Æneam cessere: fretusq;, his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Æneæ, quanquâ tanta opibus Hetruria erat, ut iam non terras solū, sed maria etiâ per totam Italia longitudinem ab alpi-bus ad fretum Siculæ fama nominis sui impleset: tamen cum moribus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde pralium Latinis, Æneæ etiam vltimum operum mortalium fuit. Situs est, quemcumq; eum dici ius fuit, est, super Numicum flumen. Ionem indigetem appellant.

CENTVM ORATORES) sic lib. II. Centum oratores prima de gente Latinos Ire placet. orare antiqui dixerūt pro agere. Vnde & oratores caularum actores, & oratores, qui nunc legati, quod reipublicæ mandata peragerent, Festus. * Ita etiam Liuii lib. 9. ad senatum pacis oratores missi: quod alijs dicit, legati de pace missi. Idē lib. 10. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos Coſs. Venerunt questum. In rebus priuatis quoq;, adhibet hanc vocem Plaut. sed tum magis rogatorem, quâ legatum oportet exponere. Ut Amphit. Nam iustè ab iustis iustus sum orator datus. Et Mostellar. Non potuit venire orator magis ad me impetrabilis, Quam tu.

RAMIS VELATOS PALLADIS) Lib. 8. Paciferaq; manum ramum pratendit oliuæ. Lib. II.

Jamq;, oratores aderant ex vrbe Latina, Velati ramis oleæ, veniamq;, rogantes.

Lucan. de Massiliensib. hostemq;, propinquū Orant, Cecropia pralata fronde Minervæ. Sic &, vitta composita pratendere ramos. Statius 12. Thebaid. oliuâ supplicem vocat, quia scilicet per eâ supplicando pax fiat. Hinc & Æschylo ἰλιθιοι κλάδοι, supplices rami dicti, Et græci ἰελμειαν ramum oliuæ à supplicando vocant. Locos è Liuiio, Halicarnalseo de more isto cum ramo oleagino supplicandi cumulat Tiraquell. in Alex. cap. 19. lib. 2.

HAUD MORA, FEST. IVSSI) Sic in celeritate explicandorū mandatorū & iubentis auctoritas, & iubendi studiū probabatur. Quod nō solū ostendebatur in factō, verū etiam in ipsa pperatione cumulabatur. Donatus.

IPSE HVM. DES. MOEN. FOSSA) Hæc legatis agentib;, nō putauit Æneæ differēda operū cœpta, donec respōsum referret missa legatio. Gerebat enim fatorū fiducia, quæ ipsi illarum terrarum dominiū dederant. Donatus.

CASTROR. IN MOREM. PINNIS. A. AGG. CING.) In auspicijs constituendorum mœnium tale genus operis collocauit, quod defensionem spondetet conditoribus suis. Donatus.

Referunt historia, Æneam primū illius loci naturam cōtemplatum, cum nihil in eo animaduerteter, quod ad sui cultum inuitaret, diu secum cogitasse, ac deliberasse, longius ne iret (neque enim persuadere sibi poterat, tam incommodas sibi sedes à dijs monstrari) an verò ibi hæreret, ac ædificaret. Tandem è proximo luco vocem redditam, ut ibi maneret, ac urbem moliretur: cætera dijs curæ fore. Alij tradunt, effigiem deorum penatium Æneæ per quietem obiectam, à quibus locum illum aggere, ac fossa validè cōmunire iustus fuerit,

fuert. Oraculo fidem fecit scrofa, quæ postridie in eo ipso loco cum 30. saculis inuenta fuit. Quare seposita omni mora, huc translatis castris, vndiq; collecta materia ædificare cœperunt. Quod vaticinium Heleno poeta donauit. lib. 3.

Vallum appello aggestum è terra, & sudibus, ad labrum interius fossæ, velut murum. Duæ igitur eius

partes, agger, & fudes. Agger est ipsa terra. Describit cum Vegetius lib. 1. c. 24. Si nimia necessitas non premit, cespites circumciduntur è terra, & ex illis veluti murus instruitur, altus tribus pedibus supra terram: sed vbi vis acrior imminet hostium, tunc crescit in altum quatuor pedes. Lege quæ sequuntur apud Lipsium Milit. lib. 5. dial. 5.

- 160 Iamq; iter emensi turres, ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes, muroq; subibant.
Ante urbem pueri, & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitantq; in puluere currus:
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
- 165 Spicula contorquent, cursuq; ictuq; laceffunt.
Quum præuectus equo longæui regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veste reportat
Aduenisse viros. ille intra tecta vocari
Imperat, & folio medius confedit auito.

ITER EMENS. TYRR. AC TECTA LATIN. CERNEB.) Cum hæc ageret Æneas, iam legati sic confecerant iter, vt viderent Latinorum turres, ac domorum tecta. Turres viderunt primò, quòd altiores: quum vero propius accederent, viderunt & domorum tecta. Donatus.

ANTE VRBEM PVERI, &c.) Exposuit diligenter Virgilius instituta priscorum Latinorum, & qua disciplina imbueri pueros illi suos solent commemorauit. Finem autem illa omnis habebat, fortitudinem militarem, & scientiam rerum bellicarum: vnde poeta idem fecit alio loco, eius generis hominem magnificè illam prædicantem, vt hostib; metum incuteret, nempe lib. 9. per Numanum. Eadem verò fuere studia Troianorum, vt ex Euripidis loco colligitur in fabula, quæ à captinis fæminis Troianis inscribitur. Ita enim illic loquitur Hecuba, cum audisset interfectum Astyanactem. Queritur enim, ipsum sæuitia Græcorum, & fortunæ iniquitate nò percepturū voluptates, quib; carere nò potuisset, nisi tanta calamitas ciuitatem oppressisset.

ὦ τέκνον, ὄνχ' ἴπποισι νικηθεὶς σε,
ὄνδ' ἠλίκας τῶχοισιν, ἔς φέργες νόμους
Τιμῶσιν, ἔκ εἰς ἀληθμονὴν θηρόμενοι.

Herodotus etiam lib. 1. cum mores Persarum, puerilemq; disciplinam exponeret, narrat ipsos in primis illis duobus idem facere solitos: tertium tum quoddam addit, proprium illorum, vel potius diuinum institutum: & vnde maiores profectò fructus, quam ex cæteris nasci poterant: vt pueri veritatem colerent, & ab omni profus vanitate abhorrent. Verba ipsius sunt.

- 170 Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum fyluis, & relligione parentum.
Hinc scepra accipere, & primos artollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum:
- 175 Hæ sacris sedes epulis: hîc ariete cæso
Perpetuis soliti patres confidere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro, Italusq; paterq; Sabinus,
Vitifator, curuam seruans sub imagine falcem:

- 180 Saturnusq; senex, Ianiq; bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, alijq; ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multaq; præterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq; secures,
- 185 Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaq; clypeiq; ereptaq; rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, paruaq; sedebat
Succinctus trabea, læuaq; ancile gerebat
Picus equum domitor: quem capta cupidine coniux
- 190 Auræa percussum virga, versumq; venenis,
Fecit auem Circe, sparsitq; coloribus alas.
Tali intus templo diuum, patriaq; Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocauit:
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore.

TECTVM AVGVSTVM, INGENS) Augustum A plo epulum deorum dari solitum. Turneb. lib. 30. ca. 5. significat magnificum, plenum maiestatis, ἀξιομαλινόν, σεμνόν, σεβαστόν, ἱερόν, ἀξιοπρεπές, σεβασμιον, θεοπρεπές, vnde Augusti imperatores dicti. Sic Bud. in Pand.

Describitur domus Latini, vt in ea ostendatur genus eius cucurrisse per reges. Domus fuit admirabilis magnitudine, & pulchritudine satis egregia, regali dignitati, vrbique summè conueniens. Donatus.

CENTVM SVBLIME COLUMNIS) Ouid. 2. Metamorph. Regia diues erat sublimibus alta columnis.

VRBE SVMMMA) Hic urbem summam cum dixit, ἀκρόπολιν interpretatur, quæ est arx. Perspicue enim voluit explicare vocabulū græcum duobus latinis. Turneb. lib. 30. cap. 5. vt alibi, alta Ceraunia, pro Acroceraunia.

LAURENTIS REGIA PICI) De celebratis regijs apud gentes cōplures, si lubet, lege Alex. ab Alex. cap. 6. lib. 3.

HORRENDVM SYLVIS, ET RELIG. PARENT.) Sylvarum densitas, vmbra nemorum, & originalium parentum imagines, addebant tremorem loco, vt sine reuerentia videri non posset. Donatus.

Sic i. Æneid. horrentiq; atrum nemus imminet vmbra, id est, venerabili. Et in 6. de Sibylla horrendaq; procul secreta Sibylla. Ipsemet poeta quo pacto sumi velit vocem horrendum satis indicat, cum addit, & religione parentum. quasi dicat, quod propter parentes, seu maiores religiosos viros quandam religionem habet, & cum religione adiri debet. Aliter tamen horrendum syluis. Nam densitas arborum verè horrorem incutit.

ATTOLLERE FASCES) cui contrarium, fasces submittere. Alludit autem ad Capitolium, moremque Romanorum, apud quos magistratus omnes fascibus insigniri soliti, fasces ex Capitolio ritè, & more maiorum sumebant. German.

HOC ILLIS CVRIA TEMPLVM) Cūria, inquit Festus, locus est, vbi publicas curas gerebant. Cūria etiam nominantur, in quibus vniuscuiusque partis pop. Rom. quid geritur, quales sunt eæ, in quas Romulus pop. Rom. distribuit, num. 30. vt in sua quisq; cūria sacra publica faceret, feriasq; obseruaret. Iam de cūrijs Romanorū, Atheniensiumq; Calabra, Hostilia, Prvta-neo &c. consule Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

HÆ SACRIS SEDES EPVLIS) Significauit, quod in historijs Romanis non rarò legimus, in tem-

PERPETVIS CONSIDERE MENSIS) Accum-bendi in lecto, aut sedendi in sella varius mos fuit apud Romanos. Priscis temporibus, cum frugalitas, & modestia vigerent, sedebant, non accumbebant, viri pariter, ac mulieres. Post, vt fit, cum opibus succedente luxuria, paulatimq; ad mollitiem moribus inclinantibus, accumbere viri cœperunt, mulieres in sedendi consuetudine, pudoris gratia diu peranserunt. Morem antiquum Virgil. videtur hic indicare. Et Seruius, maiores, inquit, nostri sedentes epulabantur. Quem morem habuerunt à Laconibus, & Cretenisibus, vt Varro docet lib. de vita pop. Rom. Isidorus etiam lib. 20. cap. 11. apud veteres, inquit, non erat vsus accumbendi, vnde & considere dicebantur. Vide i. Æneid. aurea iam se regina superbis Aurea composuit sponda. Perpetuis, Seruius explanat, longis.

Execuat quam poterò breuissimè, quæ de veterum discubitu sedulo, & ordine ex probatis auctoribus tradidit in Thyesten Senecæ Delrius Comment. pag. 410. Græci, & Latini olim sedentes comedebant. Postea inualuit, vt conuiuia potius solerent apud Græcos ἀνακλιθῆναι, κατεκλιθῆναι, κατεκλιθῆναι, ἀνακλιθῆναι, ἀνακλιθῆναι, ἀνακλιθῆναι: apud Romanos discumbere, accumbere, recumbere, accubare, cubare: reclinata videlicet superiori corporis parte in læuum latus, inferiore in longum porrecta, & extensa, & iacente, capite leuiter erecto, dorso à puluillis modicè suffulto. Notū etiam, quosdam veterum stantes cibum sumpsisse, vt de Annibale, Catone Vticensi, Varrone refert Alex. Neapolit. lib. 5. cap. 21. statarium prandium vocat Mamertinus rhetor. Hebræi quoq; initio assederunt mensis Gen. 43. Exod. 16. & cap. 32. i. Reg. 20. postea discumbendi consuetudinem, vt cætera nationes receperunt. In nouo etiam testamento non sessionis, sed discubitus fit mentio. Lucæ 7. & ingressus domum Pharisei discubuit, græcè ἀνεκλιθῆναι. Et mox, vt cognouit, quod accubisset. ὁπισθὸν αὐτοῦ ὅτι ἀνεκλιθῆναι. Et manifestum ex eo, quod steterit retro secus pedes eius. Nam si sedisset dominus, in solo illas osculari stans nequisset. Marci 14. Et cum esset Bethania in domo Simonis leprosi, & recumberet. κατεκλιθῆναι αὐτῷ. Et cap. 13. Ioan. vt alia loca omittam, dicitur vnus ex discipulis fuisse recumbens in sinu Domini, ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ. Hactenus ille. Vide & Andreæ Baccium lib. 4. de nat. vinorum hist. & conuiuijs antiquorum.

VETERVM EFFIG. AVORVM) Stat. lib. 2. Thebaid. *Species est cernere aurosum,*
Cernimus & vinis certantia vultibus ora,
Tantum ausu proferre manus: pater ipse bicornis
In laeuam prona nixus sedet Inachus urna, &c.

ANTIQUA EX CEDRO) Aut ex cedro facta, quia hoc genus ligni tincam nescit, corruptionemq; ex antiquitate non sentit: aut cedri oleo peruncta, quoniam ligna custodit, ac seruat. Donat. Horat. *speramus carmina fingi posse linenda cedro, & leui seruanda cupresso.* Hoc est, digna qua seruentur diutissime incorrupta, digna qua nunquam consumat vetustas, & qua perpetuo viuunt. Vitruuius lib. 2. cap. 9. Nam reliqua res, cum sunt vncta, vt etiam libri, oleo cedrino, a tincis, & a carie non laeduntur. Et antea dixerat, opera, qua ex cedro construuntur, permanere ad aeternam diuturnitatem. Plin. lib. 13. cap. 13. scribit illos Numae libros tam diu durasse, quod cedrati essent. Idem cap. 5. aeternitatem esse materiae cedrinae. Itaque simulacra deorum ex ea veteres factitasse. Plura Tiraquell. in Alex. cap. 2. lib. 3.

* Adde his Ausonii distichon ad libellum, de quodam Proclo poem.
 Huius in arbitrio, seu te iuuenescere cedro,
 Seuiubeat duris vermibus esse cibum.
 Vide item adag. Digna cedro. Lignum hoc est iucundi odoris, diu durat, nec a tinea vnquam exterminatur. Persius. & cedro digna locutus, scilicet propter durabilem perpetuitatem. Vnde & in templis propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Isid. lib. 17. cap. 7.

VITISATOR CVRYAM) Attius in Bacchis, O Dionyse pater optime vitifator. Lucret. *Tristis item vetula vitis sator aqua fatigat.* Ouidio, *genialis consitor vna.* Graeci poetae passim βάνχρον ἀμπελοφύτρον vocant.

IANIQVE BIFRONTIS IMAGO) Quærit ab ipso Iano Ouid. 1. Fast. quare bifrons. Vide quid respondeat. *Quem tamen esse deum te dicam Iane bifrontis?*
Nam tibi par nullam Gracia numen habet, &c.

MARTIA. QVI OB. PAT. PVG. VVLN. PASSI) Tales in 6. constituuntur in campis Elysijs. *Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi.* Sed in regibus præsertim magnam meretur laudem, stare in acie, nec reculare vulnera, & ipsam mortem denique pro salute, & incolumitate patriæ: qui non solum bonorum ducum, sed & strenuorum militum officia libenter subeant, & sint *κελευστέ ἀρχημοί*, qualis Alex. Mag. memoratur, vt hunc e pluribus potissimum nominemus.

SACRIS IN POSTIBVS ARMA, CAP. P. CVRRVS) Solebant Romani postes, hostium spolijs ornare. Polyb. *Ἐν τῆς οἰκίας κείῃ τῶς ἐπιφανέστατος τόπος τῆς αἰῆς τῆς αἰῆς.* Lilius lib. 38. Et cætera spolia eius vrbs ante currum laturus? & fixurus in postibus suis? sed ne ea quidem ædibus abalienatis licebat emptoribus refigere, id quod mox patebit. Turneb. lib. 14. cap. 11.

Non in postibus solum (quanquam in postibus præcipue) sed in atrijs quoq; & circa ædium limina, enses, clypeos, galeas, currus, nauium rostra, quibus ipsa virtus augebat veneratione, & maiestatem. Quare nec consumpta refici, nec fracta redintegrari mos erat. Eorum aspectus ad similia facinora concupiscenda intuentes hortabatur. Non licuisse autem ea mutato domino refigere, testis est Plin. lib. 35. cap. 2. Quare nec emptori, inquit, refigere licebat, triumphabantque etiam dominis mutatis ipsæ domus. Et erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus testis quotidie, imbellem dominum introire in alienum triumphum. Cic. Philip. 2. vbi Antonio ædes Pompei per sectionem occupatas obijcit. An tu illa vestibula, rostra, spolia cum aspexisti, domum tuam intrare te putas? fieri non potest. Vide Valer. lib. 1. cap. 8. in extremo. Godefcalcum ad Vegetium lib. 2. cap. 7. Stukium lib. 2. Antiquit. coniuuial. cap.

A 30. sub finem. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 24. Noli prætere-
 rere Lipsium de Militia Rom. lib. 5. dial. 17. Ex eodem discas, etiam priuatorum militum fuisse, spolia, & exu-
 uias caeso hosti detractas domi figere. pag. 208.

Imitatus est hunc Virgilij locum Punicor. lib. 2. Silius, vbi Sagunthinis Romæ in templo senatum esse datum narrat. In cuius templi limine spolia hostium pependisse dicit, ex quibus res Romanorum vsque ad secundum bellum Punicum licebat cognoscere.

In foribus sacris, primoq; in limine templi
Captiui currus, belli decus, armaq; rapta
Pugnantium ducibus, seuq; in Marte secures,
Perfossi clypei, & seruantiatela cruorem,
Claustra q; portarum pendunt. Hic Punica bella
E galeis cernas, fusaq; per aquora classe
Exactam ponto Libyen testantia rostra, &c.

EREPTAQVE ROSTRA CARINIS) Rostra Romæ suggestum in foro extructum, ex rostris nauium Antiatum, vbi clarorum virorum imagines, qui Reipub. nauarant operam, pro immortalis gloria sæpe statui, & colli solebant. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

QUIRINALI LITVO SEDEBAT) Dictum accipio, vt homines præstanti sapientia dicimus: quo significamus, eos præstantem habere sapientiam: quo sanè modo etiam *Quirinali lituo*, est, Quirinalem lituum habens. Quamquam istud aliquantò insolentius, minusque consuetum: sed à consuetudine non tardè solent recedere poetae, & hoc ipsum decus, & ornamentum suo carmini quærere. Turneb. lib. 30. cap. 5.

Reprehendit Maronem Hyginus in hisce duobus versibus, quasi non animaduertit deesse aliquid. Nam si nihil deest, videtur dictum, lituo, & trabea succinctum Latinum, quod est absurdissimum. Lituus enim est virga breuis, in parte qua robustior est, incurua, qua augures vtuntur: quoniam modo succinctus lituo videri potest? sed respondet Gellius, dictum esse, vt plerumque, per defectionem. Veluti cum dicitur, M. Cicero homo magna eloquentia, atque Roscius histrio summa venustate: non plenum hoc vtrumque, neque perfectum est: sed enim pro pleno, atque perfecto auditur, vt alio loco, *Victorem Buten immanè corpore*, id est, corpus immane habentem. Et item alibi. *In medium geminos immani pondere castus Projicit.* Ac similiter, *domus sanie, dapibusq; cruentis Intus opaca, ingens.* Sic igitur id quoque dictum videri debet. Picus Quirinali lituo erat, sicuti dicimus, statua grandi capite erat. Et est autem, & erat, & fuit plerumque absunt cum elegantia, sine detrimento sententiæ. Gell. lib. 5. cap. 8. Macrobi. lib. 6. cap. 8.

Quæri potest, vtrum lituus auguralis à tuba, qua lituus appellatur, an tuba à lituo augurum lituus dicta sit, vtrumque enim pari forma, & pariter in capite incuruum est. Sed si (vt quidam putant) tuba à sonitu lituus appellata est, ex illo Homeri versu, *ἀλγέε βίε*, necesse est ita accipi, vt virga auguralis à tubæ similitudine lituus vocetur. Vtitur autem vocabulo isto Virgilius & pro tuba, *Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.*

SUCCINCTVS TRABEA) Trabeam vestem liquet olim regum fuisse, post equitum in transuectione, postea consulum. Vnde Claudian.

Quo tandem flexus trabeas auctore rigentes
Induerit, factuq; suum concesserit annum.

Docuit Turneb. dictam, quod trabes pannorum haberet. Quod sic accipio, quod vt trabes ligna dicuntur, qua compage, & commissura duorum tignorum coalescunt, sic & trabeam contextu fimbriato ex pannis, & limbis constare: sicut palmata dicebatur item, qua

palmam intexam haberet, triumphantibus vsu ordinario conciliata: sicut & picta vestis triumphalis etiam fuisse ex Plinio lib. 8. cap. 18. noscitur. Isidor. trabea, inquit, togæ species, ex purpura & cocco: qua operi Romanorum reges initio incedebant. Hanc primùm Romulus inuenisse fertur, ad discretionem regij habitus. Sigon. de Iudicijs lib. 3. cap. 19. Consule & Bayfium de re vestiaria cap. 10.

LÆVAQVE ANCILE GEREBAT) De ancilibus egimus lib. 8. ibi, *Lanigerosq; apices, & lapsa ancilia calo.*

PICVS EQVVM DOMITOR) Græcum *ἰππὸδαμῶν* expressit. De Messapo alibi, *At Messapus equum domitor Neptunia proles.*

CVPIDINE CONIVX) Et caussa, & metamorphosis exponitur ab Ouid. lib. 14. In extremo sunt hi versus.

*Tum bis ad occasum, bis se conuertit ad ortum,
Ter iuuenem baculo tetigit, tria carmina dixit.*

*Ille fugit, sed se subito velocius ipse
Currere miratus, pennas in corpore vidit.
Seq; nouam subito Latijs accedere syluis
Indignatus auem, duro fera robora rostro
Figit, & iratus longis dat vulnera ramis.
Purpureum chlamydis penna traxere colorem.
Fibula quod fuerat, vestemq; momorderat aurum.
Pluma sit, & fuluo ceruix pracingitur auro,
Nec quidquam antiquum Pico, nisi nomina restant.*

TALI TEMP. SED. TEVC. AD SESE VOCA.) Ut audirent in fanis legatos, antiqua fuit consuetudo, non solum Latinorum, verùm etiam Græcorum: cui quod Æschines minimè paruisset, hoc ei Demosthenes ut culpam, crimenque objicit. Brod. lib. 4. cap. 17.

PLACIDO PRIOR ORE) Bene placido ore: legatorum enim fuerat, ut ipsi priores loquerentur. Humanitatis ergo fuit, quod eos voluit anteuertere, & loquendi dare fiduciam.

- 195 Dicite Dardanidæ (neq; enim nescimus & urbem,
Et genus: auditiq; aduertitis æquore cursus)
Quid petitis? quæ caussa rates, aut cuius egentes
Littus ad Ausonium tot per vada cærulea vexit?
Siue errore viæ, seu tempestatibus acti,
200 (Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuq; sedetis:
NE FVGITE HOSPITIUM: neue ignorete Latinos
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus æquam,
Sponte sua, veterisq; Dei se more tenentem.
205 Atq; equidem memini (FAMA EST OBSCVRIOR ANNIS)
Auruncos ita ferre senes, his ortus vt agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,
Threiciamq; Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum,
210 Aurea nunc folio stellantis regia cæli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.
Dixerat: & dicta Ilioneus sic voce secutus.

DICITE DARDAN. NEQVE ENIM) Idem dicit, quod Didon. lib. 1. *Quis genus Aeneadum, quis Troiane sciat urbem?* Atqui supra dixerat, *Nuntius ingentes ignota in veste reportat Aduenisse viros.* Quomodo igitur hic nouisse dicit qui sint? Soluit nodum Donatus. Si ætates considerentur eorum, qui ante urbem perludū bellicis certaminibus exercebantur, potuerunt & famam mirari hominum, & nescire qui essent. Sed vbi ad Latinum ventum est, hominem longæuum, atque prudentem, & vsu in omnibus instructum, vt eorum habitum vidit, continuò sciuit esse Troianos. * *Institutum orationis huius imitatum video Sannazarium lib. 3. de Partu Virginis, vbi Ioseph pastoribus ad antrum venientibus,*

*Dicite pastores (neq; enim sine numine, credo,
Tam certum tenuistis iter) cui tanta paratis
Munera? cui virides ramis frondentibus vmbra
Textis? &c.*

QVÆ CAUSSA RATES) Hunc, & sequentes aliquot sumptos, & interpretatos ex 3. Odyss. notat Macrob. Saturnal. lib. 5. cap. 8. Aut voluntate & sponte vestra huc venistis, aut necessitate. Si sponte, quid petitis? quæ caussa rates, &c. Si necessitate, nempe vel errore, vel tempestate (quorum vtrumq; nauigan-

tibus saepe contingit) *ne fugite hospitium, &c.* Hoc fere modo Seruius hunc locum explanat. Ergo, quod sequitur, *qualia, & ad errore viæ, & ad tempestatibus acti pertinet, vt sensus sit. Nautæ in mari saepe & errant, vt eò ferantur, quò nõ tendebat, aut mutato videlicet vento: aut (quod infra dicit Ilioneus) ignoratione siderum, locorumque, & tempestatibus agitantur, quibus similiter nõ nunquam ad ignota littora appelluntur, sicut in 1. Troianis euenit.* ✽

PER VADA CÆRULA) Cæruleum est à natura, ait Cornel. Fronto, cæruleum effingit naturam: ita, vt illud sit, hoc fiat. Sed poetæ variant: & mare, & cælum dicuntur cærulea quia videntur talia, cum non sint: non enim inhæret illis color huiusmodi. ✽

NE FVGITE HOSPITIUM) Non reprehendit, quod Troiani fecerunt auctoritate sua, & aliud offert, quod excedit hospitium littoris. Quod, inquit, vos ripa fluminis tenet, & portus, venite potius, & hospitio nostro iungimini. Hospitij significatio, & domus habitatione tenet, & gratiam iungendæ amicitiae. Vtrumque igitur Latinum obtulisse manifestum est, in eo quod dixit, *ne fugite hospitium, neue ignorete Latinos.* Addidit suam,

suam, & suorum laudem, ut optimorum amicitias se A
intelligerent sortituros. Donatus.

SATURNI GENT. HAVD VINCLO) Ad aureum sæ-
culum alludit, quod sub Saturno fuisse fabulantur, de
quo sic Ouid. lib. 1. Metamorph.

*Aurea prima fata est ætas, que vindice nullo,
Sponte sua, sine lege fidem, rectumq; colebat:
Pena, metusq; aberant: nec verba minantia fixo
Aere ligabantur, nec supplex turba timebat.
Iudicis ora sui: sed erant sine iudice tuti, &c.*

Commendat quoq; suam, suorumque humanitatem,
Troianos excipiens Dido lib. 1.

*Non obtrusa adeo gestamus pectora Pœni,
Nec tam auersus equos Tyria soli iungit ab urbe.*

Et Xenocrates philosophus, cum primus scholam ape-
ruisset, interrogatus, quidnam præstiturum se disci-
pulis suis polliceretur, ut inquit, sponte faciant, quod
alij iure coguntur. §

Ad aureos Latij mores Maro aspicit, quos etiam
magna veneratione reuoluit Tacitus lib. 3. Annal. vbi
agitat licentiam, & multitudinem legum Romanarum,
libidine magis, quam iudicio rogatarum, aut in ambi-
tionem, clarorumque virorum exilium tendentium, his
fere verbis. Hæc res admonet, ut de principiis iuris, &
quibus modis ad hanc multitudinem infinitam, & va-
rietatem legum peruentum sit, altius disseram, &c. Adi
German.

FAMA EST OBSCURIOR ANNIS) Ouid. 6. Fast.
Vnde datas habeat vires obscurior auro fama.

PHRYGIÆ AD VRBES) Phrygia alia vocatur mag-
na, cuius rex fuit Midas, & cuius partem Galatæ occu-
pauerunt: alia parua, quæ Helleponto imminens, cir-
ca Olympum est, & Epictetus dicitur. Strabo lib. 12.

THREÏCIAMQUE SAMON, QUÆ NVNC SAM-
FERTVR) Quidam aiunt, priscis temporibus insulam
vocatam Samum, ab incolis deinde qui ex Samo, ac
Thracia eò profecti sunt, dictam Samothraciam. Diod.
lib. 5. cap. 11.

STELLANTIS REGIA CÆLI) Arnob. lib. 2. stellas
vocat frustilla ignea, quæ per omne mundi corpus con-
uenerint, & aliæ obtusi luminis, acutiore aliæ, & ful-
gidæ claritatis. Cuius autem regia cælum, nisi illius, qui
in sanctis litteris appellatur rex regum, & dominus do-
minantium, & rex sæculorum immortalis? De qua re-
gia pulchrè Lactantius, magistri disertissimi disertissi-
mus discipulus, lib. 2. cap. 10. disputans de mundi fabri-
ca. Fecit igitur deus primum omnium cælum, & in sub-
lime suspendit: quod esset sedes ipsius dei conditoris.
Deinde terram fundauit, ac cælo subdidit: quam homo
cum cæteris animalium generibus incoleret. Eam vo-
luit humore circumflui, ac cõtineri: suu vero habitacu-
lum distinxit claris luminibus, & impleuit, sole scilicet,
lunæque orbe fulgenti, & astrorum micantium splen-
dentibus signis adornauit: tenebras autem, quod est
his contrarium, constituit in terra. Hactenus ille. Stoici
quoque, ut testatur Clemens Alexand. lib. 4. Stromat.
cælum quidem propriè ciuitatem esse: quæ autem fiat
in terris, dici quidem ciuitates, at non esse. §

NVM. DIVOR. ALTAR. AVGET) Non quia illi al-
taria eriguntur, in quibus sacrificetur, ideo numerum
diuorum auget: sed quia auget, quia in deorum nume-
rum relatus est, ideo altaria ei statuuntur. Sed hoc ge-
nere orationis nihil frequentius, etiam Maroni. Altare
ait Isidor. lib. 15. ab altitudine constat nominatum, qua-
si alta ara. §

- Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris:
215 Nec sidus regione viæ, littusue fefellit:
Consilio hanc omnes, animisq; volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat olympo.
Ab Ioue principium generis, Ioue Dardana pubes
220 Gaudet auo: rex ipse Iouis de gente suprema
Troius Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sæuis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus vterq;
Europæ, atq; Asiæ fatis concurrerit orbis,
225 AVDIIT, ET SI QVEM TELLVS EXTREMA REFVSO
SVBMOVET OCEANO, ET SI QVEM EXTENTA PLAGARVM
QVATTVOR IN MEDIO DIRIMIT PLAGA SOLIS INIQVI.
Diluuiio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Dijs sedem exiguam patrijs, littusq; rogamus
230 Innocuum, & cunctis vndamq; auramq; patentem.
NON ERIMVS REGNO INDECORES: NEC VESTRA FERETVR
FAMA LEVIS, TANTIQVE ABOLESCET GRATIA FACTI:
NEC TROIAM AVSONIOS GREMIO EXCEPISSE PIGEBIT.
Fata per Æneæ iuro, dextramq; potentem,
235 Siue fide, seu quis bello est expertus, & armis:

Multi

Multi nos populi, multæ (ne temne quòd vltro
Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)

Et petiere sibi, & voluere adiungere gentes:
Sed nos fata Deum vestras exquirere terras

240 Imperijs egere suis. hinc Dardanus ortus,
Huc repetit: iussisq; ingentibus vrget Apollo
Tyrrhenum ad Tibrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.

245 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
More daret populis, sceptrumq; sacerq; tiaras,
Iliadumq; labor, vestes.

REX GENVS EGREGIVM FAVNI) Principium bre-
uissimum, si verba considerentur: si vero intellectum
ipsum libeat considerare, inueniemus latè diffusum.
Rex, inquit. A fortuna sumpta laudatio: quid enim fe-
licius eo, qui teneat regnum, qui populos regat, qui
condat leges, in cuius incolumitate constituatur omni-
um salus, qui redundet diuitijs, & qui omni honore, at-
que auctoritate præcellat? Forsitan quærat, vnde Ili-
oneus, recens veniens ad Italiam, genus Latini tam ci-
tò nosse potuerit. Mirandum non est, id facile noscere
potuisse, quod ingresso domum regis, in ipso vestibulo
constat ingestum. Donatus. * Genus dicitur de liberis,
aut progene. Vide lib. 12. Latonaq; genus duplex.

ATRA SVBEGIT HYEMS) sæpius poetæ tempesta-
tem vocant hyemem. Lib. 1. Æneid. *Emissamque hye-
mem sensit Neptunus.* Est enim facies quædam hyber-
ni temporis, quando maximè regnant venti, cadunt,
imbres, cælum, ac terra miscentur, & frigore, ac flabris
illis inhorrescunt omnia. ☞

NEC SIDVS REGIONE VIÆ) Virgil. lib. 2. Æneid.
nota excedo regione viarum. Lucret. lib. 1.

Sed nihil omnino recta regione viai

Declinare quis est qui possit cernere sese?

Cic. lib. 5. Accusat. Nostræ accusationis regio, & via.
Ibid. si quis tantulum de recta regione deflexerit. Nau-
tarum est cursum dirigere ad intuitum astrarum, quæ
obseruantur etiam apud Maronem nostrum.

QVÆ MAXIMA QVONDAM) Regnatorem Asiæ
vocat Priamum lib. 2. Et initio 3. *Postquam res Asiæ, &c.*
Et rursum lib. 2. *in chlyta bello Mænia Dardanidum.*

AB IOVE PRINCIPIVM GENERIS) Plus Ilioneus
dixit, quam Latinus. Latinus quippe dixit Dardanum
ex Italia genitum, dedisse originem Teucris. Ilioneus
verò ait, Iupiter est auctor nostri generis: quod aded
laudabile videtur, vt hoc iterum, ac tertio reperat, di-
cens, *Ioue Dardanapubes Gaudet auro, Rex ipse Iouis de
gente suprema.* Donatus. * *Hic subit animo, quam gaudeant
homines, si claros, & nobiles auos, ac proauros, & tritauros nume-
rare possint in familia sua: cum à sapientibus vera nobilitas, & cla-
ritas ea habeatur, quam sua cuiq; virtutes pariunt.*

QVANTA PER IDEOS) Quæ calamitas oppressit
set Troiam, ex ordine fuerat referendum, vt posset ex-
duris, aduersisque moueri miseratio: sed remouendæ
fuerant moræ, vt maturè effectus legationis posset im-
pleri. Vtramque igitur temperat partem, vt tangat hæc,
nec tamen in ipsis diutius commoretur, vsus compen-
dio relationis, & eo quo maiorem miserationis moue-
ret affectum: quidquid enim non tacet fama, & quod

Ad cæli partes, & vltra Oceanum profertur, constat esse
maximum. Donatus.

SÆVIS EFFVSA MYCENIS TEMP.) Eadem figura
dictum illud lib. 2. *Milia quot magnis nunquam vene-
re Mycenis.* Non enim ex vna vrbe, nec ex sola Pello-
ponneso, sed ex vniuersa Græcia coactæ sunt copiæ, vt
indicat Homeri Catal. quibus Troia obsessa, & totis
annis decem oppugnata scribitur. Propter tempestates
autem telorum, ac ferreos illos imbres, hominû, equo-
rum, currumque turbines, aptè bellum, seu prælium
tempestati comparatur. ☞

EVROPÆ, ATQVE ASIÆ ORBIS) Orbis Asiæ, &
orbis Europæ dicitur à Marone: ita Marcellino orbis
Eous, & orbis occiduus, pro imperio orientali, & oc-
cidentalibus: & orbis Romanus pro imperio Romano.
Turneb. lib. 30. cap. 5. * *Hinc illud Catulli.*

Troia (nefas) commune sepulchrum Europæ, Asiæq;
Troia virtum, & virtutum omnium acerba cinis.

Europam censent nominatam ab Europa Agenoris Phœnicum re-
gu filia, quam trans mare à Phœnicia in Cretam Iupiter sub tauri
forma dixerit. Sed ea nauis cum tauri insigni fuit, vnde fabule da-
ta occasio. Ouid. Metamorph. 2. in extremo hunc raptum describit,
vel depingit potius. In raptorem hunc lusit eleganti Oda Anacre-
on, *O ταύρος ἄτος ὦ τῶν.* Herodot. lib. 4. nondum esse compertum
arbitratur, vnde hoc illi nomen. *Asiam sunt qui ab Asia, alij ab A-
sia regina appellatam autumant.*

REFVSO OCEANO) interfaso. Trans mare quo-
que auditum est de bello Troiano. Dido lib. 1. in eandè
sententiam.

*Quis genus Æneadum, quis Troia nesciat urbem,
Virtutesq; virosq; & tanti incendia belli?*

Ipsemet Æneas contemplan bellum Troianum depi-
ctum in templi parietibus apud Carthaginem, sic ad
Achatem: *quis iam locus, inquit, Achate, Quæ regio in
terris nostri non plena laboris?* ☞

SI QVEM EXTENTA PLAGAR.) Qui habitant sub
meridiano, quæ pars mundi propter æstus magnitudi-
nem creditur inhabitabilis.

DIIS SÆDEM EXIGVAM PATRIIS) Quanta laude
talis petitor dignus? Quam pius, & religiosus invenitur,
qui omilla interim hominum caussa, dijs primitus,
quos secum Æneas aduexerat, desiderat prouideri? Si
tamen agendi artè consideremus, in vna petitione in-
ueniemus & alteram. Quum enim dicitur, deos esse pa-
trios, quis sedè numinibus tribuat, cultore despecto?
Latenter igitur & hominib; sedes postulatur. Donatus.

LITTVS INNOCVVM, ET CVNCTIS) Quid tam
humanum, & simplex, quam morari velle in littore,
nulli exhibere molestiam, nullum onerare præsentia
sua,

sua, utiq; rebus, quas natura communes fecit, quæque A ipso usu non minuuntur? Donatus.

VNDAMQVE, AVRAMQVE PATENTEM) Cic. I. Off. in iustitiæ præceptis numerat, non prohibere aqua profluente. Idem Ilioneus queritur in orat. ad Didonem lib. 1. se cum suis prohiberi hospitio arenæ. German.

NON ERIMVS REGNO INDECORES) Superbum & arrogans fuisset dicere, ornabit te societas nostra. Temperavit dictum, & ait, non tales sumus, ut te pudere nostri debeat. Vtitur hoc adiectiuo etiam alibi lib. 12. *Nec genus indecores.*

TANTI QVE ABOLESCET GRATIA FACTI) Apud homines gratissimos beneficium collocabis: quippe apud quos memoria beneficentia tuæ nunquam intermoritura est. Mos amabilis, beneficij accepti æternam promittere memoriam. Iucundum est enim intelligere, se in hominem gratum contulisse meritum. §

DEXTRAMQVE POTENTEM SIVE FIDE) Laudat quoque Æneæ fidem, quæ vel maximè negotio nouæ amicitia, & firmitati fœderis fuerat necessaria. Donatus.

MULTI NOS POPVLI) Addit aliud, quod ostendat concedendi necessitatem, & meritum petentium cumulet. Et ne contempnas, inquit, personas supplicium, quia vltro venimus preces tibi fundentes, rogauerunt nos multæ gentes, volueruntq; sibi socios adiungere. Queris cur recusauerimus, & supplices esse maluerimus? Deorum iussa, quibus ad has terras agebamus, præponenda credidimus. Hæc dicendo, nonnullum merum ingerit audienti, ne auderet negare, quod promiserant numina. Donatus.

PRÆFERIMVS MANIBVS VITTAS) *ἰνελνεῖαν*, ut Græci appellant, significauit. Ad supplicum velamenta respexit, & Homeri versum Iliad. 1. *ἰνελνεῖα τ' ἔχον ἐς χροσὶ*. *ἰνελνεῖα* est ramus oleæ, lana inuolutus, quam infulas, vittas, velamenta tum in poetis, tum in historicis vocari reperimus. Hinc etiam declaratur illud lib. 11. *Velati ramis oleæ*. Turneb. lib. 5. cap. 7. lib. 8. cap. 16. & lib. 30. cap. 5. Hinc est, quod Valerius Flaccus, & Papius supplicem oliuam appellant, quippe per quam pax fit. Vide Iun. lib. 2. cap. 12. Ex lana autem velamentum id accipiebatur, quod oues alieno semper auxilio egeant.

HINC DARDANVS ORTVS, HVC REPET.) Dicitur eodem sensu, quo Cic. in Bruto. Repetunt Manilia lege, & Licinia. Et pro Archia. Chij suum vendicant, Salaminij repetunt. Dardanus, inquit, ex hac terra ortus est, hanc in terram nos reuocat, qui ab eo oriundi fumus, & nos huic terræ repetit, & vendicat. Turneb. lib. 30. cap. 5.

IVSSIS INGENT. VRG. APOLLO) Lib. 3. bis. Primum apud Delum, *Dardanida duri*, &c. deinde in Creta. *Quod tibi delato Ortygiam*, &c. Ingentia iussa, & quia ipse Apollo ingens est, vnus scilicet de dijs maiorum gentium, & quia de re ingenti, seu magni momenti. §

FORTVNÆ PARVA PRIORIS MVN.) Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur, ait, *parua*: ne deformare (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait, *fortuna prioris*. Seruius.

RELIQ. TROIA EX ARD. RECEPT.) Lib. 1. de Ascanio. *Dona ferens, pelago, & flammis restantia Troia*. Ibid. *Munera præterea Iliacis erepta ruinis*.

HOC PRIAMI GESTAMEN) Diadema exponit Seruius. Quemadmodum porro lib. 1. reginam, ita hic regem suis, & conuenientibus ornamentis instruit. * *Pertius de Seste accipiendum videtur, cum sequatur de tiara capitis ornamento. Fuisse autem regibus priuatum quoddam, & peculiare genus vestimenti, dum iura redderent, hinc discimus: quemadmodum quibusdam locis adhuc est Præsidibus, cum causas disceptant. Qui autem imperatores, quæ reges ius dixerint, longo ordine Traquellus enumerat, de Nobilitate cap. 28. à num. 17. deinceps.*

ILIADVMQVE LABOR VESTES) E purpura, auro intertexto, ut infra statim: *nec purpura regem Picta mouet tantum*.

SACERQVE TIARAS) Hoc ornamentum capitis & *τιαρᾶ*, & *τιάρα* dicitur. Erectum solis regibus Persarum gestare mos erat: duces verò, cæteraq; ab rege illustres personæ, inflexum, & demissum gerebant. German. Vide Baysum de re vestiaria. Fuit tiara Medorum, testis Plutarch. in Alexand. Persarum, Xenophon Cyri pædiæ lib. 8. Parthorum, Anacreon.

*Καὶ παρθίος τις ἄνδρας
Ἐγνώσειεν τιάραις.*

Quæ diademata regibus diuersarum gentium fuerint, antiquitatis bene peritus obseruauit Alexan. Neapolit. lib. 1. cap. 28.

- 250 Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora: soloq; immobilis hæret,
Intentos voluens oculos: nec purpura Regem
Picta mouet, nec sceptramouent Priamici tantum,
Quantum in connubio natæ, thalamoq; moratur:
Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem.
- 255 Hunc illum fatis externa à sede profectum
Portendi generum, paribusq; in regna vocari
Auspicijs: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam: & totum quæ viribus occupet orbem.
- TANDEM LÆTVS AIT: DII NOSTRA INCEPTA SECVNDENT,
260 Auguriumq; suum: DABITVR TROIANE QVOD OPTAS.
MVNERA NEC SPERNO. non vobis rege Latino
Diuitis vber agri, Troiæue opulentiæ decrit.

Kk*

Ipsc

Ipsè modò Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, fociusq; vocari)

265 Adueniat, vultus néue exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra Regi mea nunc mandata referte.

270 Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostræ,
Non patrio ex adyto fortes, non plurima cælo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, & si QUID VERI MENS AVGV RAT, OPTO.

DEFIXA LATINVS OBTVTV TENET ORA) A rum commemorationem. Seruius. * Romanè, & orato-
riè, Quod felix, faustum, fortunatumq; sit. Comicè, Quia res bene
sortat, Quod dij bene fortunent. Cicer. quoque, eumq; honorem
tibi deos fortunare volo. Omnibus rebus agendis præsari solebant
veteros, quomodo & p̄i Christiani, Im namen Gottes, das walt
Gott. Graci dicebant ἀγαθὴ τύχη. Orabant, inquam, deos ut ca-
pta fortunarent, prosperarent, capti aspirarent, capti adessent,
fauerent. Vide Brisson. Formular. lib. 1. num. 77.

INTENTOS VOLVENS OCYLOS) Si inten-
tos, quare volvens? quasi verò toto cogitationis spatio
immobiles oculi teneri potuerint, quod est contra na-
turam.

NEC SCEPTRA MOVENT P. T. QVANT. IN
CONNVB.) Non considerabat Latinus, qui, aut quæ
obtulisset: non enim regem rebus omnibus abundan-
tem mouere debuerunt munera, quem potior causa
in aliam duxerat partem. Cogitabat quippe spem con-
iunctionis vnica filia, & eius, quæ sola supererat patri
feni. Considerabat portenta, quæ viderat in examine
apum, & in capite ipsius filia, & quæ à Fauno audierat
de genere suo, quod toti orbi imperaret aliquando.
Donatus.

VOLVIT SORTEM) Sortem hinc usurpauit, vt
Graci κλήρον, & κλήρος, pro fato, effato, responsis. Su-
perius siquidem Faunum fatidicum genitorem: & ali-
cubi Lycias sortes, arcanaq; fata: & lib. 3. sic fata deum
rex sortitur, & lib. 6. Hic ego namque tuas sortes, arca-
naq; fata. Lucret. lib. 4. Nequidquam diuim numen,
sortesque fatigant, consulentes oraculum scilicet. Ger-
manus.

PARI BV S AVSPICIIS) pari potestate. Tra-
ctum à comitijs.

TOTVM QVÆ VIRIBVS OCCVPET ORBEM)
suprà.

quorumq; à stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, quæ sol utrumq; recurrens
Aspicit Oceanum, vertiq; regiq; videbunt.

TANDEM LÆTVS AIT) suprà dixit, eum ob-
ducto vultu fuisse, cum cogitaret: dehinc cum optatos
exitus reperisset, ostendit lætum protulisse, quæ vol-
uendo discusserat. Quod ait tandem, ostendit diu eum
immoratum cogitando de causa, cui festinatio erat ini-
mica. Nihil hinc agere præcipiti consilio debuit. Donat.

DII NOSTRA INCEPTA SECVDENT) An-
tiquo more, locuturus de publicis rebus: id est, de pa-
ce, & nuptijs filia, & de regijs nuptijs, facit antè deo-

rum commemorationem. Seruius. * Romanè, & orato-
riè, Quod felix, faustum, fortunatumq; sit. Comicè, Quia res bene
sortat, Quod dij bene fortunent. Cicer. quoque, eumq; honorem
tibi deos fortunare volo. Omnibus rebus agendis præsari solebant
veteros, quomodo & p̄i Christiani, Im namen Gottes, das walt
Gott. Graci dicebant ἀγαθὴ τύχη. Orabant, inquam, deos ut ca-
pta fortunarent, prosperarent, capti aspirarent, capti adessent,
fauerent. Vide Brisson. Formular. lib. 1. num. 77.

MVNERA NEC SPERNO) Non spernere est
ἀλάττωσι est amare, gratum habere. Sic Horat. Ode. 1.
lib. 1. Nec partem solido demere de die Spernit. Id est, a-
mat: est illi iucundum frangere diem. * Dicit hec Lati-
nus, ne commotus pretio, & elegantia donorum videatur Troia-
nos: recipere in amicitiam: quod esset animi nec regij, & nimium
cupidi. Tamen ea reuere humanum factum non fuisse, etiamsi
minora fuissent, quam erant. Spectandus enim animus donantis.

REGE LATINO) pulchrè adiecit, me regnante,
quoniam longæuus fuit, & memor esse debuit huma-
næ conditionis, cui omnes ætates subiectæ sunt. Donat.

VBER AGRI) Lib. 1. Terra antiqua, potens ar-
mis, atque ubere gleba. Vber pro fecunditate. Quid e-
nim in animantibus fecundius ipsis vberibus, quæ sunt
tanquam fontes iugi lacte scatentes? &

TROIÆ OPVLENTIA) Longè plus promittit,
quàm petiuerant Troiani. Egregie dictum à Firmiano,
lib. 2. cap. 9. Ut opulencia bonum videatur, acerbitas
egestatis facit: & gratiam lucis, commendat obscuritas te-
nebrarum: valetudinis, & sanitatis voluptas ex morbo, ac
dolore cognoscitur. Troianas opes dixit initio lib. 2.

PARS MIHI PACIS ERIT DEX. TETIG. TYR.)
Donec maior fœderis accedat auctoritas, quæ pacem
plenissimam firmet, non perhorrescat amici sui con-
spectum. Auspicetur dexterarum concordiam, quia
pars pacis est, dexteras inter fœdera conuenisse. Tyran-
norum nomen posterioribus sæculis infamatum est:
nam reges etiam olim hoc nomine dicebantur. Do-
natus.

Dexteram in fide potrigi Plinius docet. Cuius rei
causam Varro Callimachum securus, esse ait, quod om-
nis veterum auctoritas dexteræ manus virtute constaret.
Propterea, inquit, maiorum hæc fuit salutatio, vt hac
potissimum parte se venerarentur. Et quod ad firman-
dam dextra fidem attinet, docet interpret Aristopha-
nis, morem fuisse ἐπὶ πείσει, ἢ συνθήκαι τὰς δεξιὰς διδόναι
ἀλλήλοις. Vide plura apud Rhodigin. lib. 4. cap. 3.

Sine cæde & sanguine ipsi Fidei velati Flamines
albo panno, sacra faciebant. Quin illuc curru arcuato,
manu ad digitos inuoluta deferebantur, sollempni pom-
pa. Quo argumento fidem dextris tutandam, & sacra-
tam esse significabant, quod & dextra dextræ iuncta de-
narium numerum, qui sacratissimus sit, & perfectissi-
mus

mus. Sanè Fides fingebatur duabus iunctis manibus, interdum imagunculis duabus dextram dextrę iungentibus. Stat. i. Thebaid. *nam pariter coeunt animorum pignora dextra.* T. Liuius lib. i. dextra data fidem futurę amicitie sanxerunt. Tacitus lib. 17. annal. Misena ciuitas Lingonum, veteri instituto dona dedit legionibus, & dextras hospitij infigne. Gyrald. Syntag. i. * *Compluribus de causis porrigebantur, seu iungebantur dextra. Ad fidem, & amicitiam sancendam, ut dictum est. Ad promissionem firmandam. In supplicibus recipiendis. In salutationibus quoque, copulare dextras mos est antiquissimus.*

TYRANNI) Seruius admonet, Gręcis *τύραννος* sub utroque genere dici: quod quamuis verum sit, tamen *τύραννος* tam violentum imperium, & regnum, quam tyranni uxorem significat. Nomen autem tyranni recentius esse, vel hinc liquet, quod in poematis neque ab Homero, neque ab Hesiodo, neque ab ullo veterum usurpatur. Esse autem *τύραννος* vocabulum tum ex hoc loco clarum est, tum ex Aristot. qui in Politicis Cumanorum Tyrannos eos ait appellatos, qui *αὐτοκρατορῶν* dicerentur, quod nomen magis honorificum esset: & ex eo Platonis *ἐν ἑργασίαις, τί δὲ ὅταν εἰς ἀνὴρ ὀρθῶς παλιν διοικῆ, ὄνομα τὸ τῶν ὑπερβόστων, βασιλεὺς, &c.* composito nomine, ut Grammaticis placet, vel *τύραννος* τὸ τυραννίαν, & ἀνάσσειν, vel à Tyro deducta origine, vel à Tyrrenis, quod scinitia infames essent. German.

Vtriusque notionis huius vocabuli, cum in laude, inquam, & in reprehensione ponitur, egregium exemplum reperio apud Æmilium Probum in Miltiade sub finem: Nam Chersonesi omnes illos, quos habitarat annos, perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed iustus. Non erat enim violenter consecutus, sed suorum voluntate. Eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem & habentur, & dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea ciuitate, quę libertate vsa est. Hunc in locum Lambin. interpres multa è Gręcis scriptoribus testimonia congerit, quibus vocem tyrannus nunc iniustum, ac violentum dominatum, nunc idem quod regnum, seu *βασιλείαν* significare conuincit. Addit postea. Ex his exemplis licet intelligere, tyrannum idem interdum significare, quod regem, & in laude poni: interdum à rege plurimum differre, & probro duci. Aristot. lib. 3. & 4. Polit. multis verbis docet, quid intersit inter regem, & tyrannum: & item Plato lib. 9. de Rep. ostendit tyranni vitam esse insuauissimam: regis verò suauissimam, & iucundissimam. Et Xenophon in Hierone, toto dialogo probat vitam priuatam liquidioribus, & sincerioribus voluptatibus potiri, quam tyrannicam: vbi

perspicuè tyrannum accipit pro eo, qui iniuris suis ciuibus, & iniuste dominatur.

EST MIHI NATA, VIRO) Prius quid hic Seruius afferat, accipiamus: deinde quid longè copiosius, & eruditius, Donatus. Malè, inquit Seruius, multi arguunt Virgilium quod Latinum vltro induxit filiam pollicentem: nec oraculum considerantes, quia Italis dari non poterat: nec Æneę meritum, quem decebat rogari. Terent. And.

Hac fama impulsus Chremes, vltro ad me venit, vnicam gnatam suam.
Cum dote summa filio uxorem ut daret.

Hesiod. etiam *πρὸς τὸν γυναικῶν* inducit multas heroidas optasse nuptias virorum fortium.

Donatus *ἡρακλειῶς*: Habeo filiam, quam consensu omnium numinum incolis, vel ciuibus prohibeor dare: iisdem responsis, & augurijs gener externis ab oris ostenditur, per quem progenies mea possit ornari. Sic in tempore venistis, ut arbitrer ipsum ducem vestrum promissum filię. Quod si ita est, & mentis errore non ducor, & opto, & cupio illi coniungi. Verecunda oblatio, & aduersus exprobrationem omnem satis munita: nec in hunc conueniret Terentiana sententia, qua dictum est: *aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obtrudi potest, itur ad me.* Et reuera, quum quis offert filiam suam, cauere debet, ne in suspicionem contrariam veniat. Quod, ne Latino contingeret, non aperte obtulit filiam: sed indicauit, quę signa oblata sint, super eius coniunctione perficienda, quidue ipse, cum patrem consulisset, audierit. Nec criminis esse arbitratus est, si profiteretur sibi placere deorum iudicium, cui resisti nõ possit: quo etiam potius lætari debuit, nuptias filię suę dijs fauentibus ordinatas esse.

NON PATRIO EX ADYTO SORTES) Suprà, *oracula Fanni Fatidici genitoris adit.*

PLVRIMA CÆLO MONSTRA) Aut per augmentum dixit, aut & alia visa intelligamus: nam duo supra relata, non sunt plurima. Seruius.

HOC LATIO RESTARE CANVNT) Vates aiunt hoc manere Italiam. Suprà, cum portentum de apibus narrasset. *Continuò vates, externum cernimus, inquit, aduentare virum, &c.*

MENS AVGVRA) Auguro dicimus secundum Plinium, cum prælagio mentis futura colligimus: auguror verò tum, cum futura veris captamus augurijs. Seruius. Attius Oenomaos. *Atque ea coniectura auguro.* Cic. ad Caluum. præsentit animus, & augurat quodammodo, quę futura sit suauitas. Plura, & in ijs Virgilianum hoc producit Nonius.

Hęc effatus, equos numero pater eligit omni.

275 Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.
Omnibus extemplò Teucris iubet ordine duci
INSTRATOS OSTRO ALIPEDES, PICTISQVE TAPETIS.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

280 Absenti Æneę currum, geminosq; iugales
Semine ab ætherio spirantes naribus ignem:
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creauit.
Talibus Æneadæ donis, dictisq; Latini

285 Sublimes in equis redeunt, pacemq; reportant.

Ecce autem, Inachijs sese referebat ab Argis
Sæua Iouis coniux, aurasq; inuecta tenebat:
Et lætum Æneam, classemq; ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit ab vsq; Pachyno.

290 Moliri iam tecta videt, iam fidere terræ,
Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore:

TVM QVASSANS CAPVT, HÆC EFFVDIT PECTORE DICTA.

STABANT TERCENTVM) Trecenti, sexcenti apud A
probatissimos scriptores habent significatum magni
cuiusdam numeri. Verùm hic præcise tot equi accipien-
di sunt, in quo nihilominus elucet regalis quædam am-
plitudo. ✽

NITIDI) Quales decet regum, ac principum e-
quos esse, bene curatos, non strigosos, & vix hærentes
ossibus.

IN PRÆSEPIBUS ALTIS) Præsepe, & præsepium,
locus dicitur non is solum, in quo iumenta, cæteraque
huiusmodi pascuntur, sed omnia loca clausa, in quibus
animalia continentur. Virgil. 1. Æneid. *Ignanum fucos
pecus à præsepibus arcent.* Quidã tamen præsepium pro-
priè locū esse volunt, in quo pabulum animalibus præ-
betur. Plautus metaphoricè de loco, in quo homines
pascuntur. Curcul.

Tormento retineri non poterit ferreo,

Quiu recipiat se huc esum ad præsepium suum.

Huc item accommodari potest prouerbiu de Epicu-
reis, ἐκ τῆς αὐτῆς οἰονεὶ φάτῆς ἐδιδόχθη, qui ex eodem
præsepi ederunt, & ijs, qui eandem doctrinam haufe-
runt, & in eodem ludo fuerunt instituti. Et, *altis præse-
piibus*, vnde equorum magnitudo monstratur.

IVBET ORDINE DVCI OM. TEVCRIS) Pro meri-
tis singulorum. Et quidem ex trecentis optimis dele-
git meliores, eosque purpureis, & aureis ornamentis
ornari iussit pro regia magnificentia.

ALIPEDES) quasi alas in pedibus habentes. Etc-
nim equus animal ad celeritatem, cursumque idoneum
inprimis.

AVREA PECTOR. TECTI AVRO, MAN. AVRVM)
Repetita sæpius voce, quæ significat rem ornamenti
plenam, & qua mortales vti consueverunt, cum aliquid
illustrare voluerint, & plurimum ipsis splendoris affer-
re, locum hunc ornauit. * Vide 4. Æneid. de Didone, cui pha-
retta ex auro, &c. Huiusmodi lepos est etiam apud Nasōnem 2.
Metamorph. de curru Solis,

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summa

Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

SPIRANTES NARIBVS IGNEM) Tibertij equum
narrat historia ἐκ τῆς αὐτῆς σπινθηροβολῆσαι. Lib. 12. de e-
quis solis, *Lucemq; elatis naribus efflant.*

ILLORVM DE GENTE) Tales equos Anchisen ha-
buisse Homerus indicat, Iliad. ε.

Τῆς γὰρ τοὶ γενεῆς, ἢ πρῶτ' ἀπὸ τῆς εὐρύπια ζεὺς

Δῶχ' ὅδε ποιῆν γανυμήδεσσι, ἕνεκ' αἰεὶσσι

Ἰππων ὅσσοι εἴασιν ὑπ' ἠὲτ' ἠελίοντε,

Τῆς γενεῆς ἐκλεῖψεν ἀναξ' ἀνδρῶν ἀρχίσις

Δάθρη λαομέδονσιν ὑποσχῶν Διῆλας ἴππυς.

HEV STIRPEM INVISAM, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum. num Sigeis occumbere campis?

295 NUM CAPTI POTVERE CAPI? num incensa cremauit
Troia viros? medias acies, mediosq; per ignes
Inuenere viam. at, credo, mea numina tandem

DÆDALA CIRCE) Dædalum à varietate rerum;
artificiorumque dictam esse apud Lucretium terram,
apud Ennium Mineruam, apud Virgilium Circen, faci-
le est intelligere, cum græcè δαιδάλλειν significet varia-
re, ait Festus. Potest item hoc nomen à præstantissimo
fabro ductum esse, de quo initio 6. Æneidos.

SVPPPOSITA DE MAT. NOT. FVR. CREAVIT) Vates
iste venerabilis varia modò verba modò sensus figuran-
do, multū latinitati leporis adiecit: qualia sunt hæc, *Sup-
posita de matre nothos furata creauit*, vt ipsa creauerit,
quos creati fecerit. *tepidatq; recentem Cede locum*: cum
locus recens cæde nouè dictus sit. Et, *Hæc ait, & socij
cesserunt aquore iusso*, pro eo, quod iussi cesserunt. Et,
caso sparsurus sanguine flammæ, qui ex cæsis videlicet
profunditur. *Vota deum primo victor soluebat Eoo*, pro,
quæ dijs vota sunt. *Et me consortem nati concede sepul-
chro.* Alius dixisset. *Et me consortem nato concede sepul-
chro.* Et, *Illam viam celerans per mille coloribus arcum.* Id
est, per arcum mille colorum. Lege cætera Macrob. Sa-
turnal. lib. 6. cap. 6.

INACHII AB ARGIS) Non temerè hoc epi-
theton adiectum. Argi enim plures sunt, quod docet
Seruius.

SICULO ABVSQVE PACHYNO) Tria sunt Siciliae
promontoria Pelorus, Lilybæum, Pachynus, quod La-
tium respicit, vt secundum illud Africanum, primū Græ-
ciam. Item, Pelorus septentrionem spectat, Lilybæum
ad Austrum pertinet, Pachynus brumali ortui obuer-
sus est.

STETIT ACRI FIXA DOL.) Quod solet esse cogi-
tantium.

TVM QVASSANS CAPVT) Quassare, seu mouere
caput, gestus est irascentis, aut minantis, aut lamentan-
tis. Lib. 12. *Ille caput quassans, non me tua feruida terrens
Dicta ferox.* Lucret. lib. 2.

Jamq; caput quassans grandis suspirat arator,

Crebrius incassum magnam cecidisse laborem.

Plaut. Trinum. *quid quassas caput? Ch. Cruciatu cor
mibi, & metuo.* Homer. Odys. ε. *κνήσας δὲ χεῖρας
δὲν μὲν θῆσάλο θυμόν.* Et demonstratur, qualem sit oratio-
nem habitura, dum quassat caput, iracundam utiq; &
furiosam.

EFFVDIT PECTORE DICTA) Verè effudit magis
quã exprompsit. Sedatus animus loquendo quæ vult e-
loquitur: ira infaniens, præ impatientia moræ & ef-
fundit, & effudit multa, quæ taceri potuerant, aut bre-
uius dici, & consideratius. ✽

Fessa iacent: odijs haud exsaturata quieui.
 Quin etiam patria excussos infesta per vndas
 300 Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.
 Absumptæ in Teucros vires cæliq; marisq;
 Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit? optato conduntur Tibridis alueo,
 Securi pelagi, atq; mei. Mars perdere gentem
 305 Immanem Lapithum valuit: concessit in iras
 Ipse Deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
 (Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?)
 Ast ego magna Iouis coniux, nil linquere inausum
 Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
 310 Vincor ab Ænea. quod si mea numina non sunt
 Magna fatis, dubitem haud equidem implorare quod vsquam est.
 FLECTERE SI NEQVEO SVPEROS, ACHERONTA MOVEBO.
 Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis,
 Atq; immota manet fatis Lauinia coniux:
 315 At trahere, atq; moras tantis licet addere rebus:
 At licet amborum populos excindere regum.
 Hac gener, atq; focer coëant mercede suorum.
 Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo:
 Et Bellona manet te pronnba. nec face tantum
 320 Cisseis prægnans ignes enixa iugales:
 Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
 Funestæq; iterum recidiua in Pergama tædæ.

HEU STIRPEM INVISAM) Oratio hæc veneni, & Apem inuisam, &c. Et Dido. moriemur inulta? Sed moriamur, ait. Eadem. pro Jupiter, ibit Hic, ait. Et Priamus. At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis. Nec initium solum tale esse debet, sed omnis, si fieri potest, oratio pathetica: & breuib; sententijs, & crebris figurarum mutationibus debet velut inter æstus iracundia fluctuare. Vna ergo nobis Virgiliana oratio pro exemplo sit. Heu stirpem inuisam. Initium ab ecphonest. Deinde sequuntur breues interrogatiunculæ,

----- *vinaces ager*
Violentus iras animus, & senus dolor
Æterna bella pace sublata geret.
 Parentis præ ira, vindictamq; spirantis feminae ideam hic intueri possumus. *

FATIS CONTRARIA NOSTRIS FATA) Qui contrarijs fatis dicuntur nasci, inter se inimicitias gerunt, vt nunquam quiescant, nec accipiant finem. Hoc asseritur ex Iunonis persona, atque hoc firmatur etiam, fatis deos gubernantibus agi. Ait igitur Iuno: Heu, quod fuit altissimi doloris signum, vt vinceret gemitus vocem. Dehinc ait, doleo, quod fatis meis obuiam veniant Troianorum fata contraria. Quod quum ita sit, obtinere procul dubio debuerant fata mea, & emulos nocendo peruincere. Ecce ipsi cum dolore meo superiores sunt, & quidquid inimica cogitare potuit, constantia, & fælicitate vicerunt. Donatus.

Oportet ut oratio pathetica aut ad indignationem, aut ad misericordiam dirigatur: quæ à Græcis *σύνθεσις*, & *σύνθεσις* appellantur. Horum alterum accusatori necessarium est, alterum reo. Et necesse est initium abruptum habeat, quoniam fatis indignantibus leniter incipere non conuenit. Ideo apud Virgil. lib. 10. Iuno sic incipit. *Quid me alta silentia cogis Rumpere?* Et alibi. *Mene incepto desistere victam?* Et alibi, *Heu stir-*

pestem inuisam, &c. Et Dido. *moriemur inulta? Sed moriamur, ait.* Eadem. *pro Jupiter, ibit Hic, ait.* Et Priamus. *At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis.* Nec initium solum tale esse debet, sed omnis, si fieri potest, oratio pathetica: & breuib; sententijs, & crebris figurarum mutationibus debet velut inter æstus iracundia fluctuare. Vna ergo nobis Virgiliana oratio pro exemplo sit. *Heu stirpem inuisam.* Initium ab ecphonest. Deinde sequuntur breues interrogatiunculæ,

Num, Sigeis occumbere campis?
Num capti potuere capi? num incensa cremanit Troia viros?

Deinde sequitur hyperbole.
Medias acies, mediosq; per ignes Inuenere viam.

Deinde Ironia.
At, credo, mea numina tandem Fessa iacent: odijs haud exsaturata quieui.

Deinde ausus suos inefficaces queritur,
 ----- *per vndas*
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.

Secunda post hæc hyperbole.
Absumptæ in Teucros vires caliç, marisq;.

Inde dispersæ querela.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis Profuit?

Iungitur argumentum à minore, vt pathos augeatur:
 ----- *Mars perdere gentem*
Immanem Lapithum valuit.

Minor scilicet persona: ideo illud sequitur.
Ast ego magna Iouis coniux.

RE DICTA.

lalam à varietate rem... apud Lucretium tenet... apud Virgilium Ciceronis... significet vni... nomen à præstantillim... itio 6. Æneidos.

NOT. FVR. CREAVIT) Vni... terba modò sensus figurat... iccit: qualia sunt hæc, Sup... reant, vt ipsa creaverit... centem (ade locum: cum... sit. Et, Hac ait, & sic... o, quod in illi cesserunt. Et... ma, qui ex casis videlicet... mo videri solebat Eo, pro... on ferrem nati concede sequi... on ferrem nato concede sequi... per mille coloribus arcum... un. Lege cætera Macrobi.

15) Non temetè hoc ep... im plures sunt, quod docet

PACHYNO) Tria sunt Sula... am, Pachynus, quæ... illud Africam, primi... nationem spectat, Lilybæum... hynus brumali ortui obor...

10.) Quod solet esse usq;

17) Quassare, seu mouere... aut minantis, aut lamenta... non me tua feruidaterræ

grandis suspirat arar, ... cecidisse labores...

capit? Ch. Cratius con... Odyss. i. ante a si sig. 101... onstratur, qualem se conio... caput, inuicem riq; &

17) Verè effudit magis... animus loquendo quæ vult e... re impatientia morte & es... que tacere potuerant, aut bre-

Fella

Deinde, cum causas quoque contulisset, quanto impetu dea dixit?

Infelix, qua memet in omnia verti.

Nec dixit, non possum perdere Æneam, sed vincor ab Ænea. Deinde confirmat se ad nocendum: & quod proprium est irascentis, etsi desperat perfici posse, tamen impedire contenta est.

Flectere si nequeo superos, Acheronta monebo.

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis:

At trahere, atq; moras tantis licet addere rebus.

At licet amborum populos excindere regum.

Post hæc in nouissimo, quod irati libenter faciunt, maledicit.

Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo.

Et protinus argumentum à simili conueniens ex præcedentibus:

————— *nec face tantum*

Cisseis pregnans ignes enixa iugales.

Vides quam sæpe orationem mutauerit, ac frequentibus figuris variauerit? quia ira, quæ breuis furor est, nõ potest vnum sensum continuare in loquendo. Macrobius lib. 4. Saturnal. cap. 2.

A persona rei incipit, per contemptum & exprobrationem. Ostendit autem facinoris indignitatem: cum Troiani etiam naturam ipsam superauerint. Incepsi sunt, non tamen cremati. Capti: nõ potuerunt capi. Neque ignis, neque aqua retinuit. Vires omnes terræ, ac calidiores ipsis. Exemplum ponit Dianæ, vt lib. 1. Palladis. Tandem animi iniquitatem in conclusione, Non rumpam fata? at differam. Et, *Sanguine Troiano, ac Rutulo dotabere virgo.* Scalig. Poet. lib. 3. cap. 24.

NVM CAPTI POTVERE CAPI?) Hoc ex Ennio sumptum est, Annal. 10. cum de Pergamis loqueretur. Versus hi sunt.

Quæ neq; Dardanijs campis potuerunt perire,

Nec cum capta, capi, nec cum combusta, cremari.

Ad quod etiam respexit Petronius illo versu. *Ibat inuentus capta, dum Troiam capis.* [Agit de equo durateo, in quo cum periculo capiti inclusi latebant Græci] Lucret. interea per potes amarum Absinthii laticem, deceptaq; non capiatur. Solent ita loqui veteres auctores, quod pluribus exemplis demonstrat Titius. lib. 8. cap. 21. Adde Horat. lib. 2. epist. Græcia capta ferum victorem cepit. Catull. Nequidquam tacitum cubile clamat. Cic. in Verrem, si tacent, factu discunt. Et 1. Catullum cum tacent, clamant. Euripid. Alceste. *ὁμοῦ καὶ πρὸς θεῶν ἀπ' ὁμοῦ τῶν γυναικῶν πῦρ δὲ, καὶ ἐν ἑλπίδι ἡγήμηνον.*

MEDIAS ACIES. MED. PER IG.) Quod magis dolendum est mihi, quia per medias acies, perq; medias flammæ, tanquam nihil obstiterit, tuti, securique transferunt, quod fuit felicitatis illorum, vt abscessisse potius otiosi, quam fugisse territi videantur. Euaserunt igitur pericula duo, quibus grauius nihil est. Rupte sunt acies, incendia vanuerunt, inuentus est exitus conseruationis ipsorum, vbi sperabatur interitus. Quod dixit, *medias acies, & medias flammæ,* ibi maiorem cumulum doloris expressit: magnum enim non esset, flammæ terminos, aut fines exercitus euasisse, è medio autem euadere difficillimum. Donatus.

AT CRED. M. NVM. FESSA) Nec fatigata destiti, nec satiata requieui. Et est ironia, iratæ conueniens.

PATRIA EXCVSSOS) Mirabiliter positum: quicquid enim excutitur, vim testatur, quæ ferre nõ potuit: & ad hoc excutitur, vt cum sua pernicie cadat. Donatus.

QVID SYRTES, AVT SCYLLA MIHI) Ego illis inuitabilia obieci, illa, eos ad optata duxerunt, in tantum, vt ulterius nec me timeant, nec minas ponti formidēt. Per istiusmodi comparationem ostendit cumulum doloris sui, dum cerneret inimicos suos, superatis tot dif-

criminibus pelagi, ac terrenis, defendi placiditate fluminis, ac regis amicitia. Donatus. Ac si diceret, inquit Seruius, iam quæ sua natura solent nocere, me rogante minimè obfuerunt, quod indignissimum est.

SECURI PELAGI ATQVE MEI) Lib. 1. Æneid. *securus amorum Germana.* Tacitus Annal. 17. Non modò iacètia, & plura vrbis loca, sed secura huiusmodi casu impleuit. Apud poetas leges, famæ, fortunæ, pœnæ, veniæ, futuri, &c. securus. 35

MARS PERDERE GENTEM) More suo ab exemplis quoque iras suas accendit, & inducit minores deos ad plenum se defendisse. Atque vt hoc grauius faceret, addidit commemorationem à persona sua, *At ego magna* &c. Donatus.

Pirithous Lapitharum Rex, cum vxorem duceret, vicinos etiam populos Centauros sibi cognatos, & deos omnes, excepto Marte, ad conuiuium vocauit: inde iratum numen immisit furorem, quo Centauri, & Lapithæ in bella venerunt. Seruius.

CONCESSIT IN IRAS CALYD. DIANÆ) Oeneus Calydonis rex, de primitiis omnibus numinibus sacrificauit, excepta Diana: quæ irata aprum immisit, qui cuncta vastabat, donec à Meleagro occideretur. Concessit autem ideo dixit, vt ostenderet, minora numina, nisi impetrauerint, non posse nocere. Statius de Venere. *Infandum nata concessit honorem.* Seruius. *De hoc apru, de Meleagro, & alijs, qui ad eum occidendum conuenerint, totam deniq; fabulam disertè explicatam habes Apollodori lib. 1. quem lege, & Ouidium Metamorph. 8.

QVOD SCELVS MERENT.) Scelus pro pœna posuit, ab eo quod præcedit, id quod sequitur: vt, *scelus expendisse merentem.* Seruius.

NIL LINQVERE INAVSVM QVÆ POTVI) Venustum vsus particulæ huius possum, apud poetas, compluribus exemplis demonstrauit Canterus lib. 2. cap. 2. Et nos alicubi in hisce Symbolis eius labore vsi sumus.

VINCOR AB ÆNEA) Alibi Maro, *mortali vincor ab hoste:* vt poeta græco epigram. *ὁ μοι ὑπὸ Τρῳῆϊ δειπῶσαν ἀδάρατο.* German.

FLECTERE SI NEQ. SVP. ACHER. MO.) Hoc versu vtentur, quibus certum est, facinus aliquod peragere per fas, & nefas, quo iure qua iniuria, aut deo adiuuante, aut diabolo. Quo genere hominum nihil potest inuenire detestabilius: qui animam suam venalem habent pro teruntio, aut vno asse, pro qua dei filius vitam, & sanguinem dedit. Antiqui dicebant Acheruns Acheruntis. Plaut. Trinum. *Acheruntis ostium in nostro est agro.* Capt. *Verum enim vero, nulla adæquè est Acheruns.* Et loco aduerbij ibid. *Facito ergo, vt Acheruntis clueas gloria.* Vidi ego, multa sæpe picta qua Acheruntis fierent. Lucret. lib. 3. *infernas animas Acherunte vagari.* De hoc fluuio Natal. lib. 3. cap. 1. 36

AT TRAHERE, ATQVE MORAS) Ostendit deos retardare fata, non penitus tollere: vt, *Troiam nec fata vetabant stare, decemq; alios Priamum superesse per annos.* Hæc Seruiana est interpretatio, ad quam confirmandam, ipsumque Virgilij locum illustrandum, quadrat aptissime, quod respondet apud Herodotum lib. 1. Pythia legatis Cræsi, missis ex postulatam cum Apolline, à quo rex bello suscipiendo in fraudem impulsus esset, ita vt vinceretur, & in Cyri potestatem veniret, cum tot eum, Apollinem inquam, muneribus antè, tamq; splendide coluisset, seseque Persarum potentiam, fretus eius responsis, euerfurū sperauisset. Hoc igitur Pythia Lydis illis responsum dedit. Sortem fato destinatam defugere, deo quoque est impossibile. Cræsus autem quintæ retro ætatis crimen luit (hoc est, tritavi Gy-

gis, à quo quintus numerabatur Cræsus) qui quum A
 esset satelles Heraclidarum, mulieris dolo inductus,
 dominum interemit: illiusque dignitate potitus est, ni-
 hil ad illum pertinente. Verum Apollo cum studuerit,
 ut hæc Sardiū clades liberis Cræsi, non ipsi Cræso
 contingeret, tamen transferre fata nō potuit. Sed qua-
 tenus illa permiserunt, annixus est, atque ei gratiam re-
 tulit, utpote dilata Sardiū expugnatione tres annos.
 Ut hoc Cræsus dicat, tribus annis serius, quam fata de-
 stinarant, se fuisse captum.

AMBORVM REGVM) Latini soceri, Æneæ generi,
 ut statim sequitur.

SANGVINE TROIANO, ET RVTVLO) Nomen ha-
 bent Rutulorum hostes Æneæ, cum, ut patebit, multi
 præterea populi se se cū Rutulis, Turnoq; cōiunxerint.

BELLONA PRONUBA) Pronubas dici, ait Dona-
 tus, quæ in obsequio nubentis sunt, quæ scilicet nuben-
 tes domū mariti deducunt, & comitantur. Festus, Pro-
 nubæ adhibebantur, inquit, nuptijs, quæ semel nupse-
 runt, causâ auspicij, ut singulare perseveret matrimo-
 nium. Tertullian. in Exhortat. ad castitatem. Monoga-
 mia apud Ethnicos in summo honore est, ut & virgini-
 bus legitime nubentibus vniura pronuba adhibea-
 tur: & sic auspicijs initiū est. Seruius in Schedis, Varro
 pronubam dicit, quæ ante nupserit, & quæ vni tantum
 nupserit. Catull. in Epithal. ut notat Scalig. in Fest.

Vos vnīs senibus bona
 Cognita bona femina,
 Collocate puellulam.

NEC FACE TANTVM CISSEIS PRÆGNANS) Re-
 gina Hecuba filia fuit, secundum Euripidem, Cissei,
 quem Virgil. sequitur, secundum Homerum, Dymant-
 is. Facit enim Asium fratrem Hecubæ Dymantis filium.
 Hæc se facem parere in somnis vidit, & Parin creauit,
 qui causâ fuit incendiij. Ergo hoc dicit, Taliserit Ve-
 neris partus. Nam sicut per Parin Troia consumpta
 est: sic per Æneam reliquiæ Troianorum. Seruius.

* Huius facis meminit Euripid. in Troadibus, Latinius Tragicus
 quæ Cic. i. de Divinat. Ipsamet Hecuba apud Senecam in Troade,
 Non cautus ignes Ithacus, aut Ithaci comes
 Nocturnus in vos sparsit, aut fallax Sinon:
 Meus iste ignis est: facibus ardetis meis
 Ovidius quoq; in epistola Paridis ad Oenonen.
 Matris adhuc vtero partu remorante tenebar,
 Iam grauidus iusto pondere venter erat.
 Illa sibi ingentem visa est sub imagine fomni
 Flammi feram pleno reddere ventre facem.
 Territa confurgit, metuendâq; noctis opacæ
 Visa seni Priamo, varibus ille refert.
 Arsurum Paridis vates canit Ilion igni.

Virgil. in sum lib. 10. & face prægnas Cisseis regina Parin creat.

Hæc vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit:
 Lueticam Alecto dirarum ab sede sororum,
 325 Infernisq; ciet tenebris. cui tristia bella,
 Iræq; insidiæq; & crimina noxia cordi.
 Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartaræ monstrum, tot sese vertit in ora:
 Tam sæuæ facies, tot pullulat atra colubris.
 330 Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
 Hunc mihi da proprium virgo fata Nocte laborem,
 Hanc operam, ne noster honos, infra tuæ cedat
 Fama loco: neu connubijs ambire Latinum
 Æneadæ possint, Italosue obsidere fines.

Cum igitur apud Euripidem Helena se causam non
 fuisse belli Troiani, exitijq; illius præclaræ vrbs osten-
 dere vellet, primamque Hecubam sustinere malorum
 illorum causam dixisset, quæ Paridem pepererat, addi-
 dit, assignari debere causam illam secundo loco Pria-
 mo, qui infantem eum non necauisset, ut facere ipsum
 debere à Cassandra filia obscure admonitus fuerat. Nā
 fax illa cruoris plena, quam ipsa furore percita prædica-
 uit, nihil aliud significabat, quam futurum puerum il-
 lum, qui natus erat, vel cuius partus appropinquabat,
 si creuisset, causam maximorum incendiōrum, interi-
 tusque demum patriæ, &c. Lege Victor. lib. 29. cap. 5.

IGNES ENIXA IVGALES) Enixæ dicuntur fæmi-
 næ nitendi, hoc est, conandi, & dolendi labore perfun-
 ctæ, seu quod vinculis quibusdam periculi, quibus im-
 plicarentur, fuerint exsolutæ. Nexum enim dicimus
 arctum, & colligatum. Plaut. Amphit. id probat, di-
 cens: Vno ut labore exsolueret arumnas duas, de duplici
 partu loquitur Alcmææ, Iphiclis videlicet ex Amphit.
 & Herculis ex Ioue concepti. Nonius.

QVIN IDEM VENERI PARTVS SVVS) Iniuriōsa
 comparatio: nam Veneri Hecubam, Paridem Æneæ,
 Helenam Lauiniæ comparat. Æneas qui partus est Ve-
 neris, erit Veneri matri, ut Paris Hecubæ, & Lauinia
 erit Troianis istis aduenis Helena, cuius scilicet causâ
 extrema patientur. Hoc supra clare expressit, cum di-
 xit, Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo. Et ver-
 su vltimo. Funesq; iterum recidina in Pergama tædæ.

ET PARIS ALTER) Manifestè significat, vita &
 factis futurum illi delicato, & libidinoso similem Æne-
 am, ut ipsum ita exprimeret, ut non facile ab illo distin-
 gui posset. Eodem pacto Andromacha apud Euripidē
 Troadibus, cum Hecuba loquens ait, δούρειος ἀίας,
 cum & ipsa idem ostendere vellet, inuentum, inquam
 esse, qui sceleratum illum hominem, & impurum imi-
 tatus esset, ac factum illius improbissimum in altera
 ipsius filia reddidisset. Verba Andromachæ sunt, mag-
 no dolore commotæ. φεῦ, φεῦ, ἀλλ' ὅτις ἀίας οἷς εἶμι δού-
 ρεος παῖδος ἀέφρονος σῆς. Duxit igitur hoc quoque è græ-
 co sermone Latinus poeta: mirificeq; id expressit: neq;
 id tantum hoc loco, verum etiam altero, hoc eodem
 opere, cum scilicet cecinit, muris iterum imminet hostis
 Nascens Troia, nec non exercitus alter. Sed etiam in pa-
 storali carmine, Alter erit tum Tiphys, & altera qua ve-
 hat Argo. Victor. lib. 28. cap. 7.

RECIDIVA IN PERGAMA) Lib. 4. etiam recidiva
 vocauit. Et recidiva manu posuissim Pergama victis, vbi
 explicauimus hoc verbi. Vtitur & lib. 10. Dum Latium
 Teucris, recidivaq; Pergama quarunt.

- 335 Tu potes vnanimes armare in praelia fratres,
Atq; odijs versare domos: tu verbera tectis,
Funereasq; inferre faces. TIBI NOMINA MILLE,
MILLE NOCENDI ARTES: fœcundum concute pectus.
Disijce compositam pacem, sere crimina belli.
- 340 Arma velit, poscatq; simul, rapiatq; iuuentus.

TERRAS PETIVIT) sub terras descendit.

HORRENDA) Horrendam dixit, ex causa ingen-
tis iracundiæ vehementissimè commotam, in tantum,
vt quisquis eam cerneret, sine horrore esse non posset.
Donatus.

LVCTIFICAM ALECTO) Quæ nihil aliud præter
luctus posset efficere, aut quæ faceret luctus. Multa de-
inde congerit, vt ostendat exquisitum malum, & quo
peius non esset, sibi Iunonem adhibuisse. Et reuera, ni-
si talis, voluntatem dolentis implere non posset. Et li-
cet sufficere deberet, quod luctificam dixit, & ex Dirarum
cœtu, atq; ab ipsis tenebris euocatam, tamen ad-
didit alia, quibus aptam negotio demonstrat. Donatus.

CVI TRISTIA BELLA, IRÆQVE, INSID.) Homer. B
Iliad. ε. αἰεὶ γὰρ τοὶ θεοὶ τε φίλοι, ἀβλεμότες, μάχαι τε.

PATER PLVTON) Ditem patrem Cicero quoque
de nat. deor. nominat. Terrena autem res omnis, atque
natura Diti patri dedicata est, qui Diues, vt apud Græ-
cos πλούτων, quod recidunt omnia in terras, & oriuntur
è terris. German. Pluto nominatus est, quod cū om-
nia sint interitura, nihil sit quod non postremo ad ip-
sum deducatur, atque eius possessio fiat. Phurnutus.

Affentior Parrhasio in i. de rapt. apud Claud. qui hinc
pater non venerationis, sed naturæ nomen vult esse, vt
nimirum cum sequenti verbo conueniat, *odere sorores
Tartareæ*. Nam suo more Virgilius duas, & quidem di-
uersas sententias percurrit: hic Orphei, qui furias Plu-
tonis, & Proserpine filias in hymnis canit: alteram pau-
lo post Æschyli, quum ait, *Hunc mihi da proprium vir-
go sata Nocte laborem*. Quippe Æschylus eadem No-
cte genitas existimauit.

TAM SÆVÆ FACIES, TOT PVLLVL. A. COLVB.)
Orpheus hymno in Eumenid. Ἄλλὰ θεὰὶ μοῖραι, ὄφιο-
πλόκημοι, πολύμορφοι. Sic apud Horat. & intorti capillis
Eumenidum recreantur angues. Idem de venefica Ode
5. Epod. *Canidia breuibus implicata viperis*. Et de Cer-
bero Ode. II. lib. 3. *quamuis furiale centum Muniant
angues caput eius*. * Seneca, Medea.

Adeste, adeste sceleris vltices deæ,
Crinem solutis squalidæ serpentibus.

QVAM IVNO HIS ACVIT VERBIS) Vt mala na-
D
turâ, persuasione loquentis deterior fieret. Donat.
* Haud absenti his illud Davi ad Charinum in And. Terentij. Age,
si hæc non insanit satis sua sponte, instiga.

HVNC MIHI DA PROP. LAB.) Nihil à te quæri-
tur alienum: nec laborabis providere quod habes. Pro-
prium quippe est tibi, quod mihi in tempore est neces-
sarium. Et sciendum, Furie nihil pro præmio dari:
quia præstat hoc ipsum Furie, vt bella commoueat,
& vt dicatur defendisse Iunonem. Donat. Seruius.

VIRGO SATI NOCTE) Eadem est, quam hic Iu-
no alloquitur, cum ea, de qua & Varro lib. 6. de ling.
lat. & Probus citantes hos versus.

Corpore tartarino pugnata Paluda virago:

Cui par imber, & ignis spiritus, & gravis terra.

Notat Scalig. F. * Apud Silium quoq; lib. 2. Iuno Tiphonem
ab inferis contra Saguntinos euocat, quæ ibidem luculenter de-
scribitur.

Quam (Fidem) simul inuisæ gentis prospexit in arce,

A Fortè ferens sese Libycis Saturnia castris,
Virgineum increpitat miscentem bella furorem,
Atq; ira turbata gradum ciet, ocyus atram
Tiphonem, imos agitantem verberare manes:
Et palmas tendens, hos, inquit, noctis alumna,
Hos muros impelle manu, populumq; ferocem
Dextris sternere tuis, Iuno iubet ipsa propinqua, &c.

INFRACTAVE CEDAT FAMA) Aut valde fra-
cta, aut quæ fuit ante hac semper infracta, vt lib. 12. Tur-
nus vt infractos aduerso Marte Latinos. Cedat loco, id
est, vincatur.

ITALOS OBSIDERE FINES) Inuidiosè, quasi venis-
sent inimici, & vastatores, qui venerant supplices, &
amici. Sic lib. 1. *Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat
æquor*.

VNAN. ARM. IN PRÆL. FRAT.) A maiori ad mi-
nus. Magna quippe vis est, naturalem dissipare concor-
diam, & eos, quos idem sanguis, idemque vterus ge-
nuit, in exitium prouocare. Quod ipsum idcirco posi-
tum est, vt ostendatur Aleto plus posse, quam Iunoni
fuerat necessarium. Si poterat pulso germanitatis affe-
ctu non modò in dissensiones, verum etiam in bella
fratres armare, multò validius potuit extraneos, & in-
cognitos in vnâ coeuntes amicitiam dissociare, atq;
dissolueret. Donatus. * *Exempla discordia, belliq; inter fratres
ab Aleto excitati possunt esse Atreus & Thyestes, Amulius &
Numitor, Eteocles & Polynices, Romulus & Remus. Vnanimos
ex lib. 5. legendem monet Gifan. Vt sit vnanimus quemadmo-
dum sublimus, & gracilis apud Lucret. & alios antiquiores sci-
licet.*

TIBI NOM. MILLE, MILLE NOCEND. ART.)
Non sine causa, & ratione à Marone dictum est. Nam
in precationibus, cuius numinis potentia magna erat,
cuius vires commemorabant, & pro officijs nomina at-
tribuebant, quorum enumeratione dignitas dei cresce-
re videbatur. Sed & in quadam inscriptione legimus,
ISIDI MYRIONYMÆ SACRVM. Et in Ti-
mæo Cic. Mundus igitur, & cælum siue quo alio nomi-
ne gaudet, hoc vocatus esto. Et in euocatione deorum
apud Macrobi. Saturnal. lib. 3. cap. 9. DIS PATER,
SIVE IOVIS MANES, SIVE QVO ALIO
NOMINE FASEST VOCARE. Turneb. lib.
II. cap. 19. * *Apertissime hac Maroniana Verba, vt alia sapientissimè
ad res alias, in cacodamonem, generis humani sempiternum hostem
quispiam contorsit: cuius mille astus, mille nocendi artificia quis
nostrum satis cognoscit? Paulus cognoscebat, cui cum paucis conces-
sum fuit dicere, non ignoramus astutias eius.*

FOECVNDVM CONCVTE PECTVS) plenum mali-
tiæ efficacis, plenum fraudis, malarumq; artium.

DISIJCE COMPOSITAM PACEM) quam supra La-
tinus dederat. *Si iungi hospitio properat, sociusque vo-
cari, &c.*

SERE CRIMINA BELLI) causas, vt, *Crimen amor
vestrum*.

ARMA VELIT, POSCATQ. RAP. IVENT.) Iuuentus
E optat interdum arma, sed non audeat à principibus pete-
re. Et vt etiam maximè poscat, tamen non ita statim
conceduntur. Itaque inquit *rapiat*. Id est, tanta bellan-
di cupido iuuentuti immitatur, vt sua sponte, contem-
pto duce ad arma prosiliant. Montfort.

Exin

Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
 Principiò Latium, & Laurentis tecta tyranni
 Celsa petit, tacitumq; obfedit limen Amata.
 Quam super aduentu Teucrùm, Turniq; hymenais

345 FOEMINEÆ ARDENTEM CVRÆQVE, IRÆQVE COQVEBANT.

Huic dea cæruleis vnum de crinibus anguem
 Conijcit, inq; sinum præcordia ad intima subdit:
 Quo furibunda domum môstro permisceat omnem.

350 Voluitur attactu nullo: fallitq; furentem,
 Vipeream inspirans animam. fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ:
 Innectitq; comas, & membris lubricus errat.

GORGONEIS VENENIS) sauis, pessimis, à Gorgone. De Gorgonibus locuti sumus lib. 6. *Gorgones, Harpyiaque, &c.*

PRINCIPIO LATIVM, ET LAURENTIS) Hoc mandatis non inseruerat Iuno, sed faciendum suggesterat Furia naturalis inuentio. Donatus.

TACITVM OBSEDIT LIM. AMATÆ) Tacitum pro tacite. Et obfedit, quasi quæ insidiabatur. Ipsa Furia, inquit Donatus, tacita obfedit, vt facilius nescienti valeret obrepere. Facile enim fuit nulla vi adhibita obtinere eius animam, cui Æneæ coniunctio iam displicebat.

FOEMINEÆ IRÆ) Vehementissimæ, & impatientes, inquit Seruius. *Æneid. 5. notumq; furens quid B femina possit.* Impotentem naturam, & indomitum animal feminam vocat alicubi Liuius in oratione Catonis Censorij.

CVRÆQVE, IRÆQVE COQVEBANT) Peruerso ordine respondit: nam ira in Troianos est, & cura de nuptijs, & primò aduentum Teucrorum dixerat. Iuno apud Senecam in Hercule Fur. ad Furias, vt eundem insectentur.

Concutite pectus. acrior mentem excoquat,

Quam qui caminis ignis Ætnais furit.

Ennius apud Cic. in Catone. *curamne lenasso Quanunc te coquit, & versat sub pectore fixa* Prudent. Peristeph.

At Christiani nominis

Hostem coquebant irrita

Cordis venena, & liuidum

Cor efferata exusserant.

* Appositi dictum, curæ coquebant: nam & cura, & vt Varro placet, dicta est quod cor erat. Cic. ad Atticum lib. 5. cruciantem sollicitudinem verbo coquendi expressit. Tua profectio spem meam debilitat: ac me illud quidem modo coquit: Prudentius autem ardentem, & asstantem cordis iram.

CÆRULEIS DE CRINIBVS ANGVEM) Virgil. Georg. 4. *caruleosq; implexa crinibus angues.* Catull.

Eumenidum, quibus anguineo redimita capillo Frons exspirantis præportat pectoris iras.

Horat. *& intorti capillis Eumenidum recreantur angues.* Ouid. *Deq; suis atras pectebat crinibus angues.* Ergo vel Furiarum crines angues erant: vel Furiarum crinibus angues erant implexi, atque implicati.

VNUM ANGVEM) quia vnum iudicabat, ad consequendum quod volebat, posse sufficere.

ATTACTV NVLLO) sine morsu.

FALLITQVE FVRENTEM) Inijcit furorem sine accipientis sensu. Furorem autem, vt furore teneatur: nam nondum furebat. Seruius.

VIPEREAM INSPIRANS ANIMAM) Vt pulso humani sensus vigore, ad eam malignitatem redigeretur, qua sunt serpentes. Donatus. De verbo hoc, *inspirare*, quam sæpe, & eleganter eo vtatur Virgilius, dictū lib. 1. *Æneid. super illo, Occulum inspire ignem.*

FIT TORTILE COLLO AVRVM) sic collo Amata implicabat, tanquam si esset aurum tortile, tanquam si esset torques. Erat enim longissimus, quia & se comis eius, & omnibus corporis partibus implicabat.

LONGÆ TÆNIA VITTÆ) Vittæ sunt, quæ crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli: & vittæ dictæ, quod vinciant. Tænia autem est vittarum extremitas dependens, diuerforum colorum. Isid. lib. 31.

ET MEMB. LVBRICVS ERRAT) A corporis partibus membra omnia generalitate conclusit, ne ille aliquam partem videretur intactam reliquisse. Donatus.

Ac dum prima lues vdo sublapsa veneno
 355 Pertentat sensus, atq; ossibus implicat ignem:
 NECDV M ANIMVS TOTO PERCEPIT PECTORE FLAMMAM,
 Mollius, & solito matrum de more locuta est.
 Multa super nata lacrymans, Phrygijsq; hymenais:
 Exulibusne datur ducenda Lauinia Teucris

L1*

O geni-

pectus.
 Invidia castis,
 nem bella furorem,
 ocyus atram
 nem verberare manes:
 inquit, noctis alumna,
 ana, populūq; ferocem
 in met ipsa propinqua, &c.
 DAT FAMA) Aut valde
 mper infracta, vt lib. 11. Te
 te Latinos. Cedat loco,
 Inuidiosè, quasi veni
 qui venerant supplices,
 ca mihi Tyrrhenum nauis
 A maiori ad
 naturalem dissipare concu
 sanguis, idemque veteru
 Quod ipsum idcirco po
 lecto plus posse, quam Iuno
 terat pullo germanitatis af
 siones, verum etiam in bo
 alidius potuit extraneos, &c.
 tes amicitiam dislocare, &c.
 templa discordia, bellig. m. f. v.
 si Atreus & Thyestes, Ambr
 si, Ramulus & Remus. Vnde
 an. vt sit vnanimes opinio
 quod Lucret. & alii accipiunt
 MILLE NOCTES. At
 none à Matrone dictum est. Vn
 us naminis potentia magna est,
 abant, & pro officijs nona
 mmeratione dignitas dei celo
 in quadam inscriptione legim
 YMA SACRVM. Et in Te
 & celum hinc quo alio no
 tu est. Et in eocatione deo
 al lib. 3. cap. 9. DIS PATER,
 ANES, SIVE QVO ALIO
 EST VOCARE. Tunc
 hat Maroniana Verba, vt dicitur
 nem, generu humani consensum
 in multa actus, mille munitio
 anas cognoscet, & munitio
 nem astanti tim.
 ONGYTE PECTVS) pectus malle
 frandis, malarumq; arcum.
 ONITAM PACEM) quam Iuno
 gi hospitio properat, sicuq; te
 A BELL) caussas, vt Crimen
 CATO. R. A. P. IVVENT) Inuent
 sed non aucta principibus po
 ne poscat, tamen non ita thim
 inquit rapiat. Id est, tanta bello
 mitteretur, vt sua sponte, concu
 diant. Monfort.
 Exia

- 360 O genitor? nec te miseret nataeque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine praedo?
An non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaemque; Helenam Troianas vexit ad arces?
- 365 QUID TVA SANCTA FIDES, QUID CVRA ANTIQVA TVORVM,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque; sedet, Fauniisque; premunt te iussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
- 370 Dissidet, externam reor, & sic dicere diuos.
Et Turno (si prima domus repetatur origo)
Inachus, Acrisiusque; patres, mediaeque; Mycenae.

AC DVVM PRIMA LVES) Antequam eam fu-
rialis lues incendio robustiore inflammaret: antequam
ossa eius, ac medullas venena plenissime possiderent,
verba cum marito habuit, nec lacrymae deerant, ut ma-
tris officio super filia fungi videretur potius, quam fu-
rore praecipitata nescire quid diceret. Donatus.

VDO VENENO) Hypallagen vult esse in sensu
Seruius. Veneno vdo, quod est de vdo corpore. Nam-
que serpentum vda sunt corpora, adeo, ut qua eunt,
viam humore designent. German. explicat *vγρῶν*, ut
Plato in Sympof. sub persona Agathonis Amore *vγρῶν*
esse contendit.

PERTENTAT SENSVS) Vox poetae familiaris.
Supra, tremor pertentat equorum Corpora. Item lib. I. B
Latona tacitum pertentant gaudia pectus. Et lib. 5. blanda
vicissim gaudia pertentant mentem. German.

ATQVE OSSIB. IMPLICAT IGNEM) Aeneid. I.
De alio quodam igne loquitur, quem Cupido ossibus
Didonis implicaret.

ANIMVS TOTO PERCEPIT PECTORE FLAM.)
Catull. de nupt. loquens de Ariadna, & Theseo.

*Non prius ex illo flagrantia declinavit
Lumina, quam toto concepit pectore flammam
Funditus, atque imis exarsit tota medullis.*

MOLLIVS, ET SOLITO MATRVM DE MORE)
Id est iracunde, ut interpretatur Seruius, nam hoc est
matrum de more. Mixta asperitate loquebatur. Nam
paulo post vero furore quatiatur.

MVLT A SVPER NATA LACRYMANS)
Aeneid. I. *Multa super Priamo rogitans, super Electore
multa.*

EXVLIVS NE DATVR) Apud maritum locu-
tura de filiae connubio mater, non debuit vti prin-
cipio: tunc enim sunt necessaria, cum apud extraneum verba
sumus facturi, ut attentum, beneuolum, docilemque
reddamus. In praesenti vero attentum, cur faceret, cum
Latinus causam nosset? Beneuolum cur, cum negotio
filiae, utpote pater, non esset nociturus? Docilem
quomodo, cum ab eo ipsa sciret? Haec Donatus, a quo
mox longa subiicitur huius totius orationis paraphra-
sis, quam lege, si videtur.

DVCENDA LAVINIA) Duci vxor dicebatur,
quae ex paterna domo in mariti domum deducebatur.
Ei autem deductioni qui praerat deus, Domiculus vo-
cabatur. Vide Comment. Hotomanni in verba Iuris.

A * Non solum ducere uxorem, sed etiam quamquam domum du-
cere, & deducere probus, & elegans sermo est. Terent. Hecyra.
Ut ad pauca redeam, uxorem deducit domum. Tibull. Vtiuenci
primum virgo deducta marito.

NEC TE MISERET NATAEQVE, TVIQVE,
NEC MATRIS) Extriplici misericordia qua caret La-
tinus, triplicem illius crudelitatem vult insinuare, atque
ita summe crudelem. Et quomodo hic alienis fidus,
qui suis hostis?

PRIMO AQVILONE) quae prima nauigandi
facultas dabitur. Secundo vento nauigandi occasione
oblata.

PERFIDVS ABDVCTA VIRGINE PRAEDO?)
Praedo hic *γαμοκλόπος* in Epig. ut & de Medea Pindar.
Pyth. Ode 4. κλέψεν τε μήδειαν, συν αυτῇ τὸν περικό φόνον.
Et Lycoph. *γυναϊκόκλωπος*. German.

AN NON SIC PHRYGIVS PASTOR) Horat.
Ode 15. lib. 1.

*Pastor cum traheret per freta nauibus
Idaeis Helenam perfidus hospitam.*

Quem in locum sic Lambin. Pastorem vocat, fuerat
enim in monte Ida expositus propter Hecubae somni-
um, & a pastore quodam educatus. Eum postea a pa-
tre cognitum, receptumque, duce Venere Lacedae-
monem profectum esse, & a Menelao hospitio perho-
notifico acceptum, eius uxori Helenae incontinentius,
quam hospitem decebat, oculos adiecisse, eamque
raptam in urbem Phoeniciae Sidonem primum, deinde
Troiam aduexisse, cum alij complures tradunt, tum
Homeri interpres scribit Iliad. λ. Apud Homerum au-
tem sic loquitur Paris, eo quem dixi libro.

*Οὐ γὰρ πάποτε μ' ὠδὲ ἔρωσ φρένας ἀμφεχάλυψεν,
Οὐδ' ὅτε σε πρῶταρον λακεδαίμονος ἔξ ἐγλείνῃς
Ἐπλεον ἀρπάξας ἐν πονηρόεσσι νέεσσι.*

Quorum versuum haec fere sententia est. Nunquam
enim antea mihi amor mentem ita occupauit, ne tum
quidem, cum te primum e Lacedaemone raptam na-
uibus Troiam aduexi. A simili exemplo Troiana gen-
tis. Quasi verò, quia Paris Helenam alienam coniu-
gem abduxit, Aeneas istuc ipsum sit facturus. Exempla
sunt dissimilia. Paris rapuit vi, & quidem alterius vxo-
rem, cum magna iniuria. Aeneas ultro Latinus filiam
suam innuptam obtulit. Neque verò in Latium eo con-
silio venit: sed ut illic sedem figeret. Montfor. * *De raptu
Helenae extat Coluthus poetae Graecus. Vide I. Aeneid. Pergama cum
peteret, inconceposque; hymenaeos.*

ET CON-

ET CONSANGVINEO TOTIES. D. DEX. TVR.) Antea inculcavit vt crudelem, nunc etiam vt perfidum reprehendit.

SI GENER EXTERNA PETITVR DE GENTE) Cum edita Regi Latino fors fuisset, debere ipsum externo viro filiam in matrimonium dare, Turnus autem, quem generum Amata regina malebat, Italus esset, diuinaq; auctoritate, (cui repugnari non potest) à nuptijs illis excludi videretur, ipsa, vt pacem disturbarer, & viri sui animum à consilijs illis reuocaret, vnum hoc, quod maximè distabat, ac voluntati suæ aduersabatur, tentare, ac labefactare conata est. Ipsa igitur dixit, aliam esse notionem vocabuli, externus: intelligiq; illo cunctos, qui ipsius ditionis non forent: nec regno ipsius parerent: & non tantum alienigenas, & in longinquis terris natos. Præterea cum post obitum Agidis Lacedamone regem creari oporteret, Diopithesq; augur gradu illo honoris Agesilaum exturbaret, quem graues, & sapientes viri propter eximiam adolescentis virtutem probabant, fretus oraculo, admonente, Spartiatis, & quæ sequuntur. Infra. Argumentata est igitur Amata à definitione, cum docuit, Turnum non esse repudiandum generum. Modum autem hunc argumentandi pluribus, & illustribus exemplis Aristot. lib. 2. de arte dicendi declarauit. Victor. lib. 26. cap. 5.

De qualitate transit ad definitionem. Nam vult Turnum extraneum esse definire per callidam argumentationem, quia imperio Latini nõ subiaceat, quum

oraculum de Latinis omnibus cauerit. Postea etiam huic occurrit, Turnum Græcum esse, ab Acrisio ortum commemorans Seruius.

ET SIC DICERE DIVOS) Alludit ad dictionem, quæ sæpe, vt Græcis φήμη, pro oraculo, & deorum responso vsurpatur: fortè quod oracula Græcis etiam λόγια dicuntur. Linius lib. 8. ab V. C. Auito ab Tarentinis in Italia data dictio erat, caueret Acherusia aquam, Pandoliamq; urbem: ibi fati eius terminum dari. Attius in Armorum iudicio. *Aperre fati dictio, si intelligas.* Et Pacuius Peribœa. *Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.* German.

PRIMA REPETATVR ORIGO) Virgil. lib. 1. Æneid. *O dea, si prima repetens ab origine pergam.* Ouid. 1. Metamorph. *primaq; ab origine mundi.* Propert. lib. 3. eleg. 5. *Nunc mihi, si qua tenes, ab origine dicere prima Incipe.*

INACHVS, ACRIVS QVE PATRES) Danaë Acrisij regis Argiuorum filia, postquam est à Ioue vitata, pater eam intra arcam inclusam præcipitavit in mare: quæ delata ad Italiam, inuenta est à piscatore cum Perseo, quem illic enixa fuerat, & oblata regi Pylumno, qui eam sibi fecit vxorem, cum qua etiam Ardeam cõdidit, à quibus Turnum vult originem ducere. Seruius.

MEDIÆ QVE MYCENÆ) media Græcia. Turnus à maioribus non est Italus, sed Græcus potius, ergo externus.

375 His vbi nequicquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt: penitusq; in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamq; pererrat:
Tum verò infelix ingentibus excita monstis,
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
380 Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur spatijs: stupet infcisa turba,
Impubesq; manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. non cursu segnior illo
Per medias vrbes agitur, populosq; feroces.
385 Quin etiam in syluas, simulato numine Bacchi,
(Maius adorta nefas, maioremq; orsa furorem)
Euolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tædasq; moretur:
Euce Bacche fremens, solùm te virgine dignum
390 Vociferans. etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.

HIS VBI NEVICQVAM DICTIS EXPERTA) Cappellat, ab eo lymphatos dixerunt nostri. Varro lib. 6. de ling. Lat. Vim huius verbi perspicue, nec indoctè sic declarat Delrius in Herculem Oetæum Seneca.

INGENT. EXCITA MONSTRIS) Monstra credo accipienda, quæ animo eius obijcerentur imagines, quæq; ipsa sibi infano dolore percita fingebat.

SINE MORE FVRIT) sine exemplo.

LYMPHATA) quasi nymphata, percussa furore lympharum, seu Nympharum, sicut ceritos à Cerere dicitur. In Græcia commota mente quos νυμφολήπτες

6. de ling. Lat. Vim huius verbi perspicue, nec indoctè sic declarat Delrius in Herculem Oetæum Seneca. Lymphatus, qui mente abalienata furere cœpit. Romani, inquit Nonius, Ceritos, vel laruatos vocarunt, quod Ceteris, aut laruatum incurfione animo vexarentur Græcis, νυμφολήπτες, Latini l. ex. n. fecerunt. Lymphatos enim Varro ait, quasi Nympharum spiritu correptos. Scilicet credebant Nymphas iratas, si conspicerent.

cerentur, perpetuo hominem furore multare, vt do- cent Festus in Lymphæ, & Hesychius in *νυμφόλητοι*. Quare, vt refert scholiastes, à Theocrito *θεῖαι θεαὶ* potentes diuæ dicuntur.

CEV QVONDAM TORTO) De hoc ipso ludi genere, & in re simili, agitatione mentis, non corporis, vt hic Amata agitatur, Tibull. eleg. 5. lib. 1.

*Namq; agor, vt per plana citius sola verberetur turbo,
Quem celer adfecta versat ab arte puer.*

Fiebat turbo plerumque è buxo. Habonarum mentio, inquit, Pierius lib. 48. turbinem in memoriam attraxit, quia turbinis concitatio ab habena est. De hoc autem Græci, Latiniq; potius, quàm Ægyptij, quantum inuestigare potui, meminerunt. Lege reliqua in Fræno, & descriptionem ludi huius non illepidam. * In carmine Tibulli scribendum censet Achilles Statius turben non turbo, secutus auctorem Carisium. Notat etiam imitationem Theocriti ex Pharmaceutria. In Cistellaria idem vult meretricis, istis verbis, Mihi istum hominem vellem dari, vt ego illum versarem. Sappho verbo *versare* & *sa* est in eodem genere. *Εἶπος δ' αὐτὴ μὲ ἔλυσμα- λὸς ἰσοῖ.*

VACVA ATRIA) ampla, spatiosa. Sic lib. 2. Æneid. *Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat.*

INTENTI LVDO EXERCENT) Fuisse aliquam artem huius ludi, & verba Tibulli ostendunt, & Ouid. 2. Trist. *Hic artem nandi precipit, ille trochi.*

DANT ANIMOS PLAGÆ) plagæ, quas habent illis, & scuticis coriaceis incutiunt pueri.

SIMVLATO NVMINE BACCHI) Talem patiebatur furorem, vt speraret se Liberi sacra celebrare: non enim ipsa simulabat, quod est sanorum. Nam & paulò post dicturus est, *Alecto stimulis agit undique Bacchi.* Seruius.

TÆDASQVE MORETVR) Tædæ nuptiales è spina alba fieri solitæ, atque id ea causa, quod in Sabinarum raptu, qui felicissimè cessit, talibus etiam tædis pastores vsi erant. Præibat autem fax, siue tæda, quod non nisi vesperis exortu antiquitus nubentes in viri deducebantur domum. Plutarch. quinq; fuisse faces scribit, quod is numerus maximè nuptijs conueniret. Hostomannus.

EVOE BACCHE FREMENS) Erant sacris Bacchi, & Hymenæi propriæ voces *ἐὐαὶ* & *ἐνοί*, vt in Troad. Euripid. Vnde *ἐὐά* *ἔγν*. German. Vide Catulli Galiam.

MOLLES TIBI SVMERE THYRSOS) Thyrsus hasta, cuius cuspis ferrea, obrecta folijs hederæ, seu pampinis, propria Baccho. Caussam in Baccho Phurnutus esse autumat, quod ebriorum pedes officium suum haud planè peragant. Alij putant, quod comotationes raro sine rixa, & lite finiuntur. Quod cuspis hederæ inuolueretur, censet Macrobius significari, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus furoris. Habet enim hederæ vincendi, obligandi que naturam: vini verò calor ad furorem sæpe homines propellit. Gyrard. Syntag. 8.

Thyrsus erat lancea, hederæ frondibus occultata, vt hederæ amicis metum tolleret: hostibus dolosa cuspis lanceæ vulnus infligeret. Ab hoc thyrsu Bacchus thyrsiger, Bacchæ thyrsigera Latinis. Næuius in Lycurgo. *Pergite thyrsigera Baccha cum Bacchica schema.* Athenæus auream thyrsu lanceam in manu habuisse docet Liberum, cum de illo inquit, *εἶχεν ἐν χειρὶ ἄστυν θυρσόλογγον*. Delrius Comment. in Oedip. Senecæ. * Catull. de nupt. Horum pars tecta quatiabant cuspide thyrsos. Thyrsos circumloquitur Eclog. 5. Et folijs lentas intexere mollibus hastas. Thyrsos eiusmodi gestabant sacerdotes in sacris Bacchi. *Ἐπεροπλήγης*, id est, thyrsu percussi appellantur, qui in sacris Bacchi diuino furore concitantur. Indo Lucretium, dum se laudis, & gloria studio mirificè inflammatum significare vult, lib. 1. sed acri Percussit thyrsu laudis spes magna meum cor.

SACRYM TIBI PASCERE CRINEM) Quod Maro ait, eam Baccho crinem sacrasse, & nutrisse, id ex antiquorum superstitione dictum est, qui hoc dijs facere instituerunt, pro sospite, secunda que valetudine. Censorinus de die natali. Quidam etiam pro cætera corporis bona valetudine, crinem deo sacrum pascebant. Quid ni enim Maronem interpretari videatur, cum eius verba vsurpet? Turneb. lib. 7. cap. 14.

Eurip. Pentheo. *ἰεὺς ὁ πλόκιμος, τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω.* Horat. Sat. 3. lib. 2. *quo me Solatus iussit sapientem pascere barbam.* Id autem incertus auctor epigrammatis *εἰς φιλοσοφίας*, dixit *τρέφειν πώγωνα*. Vrsin.

Stat. 2. Thebaid.

----- *vbi casta adolesceres etas,*

*Virgineas libare comas, primosq; solebant
Excusare toros.*

Vide, si lubet, quid super hoc more crinem dijs pascenti, id est, alendi, mandauerit litteris ipse multò litteratissimus Germanus, quem iure optimo sæpius adducimus.

Fama volat: furijsq; accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, noua quærere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla, comasq;
395 Ast aliæ tremulis vlulatibus æthera complent,
Pampineasq; gerunt incinctæ pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet, ac natæ, Turniq; canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem: toruumq; repentè
400 Clamat, Iô matres audite vbi quæq; Latine,
Si qua pijs animis manet infelicis Amata
Gratia, si iuris materni cura remordet:
Soluite crinales vittas, capite orgia mecum.

Talem

Talem inter sylvas, inter deserta ferarum
405 Reginam Alecto stimulis agit vndiq; Bacchi.

VENTIS DANT COLLA, COMASQVE) iactant A
colla fuis per ea comis, quas venti difflabant. Lib.1. Æ-
neid. dederatq; comas diffundere ventis.

TREMVL. VLVL. ÆTH. COMP.) 2. Æneid. ca-
na (cauedium) plangoribus ades Famineis vlulant: ferit
aurea sidera clamor. Talia sunt, refonat magnis plangori-
bus, clamoribus ather. Vlulare proprie canum, & lupor-
um est.

PAMPINEASQVE GERUNT) Cum Cerere
Liber, & Libera initijs colebantur, & thiafi vitium
pampinis implexi gerebantur ab initiatis. Quare Ti-
bullus vitem myfticam dixit. Turneb. lib.29. cap.32.

INCINCTÆ PELLIBVS) Georg. 4. Ambe au-
ro, piftis incinctæ pellibus ambe. Pelles quibus bacchan-
tes tegebantur, ceruorum erant, vel hinnulorum. Græ-
ci *περίδαι* vocant. Inde originem habuiffe putantur,
quod Bacchus ab expeditione Indica rediens, id genus
pelles gestabat. Vnde etiam nebrida ferre dicuntur, qui
natura sunt timidiore, aut vini amantes. Descripfit &
Bacchi follemnia, & orgia lib. Annal.2. Tacitus, magno
cum toto hoc Maronis loco confensu, his verbis. At
Meffalina non aliâs folutor luxu, adulto autumno, si-
mulacrum vindemiæ per domum celebrabat, vrgeri
præla, fluere lacus, & fæminæ pellibus accinctæ afful-
tabant, vt sacrificantes, vel infanientes Bacchæ, ipfo crine
fluxo, thyrfum quatiens, iuxtaque Silius edera vin-
cus, gerere cothurnos, iacere caput, strepere circum
procaci choro. German.

IPSA INTER MEDIAS FLAGRANTEM FER-
VIDA PINVM) Stadius lib.4. etiam de regina fimillimè.

— sparsis subitò correpta canistris
Syluestris regina chori decurrit in aquum.
Vertice ab Ogygio, trifidamq; huc tristis, & illuc,
Lumine sanguineo pinum deiecit, & ardens
Erectam attonitis implet clamoribus urbem.

TYRNIQVE CANIT HYMENÆOS) Dum du-
cebatur noua nupta domum mariti, interea canebatur
hymenæus alternis, à pueris, & puellis.

SANGVINEAM TORQVENS ACIEM) lib.4.
Sanguineam voluens aciem. Oculos contorquebat san-
guine suffectos, quales sunt ira magna percitorum.

TORVVM CLAMAT) Ipsa torua.

SI QVA AMATÆ MAN. GRAT.) Si quidem me amatis.
SOLVITE CRINALES VITTAS) Vittæ Ma-
tronarum, virginum, & Vestalium erant, sed aliæ, atq;
aliæ. Ouid. de matronis. *Estè procul vitta tennes infigne
pudoris.* Idem de Vestalibus.

Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis
Decidit ante sacros lanea vitta focos.

Vide plura lib.2. Æneid. ibi, *Virgineas ausi diua contin-
gere vittas.*

CAPITE ORGIA MECVM) Orgia vocabantur my-
steria quædam, quæ nisi ab initiatis aut spectari, aut au-
diri fas non erat. Id quod vel Penthei, & Bacchi collo-
quium apud Euripidem declarat. Deductum autem
nomen vel *ἄπο τῆς ὀργῆς*, à furore cum quo, vel *ἄπο τῶν
ὄργων*, id est, à montibus, in quibus celebrabantur. Serui-
us ait, orgia apud Græcos omnia sacra significare, abusi-
ue autem Bacchi.

STIMVLIS BACCHI) qualibus agitantur Bacchæ.

Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumq; omnemq; domum vertisse Latini,
Protinus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
410 Acrifioneis Danaë fundasse colonis,
Præcipiti delata Noto. Locus Ardea quondam
Dictus auis, & nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit: tectis hîc Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
415 Alecto toruam faciem, & furialia membra
Exuit: in vultus se se transformat aniles,
Et frontem oblcœnam rugis arat, induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit oliuæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templiq; sacerdos:
420 Et iuueni ante oculos his se cum vocibus offert.

PRIMOS ACVISSE FVR.) Postquam visa est sibi D
bona iecisse fundamenta furorum, ac tumultuum in
ædibus regijs.

OMNEMQVE DOM. VERT. LATINI) impleuisse
regiam perturbatione, confusione maxima. Sed poe-
ta dixit significantius.

FVSCIS ALIS) *μελανόπτερος*. Et Epig. lib. 3. *μελα-
νοπτεροῦς εὐμενίδας*.

ACRISONEIS COLONIS) *Ακρίσωναίς* vult Serui-

us referri ad Danae, nō ad colonis. Sed pace Seruij ad eo-
lonis referendum est: nam patronymicum fæmininum,
pro Acrisij filia, esset Acrifione, vel Acrifis Acrifidos,
non Acrifionæus. Sed dicas fortè, Danaen cum Argo-
licis colonis non venisse, quib; cum vrbes condere po-
tuisset. Fateor: atqui aduena ipsa atq; Acrifione, id est,
Acrisij filia, cur in Italia assumptos colonos de suo no-
mine Acrifioneos dicere non potuerit, haud video.

Fabulam Acrisij, & Danaes lege Apollodori lib.
Ll* 3 2. haud

Talem

2. haud longè ab initio. Higyn. cap. 62. Eandem explicat Lucian. dial. Doridis, & Thetidis Tom. 3. Ingeniosè hanc ipsam μυθολογικῶς Delrius Aduersar. in Octauiam Senecæ. Sed animi gratia demus illi aures, amabd. Actisium esse puto hominem magnæ eruditionis, quæ eruditio (hæc est Danaë filia eius) animo, & mente abdita later, & quia mentis sedes caput est, in turri athena conclusa dicitur. Corporis enim arx, seu turris est caput. hæc eruditio later abdita, & quasi mancipata carceri, estque sterilis, & infœcunda, donec aureo imbri irrigetur, hoc est donec potentis alicuius munificentia foueatur, & excitetur: quod cum euenit, confestim hæc Danaë Perseum parit, qui saxificam Medusam interficit. Enimvero tunc eruditio ista præmijs excitata, B discussa tenuis fortunæ caligine, & effractis paupertatis compedibus, pariet liberos præstantissimos, videlicet libros, æterna sapientiæ monumenta: à quibus ignorantia, & inscitia debellabuntur, ignorantia, inquam, quæ stupidos, hebetes, & planè saxeos homines reddebat. hi libri, quia per ora virum volitant, ideo alata talaria Perseo tribuuntur. Idem Andromedam ceto eripuisse fingitur: quia his monumentis salutaria vitæ hominum præcepta ab antiquis composita, ab interitu vindicantur. Andromeda namque ἀπὸ τῆ ἀνδρείας καὶ μέδω formatur, & virum curans significat. Demum poætæ fabulantur Perseum vnà cum Andromeda in cælum fuisse translatum: propterea quod huiusmodi scripta cū antiquorū illis placitis à se conseruatis perpetuò viuūt, & quodammodo immortalitatem consequuntur. Docemur itaque per hanc fabulam sine emolumenti, & præmiorum ope, quantumuis clara ingenia iacere, ac delitescere. inquit ille. *Haud facile emergunt, quorū virtutibus obstat Res angusta domi.* & alius. *Sint Maccenates, non deerunt, Flacce, Marones.* Nec frustra Musas Andronicus Diuæ Monetæ filias vocauit, vt & Higyn-

anus, & quæ Græcis μνημοσύνη, Latinis Moneta dicta. qui plura volat, legat elegantissimum Lucani Panegyricum ad Calpurnium Pisonem circa finem.

LOCVS ARDEA QVONDAM) Ardea vrbs Turno occiso ab Ænea, incendio ad cineres redacta est. Inde volucris nata, quam posteri eius nomine ardeam vocarunt. Ouid. 14. Metamorph. Ipsa tamen Ardea ab auspicio huius auis nominata est potius, quàm ab illa, auis. Sed reijcit hoc Seruius, & Ardeam, ait, quasi Ardnam dictam, id est, magnam, & nobilem: quod etiam poeta alluserit.

NIGRA NOCTE) quia tum tenebris nigrescunt omnia circum.

ALECTO TORVAM FACIEM) suscepit Alecto sacerdotis personā, sua terribili, & auerfanda, ad tempus deposita, vt maiore cum auctoritate loqueretur.

FRONTEM RVGIS ARAT) Ouidij sunt, in eandem sententiam, similibusque verbis, *Sulcauitq; cutem rugis.* i. Metamorph. Et alibi. *Jam venient rugæ, quæ tibi corpus arent.* Et, *Jamq; meos vultus ruga senilis arat.* Horat. Ode 3. Epod.

Cum sit tibi dens ater, & rugis vetus

Frontem senectus exaret.

Plaut. Bacchid. *Consulcat frontem.* Apud Silium lib. 2. Tisiphone conuertitur in formam Tyburnæ vxoris Murri Sagunthini, & Sagunthinis mortem suadet voluntariam.

Protinus assimulat faciem mutabile monstrum.

Tyburna, gressumq; simul, sonitumq; loquentis, &c.

RAMVM INNECT. OLIVÆ) Sumit sertum oleaginum, pacis insigne.

IVNONIS ANVS) Anus dicta est, ab annorum multitudine, quoniam antiqui non geminabant consonantes. Vel quod tum sit sine mente, quæ græce dicitur νῆς. Festus.

TVRNE TOT INCASSVM FVSOS PATIERE LABORES?

Et tua Dardanijs transcribi scepra colonis?

Rex tibi coniugium, & quæsitæ sanguine dotes

Abnegat, externusq; in regnum quæritur hæres.

425 INVNC, INGRATIS OFFER TE IRRISE PERICLIS:

Tyrrhenas i sterne acies, tege pace Latinos.

Hæc adeò tibi me, placida cum nocte iaceres,

Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.

Quare agè, & armari pubem, portisq; moueri

430 Latus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro

Confedere, duces, pictasq; exute carinas.

Cælestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,

Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur,

Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

TVRNE TOT INCASSVM) Rectè commoto vultu apparuit, obiurgans iuuenem, quod in sua causâ tam segnis existeret: qui & cogitare deberet pericula sua, & ætatis suffragio posset aduersum se cogitata depellere. Donatus.

ET TVA DARDANIIS. TRANSCR. SCEPT. COLON.) Et imperium iam tuis meritis debitum ad indignos, & aduenas sine labore transferri? Bis intelligendum est, *scepra transcribi.* Quod autem ait *tot labores*, à qualitate adiecit pondus dictioni: quod ait *tua*,

D laudis loco accipiendum, *Dardanijs* vero conuicio: vt pote qui sua perdidissent, & inuadere cuperent aliena. Donatus.

Transcribere est ius suum in alterum transferre: deriuata locutione ex eo, vt scribit Donatus, quod veteres in foro, & de mensa, scriptura magis, quàm exarca, domoque pecunias numerabant. Et Seruius transcribi hoc loco tradi explicat, tractumq; ait sermonem de pecunia. Hotoman. * *Seruij quidem Verba sic concepta sunt. Transcribi, tradi. Sermo autem hic tractus est de pecunia:*

nam scribi, est dari. Horatius. Scribe decem Nerio, non est satis. A
adde Cicuta Nodosi tabulas centum. Rescribi Serò, reddi: Ho-
rat. Distantis, quod tu nunquam rescribere possis. Iam ex Dona-
ti, & Seruij explanatione sit liquidum, & apertum, quod lib. 5. ad
illum versum, Transcribunt vrbi matres, ex Nasimb. (qui ipse à
Seruiò hinc acceperat) allatum, Videbatur obscurissimum: istud
Sidelucet: de pecunia tractus est sermo: nam scribi, est dari.

REX TIBI CONIUG. ABNEGAT) Inuidiosè. Non enim negat, qui promissa alteri dare cogitur, idque diuinitus. Ad maiorem Latino conciliandam inuidiam, addit, *quasitas sanguine dotes*. Nihil enim ægrius amittitur, quam quod multo sudore, & sanguine acquisitum est. Turnus verò Tuscos in Latium, & regnum Latini inuadentes, vt gener futurus, & alioqui affinis, propter Amatam materteram, sæpius repulerat, & fugarat, vt infra mox sequitur.

EXTERNVS QVE HÆRES) Hæredis appellatio non solum ad proximum hæredem, sed vteriores refertur: nam hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur. Vlpian. de verb. signif. De iure traxit, vt non generum, sed hæredem diceret: nam per coemptionem facto matrimonio, sibi inuicem succedebant. Seruius.

I NVNC INGRATIS) Ironia, qua exprobrat ei sua merita in Latinū, vt irriter magis, exacerbetq; odium in regem, ob ingratitudinem, & inconstantiam. Montfort.

TYRRHENAS I STERNE ACIES) Vt, *I, sequere Italiam ventis, pete regna per vndas*. Sanè notum est, bello multum potuisse Tyrrenos, & fuisse præcipuè infestos Latinis: vt, *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina*. Seruius.

IPSA SATVRN. OMNIP.) Vt inesset pondus orationi, & fides Turno fieret, à Iunone se missam asserit, quam etiam epitheto auctoritatis pleno afficit, quo grauiore necipso Iupiter potest ornari. Non tamen simpliciter accipiendum est, vt in Ioue, sed cum respectu ad deas, vt sit ipsa inter illas omnipotens, quia regina deum, &

foror, & coniux Iouis: Iupiter autem absolute omnipotens.

ME FARI IVSSIT) sacerdotem scilicet suam, & templi venerandi custodem, cuius fidem nosset, & fidele ministerium: cuius efficaciam in his, quæ curanda mandasset, habuit ritè compertam. Donatus.

LÆTVS) alacer, festinus, nam lætari non poterat, qui perdebat uxorem.

FLVMINE PVLCHRO) Suprà, *fluvio Tiberinus ameno*.

DVCEB, PICTASQ. EXVRE CARIN.) Melius dixisset, trucida duces, & exure naues. Nisi hoc velit. Phrygios duces, qui tuum impetum non sustinebunt, sed vt apud Troiam Græci, ad naues confugient, cum ipsis incendende nauibus.

CÆLESTVM VIS MAGNÀ IVBET) Debet audacius fieri, quod superna præcipit auctoritas. Quod verò reginam deorum dixit præcepisse, ad omnes deos voluit pertinere, qui voluntati potioris non potuerant contradicere. Nec dubites, inquit, cœpta perficere, quum cœptis tuis affuturus sit potentissimorum numinum fauor, & id Iuno præcipit magnæ potentia: hoc est, quæ plus posset, quam dij cæteri. Donatus. Hoc autem modo Seruius. Per augmentum suasit primò per se, secundò per Iunonem, postremò per vim omnium deorum.

REX IPSE) Ipse, qui te fefellit: ipse, cui obsequutus es semper: ipse, cuius imperium tua defensione seruasti: ipse, qui mobilis esse non debuit: ipse, penes quem summum super filia coniunctione iudicium est: ipse qui iniuriæ suæ auctor esse non debuit. Donatus.

SENTIAT, ET TVRN. EXPER. IN ARMIS) Experiatur Turnum contra se, quem pro se probare non potuit. Tandem sentiat contra, quem pro se laborantem non probauit.

- 435 Hic iuuenis vatem irridens sic orsa vicissim
 Ore refert. Classes inuectas Tiberidis vndam
 Non, vt rere, meas effugit nuntius aures:
 (NE TANTOS MIHI FINGE METVS) nec regia Iuno
 Immemor est nostri.
- 440 Sed te victa situ, veriq; effæta senectus,
 O mater, curis nequicquam exercet, & arma
 Regum inter falsa vatem formidine ludit.
 Cura tibi, diuūm effigies, & templa tueri:
 BELLA VIRI, PACEMQVE GERANT, queis bella gerenda.
- 445 Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
 At iuueni oranti SVBITVS TREMOR OCCVPAT ARTVS:
 Diriguere oculi. tot Erinny's sibilat hydri's,
 Tantaq; se facies aperit: tum flammea torquens
 Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura,
- 450 Reppulit, & geminos erexit crinibus angues:
 Verberaq; insonuit, rabidoq; hæc addidit ore.

HIC IUVENIS VATEM IRRID.) Non modò cognoui. Cessa terrere nihil metuentem. Nam & Iunonem reginam non immemorem nostri scio, & quæ admodum facta mea, commodumque tueatur. Donatus.

NON

NON MEAS EFFVG. NVNT. AVRES) Non est A prateriectum aures meas. Non sunt ita peregrinatae aures meae, vt famam hanc non acceperint.

NE TANT. MIHI FINGE MET.) Abi in malam rem cum isto metu. Mulieres natura fecit meticulosas. Noli me frustra in metum inanem conijcere. Nam, vt sit aliquid, tamen aduersus Iunonis nostrae protectricis potentiam nihil valebit.

SED VICTA SITV) Irrisio est aperta. Igitur religiosum nomen matris adiunxit, vt illa minus grauitur ferret, vnde multo acius potuit commoueri. Senectus tua, inquit, nescit congrua, & competentia sectari. Denique iuuenem te exagitat cura: & cum sis vates, templisque curandis te deditam esse oporteat, vis scire quid pugnaturi agant, quidue armati disponant. Donat.

VERIQVE EFFOETA SEN.) casta veritatis, exponit Seruius. Sed hoc obscurum est. Puto poetam insinuate, senectutem esse deliram, & senes delirare plerumque, vt neque quid agant, neque quid, aut quam obrem dicant, satis sciant. Germani, *ein alter narr, ein alte narrin.*

O MATER) mater hic ad inuidiam, & contemptum: vt docet Eustathius, *γέρων, προσφώνησιν* Graecis non nunquam ad venerationem, nonnunquam ad miserationem, ad contumeliam nonnunquam vsurpari. Homero *γέρωνες* dicuntur simpliciter honore digni viri, etiam si aetatem senectam non attigerint, vt Romanis patres interdum. German.

CVRA TIBI DIVVM EFFIG.) Ad Homeri versus respexit, Iliad. ε. vbi Venus a Diomede vulnerata lamentatur apud Iouem, qui eam his verbis monet, vt a bellis rebus abstineat, opera nuptialia curet.

Ἄλλ' ἀ σὺ γ' ἰμεθένηα μετέρχου ἔργα γάμοιο.
Ταῦτα δ' ἄρηι θεῶν, ἣ ἀθήνη παύσα μελήσσι.
Et Iliad. ζ. telam, & colum, ancillarumq; curam docet mulieris esse propria, Andromachen vxore alloquens Hector.

Ἄλλ' εἰς οἶκον ἰῶσα τὰ σαυτῆς ἔργα κόμιζε,
Ἴσόντ', ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλεσσι κέλευε,
Ἔργον ἐποίχεσθαι πάλεμ' ἢ ἀνδρασι μελήσσι

Πᾶσιν, ἐμὴν δὲ μάλιστ', τοὶ ἰλλίω ἐγγεγάσιν.
Quibus non absimilia sunt haec Aeschylca.
Μέλις γὰρ ἀνδρῶν, μὴ γυνὴ βουλευέτω
Τάξωθεν, ἐνδον δ' ἔστω, μὴ βλάβην τιθεῖ.
Vrsin.

BELLA VIRI PACEMQVE GERANT) Prouerbum Graecorum *μὴ μάχαισθον ἀρεθὲ θῆλυ*, Gladium ne tolle mulier, in eos, qui sese immiscet rei, cui minimè sunt idonei. Et in eum, cui negotium mandatur, cui parum est idoneus, senarius extat, *γυνὴ στρατηγῶν, ἣ γυνὴ στρατιῶν*, Famina exercitum ducit, & femina militat. Huc quoque pertinet, quod Varro Martem ita dictum dicit, quod maribus in bello praesesset. Et quod ante illum Plato in Cratylo *ἀρην* dictum censet *ἀπὸ τῶ ἀρρην*, a mare, tanquam scilicet bella viris peculiariter conueniant, non feminis. Tiraquell. in 1. leg. Connubial. num. 62.

AT IUVENI ORANTI) Quum haec dixisset Turnus, eodem temporis puncto contremuit, & ab iniurijs vocibus, ad deprecationem conuersus, rogare cepit iratam. Donat.

TREMOR OCCVPAT ARTVS) Iliad. θ. *τρέμου' ἔλαβε φάιδμα γῆα.*

TANTAQVE SE FACIES APERIT) Semoto anili vultu quem finxerat, & quo se induerat, crescebant, quae metuentis formidinem cumulabant.

FLAMMEA LVMINA) quibus videbatur emicare ignis.

CVNCT. ET QVER. D. PLVRA REPP.) Deinde cum oculis Furiae emitteretur incendium, quum, quid iracundiae gereret, tortis in peruersum oculis testaretur, orantem repulit, & vehementissimè deprecantem trudendo compescuit. Donatus.

GEMINOS EREXIT CRINIB. ANGVES) similes, nam omnes dicit erexisse, non duos.

VERBERAQVE INSONVIT) pro, verberibus insonuit, id est, per verbera.

RABIDO ORE) Habitus futurae orationis ostenditur.

- En ego victa situ, quam veri effœta senectus
- Arma inter Regum falsa formidine ludit:
- (Respice ad hæc) adsum dirarum ab sede fororum:
- 455 Bella manu, lethumq; gero.
- Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro
- Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
- OLLI SOMNVN INGENS RVPIT PAVOR: OSSAQVE, ET ARTVS
- PERFVDIT TOTO PRORVPTVS CORPORE SVDOR.
- 460 Arma amens fremit, arma toro, tectisq; requirit.
- SÆVIT AMOR FERRI, ET SCELERATA INSANIA BELLI:
- Ira super. magno veluti cum flamma sonore
- Virgea suggeritur costis vndantis aheni,
- Exultantq; æstu latices: furit intus aquaï
- 465 Fumidus, atq; altè spumis exuberat amnis:
- Neciam se capit vnda, volat vapor ater ad auras.

EN EGO VICTA SITV) Repetit verba Turni, D tuentem, quam vt ea illi ingereret, quae ille meminerat se protulisse. Senti nunc, inquit, senem delirantem: senti despicientis praesentio hebetata consilia, & actus longè a sexu, & merito aetatis alienos. Quae sim nunc; quoni-

quoniam superioris formæ contemptor esse maluisti, A considera. Donat.

RESPICE AD HÆC) Intuere diligentius, quid inter præterita, præsentiaque distet.

SIC EFFATA, FACEM) Post indignationem talem, & obiurgationem verborum tumentium, quale factum fieret, oportuit sequi, ne sine effectu discederet. Debit enim proficere aperta violentia, ubi non potuit habere dolus locum. Donatus.

ET ATRO LVMINE) Videti possit Virgilius res contrarias coniunxisse, cum lumen atrum vocarit. Nihil enim tam repugnat luci, ac splendori, quam nigror, unde apte nubes atræ vocantur: estque id proprium naturæ ipsarum. Euripides quoque Troadibus, cum de incendio Troiæ loqueretur, flammamq; illam ingentem poneret ante oculos, eodem pacto loquutus est, appellauitque, quod idem valet, ἀγλαν μέλαιναν. Nec tamen nõ eodem loco addidit, quod proprium luminis est, & quasi contrarium contrario opposuit, vt locum ornaret, & vim earum rerum, in quibus quasi immutatio quædam facta esset, magis aperiret. παμράδες enim ἑλῆας nominauit. significare igitur vtrumque poetam, flammam fumi plenam, apparet, cuius fumi vi, & nigrore nitor flammæ obscuraretur. Totus autem Euripidis locus hic est. ἢ δόμοις δὲ παμράδες ἑλῆας πύρρος μέλαιναν ἀγλαν ἔδωκεν παρ' ὕπνου. Victor. lib. 26. cap. 12. * Malè igitur Seruius, atro lumine tradas, id est, furiali, inferno: aliis autem ratione caret. Neutiquam enim ratione caret, si intellegat Victorium.

FYMANTES FIXIT SVB .P. TÆD.) Videtur mihi poeta alludere ad belli symbolum, facem scilicet incensam, πυρσὸν ἡμέρον. German.

OLLI SOMNVN INGENS) Non euigilauit fatiatus somno: sed quies eius metu maximi terroris abrupta est: & consecutus sudor, non ex laxamento vili corpori, sed quem excitata mentis commotiones extorserant, & repentinus membrorum tremor. Donat.

OSSAQVE ET ART. PER. TOTO PR. C. SVD.) Lib. 3. Tum gelidus toto manabat corpore sudor.

ARMA AMENS FREMIT, ARMA) cum clamore deposcit. Repetitione vocis ipsum arma deposcentem imitatus est.

SCËLERATA INSANIA BELLI) Nihil enim tam insanum, quam desiderare id, per quod possis perire. Seruius.

MAGNO VELVTI CVM FLAMMA VIRG.) Ornatu carminum in parabolis, similitudinibusque consistunt: qua de causa, vt ardentis hominis æstus ostenderet, dixit: Quemadmodum æneum vas aquis plenum subiecto igni feruescit, & feruore quodam æstuans vnda, quæ continetur, mensuram excedit, & longius erecta fumosis feruoribus fertur: sic Turnus incendio Furie sæuiantis accensus, nesciebat quis esset, quidue, vel vbi perquireret. Virgeas flammæ posuit, quia ex tenui lignorum substantia, & flamma torridior nasceretur, & sonus ingens emitteretur. Donat. At Seruius hoc modo. Virgeas, de viminibus, aut virgis facta: vnde est flamma validior.

MAGNO SONORE) magno sonitu. Verbum Lucretio vsitatum.

EXVLTANTQVE ÆSTV LATICES) Ouid. Metamorph. lib. 7.

Interea calido possum medicamen aheno Feruet, & exultrat, spumisq; tumentibus albet. Videtur poeta gradibus quibusdam tractum ad aquæ feruorem, & ebullitionem procedere, & aquæ incalcescere.

centis medias passiones, & qualitates graphicè exprimere: sicut Græci θερμαινόμενον ὕδωρ primum χλιαίνεσαι dicunt, post, ζέειν, παρλάζειν vel χαλάζειν. German.

FVRIT INTVS AQUAI) legunt plurimi, aquæ vis, pro aquai: sed diarefin esse admonet Seruius, factam à Tuca, & Varo. Hoc ipsum in Persiano interprete, qui Cornutus dicitur, inuenias, cum Ennianum hoc exponit. Lunai portum pretium est cognoscere ciues. Lunai, inquit, dictum est secundum antiquam dictionem. Sicut Virgil. furit intus aquai. Significat eundem locum Quintil. lib. 1. Vnde pietai vestis, inquit, & aquai, Virgil. amantissimum verustatis carmini inseruit. Quamquam modò legitur aulai in peruulgatis Fabij codicibus. Crinit. lib. 18. cap. 2. Rhodigin. lib. 27. cap. 6.

Multi, aquai pro aquæ vis scribendum censent, vt cum amnis iungatur, licet maximus sit veterum exemplarium in altera lectione consensus. Quid igitur? nomini amnis addi genitiuum illum aquai durum esse (in cõparatione præsertim, cuius omnia alioqui membra molliter incederent) non animaduertunt? Scilicet non satis erat dicere amnis, sed aqua amnis dicendum erat, quoniam & alius rei, quam aquæ potest esse amnis. Quali vero amnis proprie de aqua intelligi non debeat: vel qui dixit, flammam virgeam suggeri costis vndantis aheni, non satis aperte se de amni aquæ loqui ostendat. Contra vero (alteram lectionem sequendo, aqua vis) nec pleasmus ille hic erit: & quemadmodum reliqua in hac cõparatione, eleganter alijs, atq; alijs verbis variata sunt, ita etiam hoc variatum erit: vt quod aquæ vim in hoc versu dixerit, in sequente amnem appellet. Et hæc quoq; verba, aqua vis præsertim cum ita versum claudunt, aliquid antiquum, & Lucretianum habent. Sed nimirum aquai erat archaismus lippis & tonsoribus notus, ille contra vix à quoquam agnoscebatur: eius certe mentionem nemo fecit. Apud Fabium in quibusdam exemplaribus aulai legitur, pro aquai. Quod si etiam omnia exemplaria in hac lectione consentirent, atque adeo ipsum Fabium id clamantem audiremus, non illi prius fidem haberem, quã omnia, quæ ad hanc lectionem afferri possunt, diluisset. Hæc breuiter ex Henr. Steph. de delectu lection. Virgilij, quæ vt prioribus illis longe veriora amplector.

NEC SE IAM CAPIT Vnda) sic & exuberantes cyathos Græci ὑπερρίθους vocant, qui infusam humoris nimiam copiam reieciunt, & respuunt, quam capere, & continere nequeunt. Vide plura apud German.

VOLAT VAPOR AD AVRAS) Mos videtur fuisse Græcorum poetarum, vt alas affingerent rebus celeribus, quamuis illæ animo, sensuq; carerent: ita enim putabant declarari cursum, velocitatemq; eorum. Euripid. igitur eo consilio, vt arbitrator, in Ioue dixit, cum ortum solis ostendere vellet. αὐτὸν ἠελίου πτέρυγι δοῆν: alam enim solis vocauit, quia cum repente lux eius adueniat, imitatur auem aliquam, quæ vtitur in motu illo suo ala. Eadem de causa idem poeta in alia fabula, quæ Troades appellatur, fumo alam tribuit, atque id duobus locis, non tamen valde remotis: primum enim inquit, πτέρυγι δὲ καπνὸς ὡς τις ἕρανα πεσοῦσα. Post autem κόβης δὲ ὕσα καπνῶ πτέρυγι περὶ αἰθέρα. Eodem autem pertinet, quod in superiore fabula fumum dixit volare. σμίρνης δὲ ἀνίδρυ καπνὸς εἰς δέσφης φοίβη πέτρα. Sed eadem etiam mente, nisi quod fumi nomen non ponit, quamuis rem ipsam ostendat, Virgilius inquit, volat vapor ater ad auras. Victor. lib. 26. cap. 13.

- Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
 Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari:
 Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
 470 Se fatis ambobus Teucrisq; venire, Latinisq;
 HÆC VBI DICTA DEDIT, DIVOSQ. IN VOTA VOCAUIT,
 Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
 Hunc decus egregium formæ mouet, atq; iuuentæ:
 Hunc atau reges, hunc claris dextera factis.
 475 Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
 Alecto in Teucros Stygijs se concitat alis:
 Arte noua speculata locum, quo littore pulcher
 Insidijs, cursuq; feras agitabat Iulus.
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 480 Obijcit, & noto nares contingit odore,
 Vt ceruum ardentem agerent: quæ prima malorum
 Causa fuit, belloq; animos accendit agrestes.

POLLUTA PACE) A Latino, intelligit Donatus, nempe cum Turno pactam Lauiniam Æneæ promisit.

INDICIT) Signatè verbum bellicum posuit. Non quidem omnib⁹ indixit, sed primis iuuentutis, hoc est, ductoribus, qui causam nossent, & scirent agenda, & propter quos ista essent facturi. Donat. * Verbum indicare cum denotet idem, quod promulgare, denuntiare, non in bello tantum, sed alijs præterea multis in rebus elegantem & sum habet. Sic enim loquimur, indicare multam, ferias, iussum, mercatum, supplicationem, canam, concilium, conuentum, inimicitias, funus, & alia sexcenta.

TUT. ITAL. DETRUD. FINIB. HOSTEM) Non obtendit belli causam coniugium: sed amorem patriæ, quæ dicit se velle tutari. locus ab honesto. Et respexit ad veterem vocabuli *hostis* significationem simul, & vult intelligi infestum peregrinum, siue aduenam: olim namque hostis peregrinus. Cic. l. Off. Montfort.

DIVOSQVE IN VOTA VOCAUIT) Tacitè nos monet poeta Romanæ consuetudinis. Cols. enim profecturi cum exercitu in prouincias, prius dabant sacris operam, & vota concipiebant, quæ postmodum re prosperè gesta, reuerſi soluebant. Cic. 3. Philipp. de Ant., neglectisq; sacrificijs sollempnibus, ante lucem vota ea, quæ nunquam solueret, nuncupauit.

CERTATIM SE SE RUTULI) Quantus cunctorum amor fuerit in Turnum, quantus fauor, quanta iubentis auctoritas, breuiter ostendit, & quæ singulos mouerint.

DUM TURNVS RUTVLOS) Posteaquæ Furia Turnum excitauit in bellum, atque ita, vt iam non solus, sed cum suis desideraret exire, reliquit bellica disponentem: debuit enim etiam alterius partis quietam turbare. Proinde euolauit aduersus Teucros, vt his quoq; quas possent, insidias tenderet. Donat.

INSIDIJS CURSVQVE FERAS) Cursus pertinet ad equos, & canes: insidiæ autem ad retia. Vegetius lib. 1. cap. 7. vbi docet, cuius artis tyrones ad militiam eligendi, vel respuendi sint: Fabros, inquit, ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum, aprorumq; venatores conuenit sociare militiæ. Quantū proſit in bello venatoria consuetudo, & exercitatio, demōstrat ex primarijs auctorib⁹ ibidem Steuechius. De venatione dictum 4. Æneid. ibi, *Venatum Æneas, vnâq; miserrima Dido.*

HIC SVBITAM CAN. RABIEM) Ad naturalem ra-

biem canum, qua feras persequi fuerant soliti, nocitura Furia adiecit augmentum, seu studium naturale mutauit in rabiem. Seruius. At ne animal opportunè necessarium, minus obuium canibus sæuientibus fieret, odorem cerui ad eorum nares peruenire perfecit, vt inuenirent ipsi, quem forsitan euentus fuerat seruaturus. Donatus.

NOTO NAR. CONTINGIT. ODORE) *odora canum vis*, est in 4. Æneid. *Noto* autem, quia sæpius in syluis militauerant, plures ceruos ex odore per vestigiaprehenderant.

CERVVM ARDENTES AGERENT) persequerentur, vrgerent. Horat. Epod. Ode 6.

*Agam per altis aure sublata niues,
 Quæcumq; præcedet fera.*

QVÆ PRIMA MAL. CAUSSA FVIT) Macrobius Saturnal. lib. 5. cap. 17. reprehendit Maronem, vt qui parum aptè initium, causamq; belli inter Troianos, & Latinos fecerit ceruum casu vulneratum, ac præterea reliquæ œconomiam improbat. Adscribentur eius verba. Quid Virgilio contulerit Homertus, hinc maximè liquet, quod vbi rerum necessitas exegit à Marone dispositionem inchoandi belli, quam non habuit Homertus (quippe qui Achillis iram exordium sibi fecerit, quæ decimo demum anno contigerit) laborauit ad rei nouum partum, ceruum fortuito saucium fecit causam tumultus. Sed vbi vidit hoc leue, nimisq; puerile, dolorem auxit agrestium: vt imperus eorum sufficeret ad bellum. Sed nec seruos Latini, & maximè stabulo regio curantes, atque ideo quid fœderis cum Troianis Latinus icerit, ex muneribus equorum, & curtus iugalis non ignorantes, bellum generi deorum oportebat inferre. Quid igitur? deorum maxima deducitur è cælo, & maxima Furiarum de tartaris asciscitur. Sparguntur angues, velut in scena parturientes furorem. Regina non solum de penetralibus reuerentiæ matronalis educitur, sed & per urbem mediam cogitur facere discursus. Nec hoc contenta, sylvas petit, accitis reliquis matribus in societatem furoris. Bacchatur chorus quondam pudicus, & orgia insana celebrantur. Quid plura? Maluissimè Maronem & in hac parte apud auctorem suum, vel apud quemlibet Græcorum aliorum, quod sequeretur, habuisse. Atque hæcenus cenſa.

cenfura Macrobij, cui copiofiffimè, & eruditiffimè re-
fponder in Antonio dialogo Iovian. Pontanus, Virgi-
liumq; præclare defendit à calumnia. Eam defenfio-
nem, quandoquidem non cuius auctoris copia eft, ad
verbum, & totam quid ni inferamus?

Quæfo Macrobi, poetarum iudex tam fobrie,
quæfo, inquam, quæ inter Latinos, Troianosq; belli
cauffa excogitari accommodatior poterat: nam nec La-
tini per id tempus mercaturam nauibus exercebant,
nec Æneas piraticam, vt per cauffam prædocij exci-
tari bellum potuiffet. Nullæ intercedebant inimicitia:
& Æneas eo confilio in Latinum littus defenfionem
fecerat, vt in terra fato debita fedes profugis ftatueret.
Itaque non belli, fed amicitia potius cauffas quærebat,
vt qui conciliare fibi finitimorum animos ftuderet,
miffis etiam oratoribus cum muneribus. Vidit acutiffi-
mus auctor fortuitam cauffam, quam lippus, cæcuti-
ensq; Grammaticus quomodo videret? Mos eft claffi-
ariorum militum, ne piratarum tantum putes, fæpius
in continentem defcendere, carnis, vt ipfi dicunt, faci-
endæ gratia: nec folum ex hofitico, fed vbi maior cogit
inopia, etiam ex pacato, pecora abigere. Quam ob
cauffam, vt quotidie videmus, inter focios, amicosque
indignè multa committuntur. Hanc occasionem, &
quidem fortuitam, cum Æneas nihil minus, quam bel-
lum quæreret, nactus Virgilius, non armentalem, aut
aratorium bouem, fed regij villici ceruum, atq; in de-
licijs habitum, & agreftribus notum vulnerat, quò faci-
lius multitudo cogniti cicuris gratia ad tumultum con-
curreret, Troianosq; non tantum vt abactores, fed qui
regias res violare aufi efferent, armis vlcifcerentur, atque
è finibus pellerent, quos ægerrimè ferrent illic confi-
dere, perindeq; vt exteram, atque ignotam gentem o-
dio perfequerentur. Quæ opportunior occasio excogi-
tari potuit, muliere præfertim agreftes excitante: quæ
vim paffa videri poffet, cum etiam Iunonem belli cauf-
fas quærentem introduxiffet. Atque hæc quidem tan-
quam fcintilla furtim elapfa, quæ paulatim ferpens,
mox vento exorto illapfa ftipulis, agros, fyluas, obuia
fimul cuncta deflagrat. Quid aliud? tanquam duos è
diuerfo mundi cardine fpiritus, qui auerfum ignem exi-
citant, exfufcit: alteram, è cælo delapfam deam, Iuno-
nem fcilicet: alteram Furiarum maximam, Erebo exci-
tam, cogentem buccina populos, & duces vocantem in
bellum, proq; ftipula fubijcitur Amata, mulier, mater,
regina, importuna quidem mulier, mater indulgentif-
fima, regina fæminarum choros follicitans, adhæc La-
tinus fenio confectus, ac vix fui iuris. Incenfa igitur fti-
pula, agri, fyluæq; exuruntur. Tela nouat Atina, vome-
meres in enfes excoquantur. Scribuntur exercitus, le-
guntur duces, primusq; Mezentius bellum fic inicit, vt
ne mulieres quidem arma detrectent. Videtis è parua,
fortuitaq; fauilla quantum incendium accenderit? vt
fubrigantur quidem legentium animi, quoties crines
illi anguinei fubringuntur. Quid hoc artificiofius? Quid
magis fepofitum, atque à vulgo abductum? cognouit
admirabiliffimam, excogitatiffimamq; inuentionem
Iuuenalis, cum dixit, *caderent omnes a crinibus hydri,
Suda nihil gemeret graue buccina*. Quam, fi dijs placet,
cognofcet Macrobius fordidæ locutionis, ne dicam o-
rationis Grammaticus. Quid tu peregrine homo de
maximi poetæ admirabili artificio, nobiliffimisq; in-
uentis te iudicem ftatuas, qui ne latinè quidem loqui
fcias? Maluiffem, inquis, Maronem & in hac parte a-
pud auctorem fuum, vel apud quemlibet Græcorum
alium, quod fequeretur, habuiffe. Scilicet non vis fin-
gere Virgilium, non vis optimum artificem arte fua

vti artificiofè? at ego maluiffem te, cum latinè loqui
vis, Ciceronem, aut què alium è doctiffimis in loquen-
do fequi. An tu apud Ciceronem, Salluftium, Cæfarem
inueniffi indigeriem concoquere, in memoriam, atque
ingenium ire, in incrementum fuccrefcere, tale præ-
fens hoc opus volo, natiua Romani oris elegantia, na-
fendorum ingenium polliceri, & mille his etiam ab-
furdiora, magisq; barbara, quibus tu ineptiffimè, cum
fis ipfe ineptiffimus, vteris? Atqui audaciffime Gram-
maticæ, cum fateris te fub alio ortum cælo, à linguæ la-
tinæ vena non adiuuari, cur de maximo, de que alieno
poeta tanquam prætor iudicas? Vnum tamen dare tibi
veniam potefte, quod conuiuia, quod fatum, quod inter-
rorantia pocula, quod in Saturnalibus hæc proferebas.
O belliffimum hominem, qui conuiuam iudicem, qui
menfam prætorium ftatuas. Sed ad imitationem quam
in Marone defideras, redeamus. fi Ciceronem legiffes,
non folum rectè loqui, fed rectè quoque de fcriptorum
ingenijs, deq; fcriptis ipfis fententiam ferre didiciffes.
Ait & Orator, & philofophus eminentiffimus, noftros
aut melius inueniffe, aut inuenta à Græcis feciffe melio-
ra. Quod fi poetæ cuiusq; fuit, inuenta ab alijs meliora
facere, hæc mihi laus Virgilij propria videtur. Sed neq;
melius inuenerint noftri, neque fecerint aliorum in-
uenta meliora, non tamen cæcutientis Grammatici iu-
dicio ftandum eft. Quonam auctore vltus eft Homerus
in fingendis tot monftris? quem imitatus eft Orpheus
in commentis adeo fabulofis? quem fecutus eft, qui pri-
mus finxit Caftorem, Pollucemq; ortos ex ouo? qui
primus commentus eft, Pultonem in inferno regnare?
hydram fepticipitem effe? natos è ferpentum dentibus
armis inftrectos homines? Denique à quo accepit Ho-
merus auctore, arma à Vulcano Achilli fabricata? vul-
neratam à Diomede Venerem? perlatum vtribus Vlyf-
fem? & mille talia? Atqui poetarum hæc non modò
licentia, fed pæne ars eft. Quin etiam ab alijs enarratas
fabulas in aliam, atque aliam formam conuertere per-
mittitur, nedum fingere nouas liceat.

Est & alia defenfio Gulielmi Modicij, cap. 7. quam
te cupio legere. Sic autem habet: Duo inprimis funt
confideranda, & quam apud Virgilium Turnus habue-
rit belli cauffam meditando, & occasionem deinde in-
choandi. Illam poeta expofuit alibi illo verfu, *Cauiffa
mali tanti coniuuiterum hofpita Teucris*, &c. quia fcili-
cet Latinus rex hofpicio, & Lauinia filia defponfatione
Æneam peregrinum hominem fibi generum adiunxit,
affinitate Turni repudiata, cui Amata Latini regis vxor,
& Turni mater terra, filiam in matrimonium col-
locari expetebat. Hæc fuit Turno belli meditando cau-
ffa, vt fcilicet regem riualem, & Troianos ex Italia pel-
leret. Bellum hoc iniuftum videbatur: propter quod
Italiae populi arma non cepiffent: quòd inhumanum
fuiffet peregrinos innocentes nouis fedibus deorum
augurio datis exturbare. Querenda igitur Virgilio fuit
caffio belli inchoandi in omnes partes circumfpecta, &
moderata: Itali reges iniqui ne viderentur, ne Latinus
rex inconfans, fed vnus Turnus audax, violentus, &
iniquus. Non libuit fingere à Troianis prædas ex agris
Aboriginum actas effe, vt hiftorici quidam prodidere,
cum regem eorum in fignem pietate virum dixiffet, &
Troianos illo verfu pios, *Quæ ne monftra pij paterentur
talia Troes*. Leni de cauffa vexatos fuiffe argumentum
fuit maioris illorum innocentia, & Rutulorum ini-
quitate. Æneas cum populo occupatus erat in nouo
oppido muniendo, & republica ftituenda. interim
Afcanius regis filius ad res grauiores, & ciuilia minifte-
ria nondum per ætatem aptus, honefta, & decora exer-
citatione

citatione venabatur, paternam laudem imitatus: quem A
 Xenophon inter alios heroas venatorem dijs gratum
 fuisse commemorat. quid mirum, si canes vestigijs cer-
 ui, odore, atque aspectu commotos, latrantes, & cum
 gemitu trepidantes, poeta dixit Aleetus occurfu ad ra-
 biam concitatos esse? Græcis huiusmodi res in cani-
 bus, & equis concessas, Latinis ad negotium fictas ex-
 aggerandum Macrobius non concedit. Stultus in hac
 re fuit, aut certè periniquus, qui putavit Virgilium tam
 tenui consilio fuisse, vt existimauerit primò cerui natu-
 ram esse idoneam, per se belli causam inchoandi: de-
 inde cum animaduertisset leuem esse, dolorem auxerit
 agrestium. sed putavit Virgilius causam idoneam esse
 agrestiu cædem, qui cerui plagam vlscisci voluissent. Est
 enim hæc causarum series cum incremento. ex cerui
 plaga puellæ comploratio, hinc agrestium concursus
 ad rixam, ex qua multi sunt occisi. Almonis, & Galei
 cadaueribus conspectis, plebs vrbana tumultuata est, &
 Troianis à Turno bellum illatum. iam ante certum e-
 rat Turno, *arma parare, Tutari Italiam, detrudere finibus
 hostem.* Cum verò dixit poeta, *Ut ceruum arduentes age-
 rent: quæ prima malorum Causa fuit:* non præcipuam
 causam significauit, sed occasione primam ad bellum
 iam ante meditatam, & constitutum, inchoandum, &
 gerendum. De ceruo saucio factum illud leue nimis,
 & puerile Macrobio videtur: in fabulis tamen Apollo-
 dori Licymnius puer Lacedæmone cum Hippocoonte
 regiam casu inspiceret, canem Molossium in se ruen-
 tem lapide percussit: regis filij puerum verberibus ne-
 carunt. Hercules vltor Lacedæmonem expugnauit, &
 occiso Hippocoonte, filios eius captos in vinculis ha-
 buit. sic vna Molossi canis plaga, causam magni belli
 præbuit Herculi. Quis ignorat ex paruis iniurijs, bella
 sæpe grauissima conflata esse, & propter mercatores
 vexatos, & propter meretriculas à peregrinis adole-
 scentibus paulò licentius, & proteruius contrectatas?
 Regno spoliatus est Ptolemæus Cypri rex, quodd P. Clo-
 dio se à piratis redimere volenti rogatus paruam pecu-
 niam mutuo misisset. quid prudentius, & aptius exco-
 gitari potuit à Virgilio, quam vt Italiæ populis bellum
 iustum videretur, propter quod cum Turno belli fo-

cietatem coirent, & Troiani pij, atque innocentes, à
 quibus nemo in Italia violatus dici iure posset, iniustis-
 simo bello appeterentur, cuius nulla culpa in Latino
 resideret: vt occiso Turno, pacis, & concordie turba-
 tore affinitas iam ante instituta sinceris animis ad exi-
 tum perduceretur? nefas putat Iunonem de cælo de-
 duci, & Alecto ab inferis excitari: quasi non idem fa-
 ctum sit in fabula Athamantis, & Inus: quæ de monte
 infantem vlnis retinens in mare se præcipitem dedit:
 quasi eandem deorum reginam Homerus, ad ministra-
 ria quædam profana non sæpe de cælo deducat. multò
 prudentius noster, qui per Iunonem reginam signifi-
 cat regnandi vim, & cupiditatem, propter quam tyran-
 ni furijs agitati, cælo terram miscent: & C. Caesar reg-
 nandi causa, ius violandum esse dixit. Irridet Amatae
 reginæ furem, quæ tamen paulò post Rutulis pugna
 victis, *Informis lethi nodum trabe nectit ab alta,* cum di-
 xerit alibi poeta, *notumq; furens quid formina possit.* In
 syluis filiam à matre occultatam esse, quid habuit ab-
 surdi? cum alluserit poeta ad historiam, qua dicitur La-
 uinia mortuo Aenea priuignum metuens in syluis latu-
 isse, vbi Ascanium peperit eum, cui Syluius cognomen
 fuit. indignum facinus clamat Macrobius reginam cum
 alijs matribus de penetralibus (sic enim loquitur) re-
 uerentiæ matronalis bacchari, syluasque petere. quasi
 Græcis hoc fuerit inauditum, & inuitatum, in quo-
 rum fabulis reginæ, Cadmi filia, in Cithærone monte
 bacchantes, Penthei sanguine, quem pro porco dis-
 cerperunt, maternas manus commacularunt. quis ne-
 scit Prognæ reginæ simulatum Bacchanalibus furo-
 rem? quis ignorat in syluis saluo pudore versatas vena-
 trices Atalantam, Procrin, Harpalicen, & in historijs
 virgines Spartanæ?

BELLO QUE ANIMOS ACCENDIT AGRESTES)
 Hoc est, asperos, & imperitos animos, primùm excita-
 tos in bellum. Nullus enim sapiens sic moueri potu-
 isset, vt illi excitati sunt: vt propter vnus animalis iniu-
 riam leuem, quæ imprudentia pueri venantis defendi
 poterat, proprium sanguinem daret. Donatus. Plus
 autem est, agrestes animos, quam agrestium animos.
 Seruius.

Ceruus erat forma præstanti, & cornibus ingens,
 Tyrrhidæ pueri quem matris ab vbere raptum
 485 Nutribant, Tyrrhusq; pater, cui regia parent
 Armenta, & latè custodia credita campi.
 Assuetum imperijs foror omni Syluia cura
 Mollibus intexens ornabat cornua fertis:
 Pectebatq; ferum, puroq; in fonte lauabat.
 490 Ille manum patiens, mensæq; assuetus herili,
 Errabat syluis, rursusq; ad limina nota
 Ipse domum fera quamuis se nocte ferebat.
 Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
 Commouere canes, fluuio cum fortè secundo
 495 Deslueret, ripaq; æstus viridante leuaret.
 IPSE ETIAM EXIMIE LAVDIS SVCCENSVS AMORE
 Ascanius, curuo direxit spicula cornu:
 Nec dextræ erranti Deus abfuit: actaq; multo
 Perq; vterum sonitu, perq; ilia venit arundo.

CERVVS ERAT FORMA) Quod huic ceruo fuerit Tyrhidæ pueri, & soror Sylua, hoc illi ceruo Nympharum, 10. Metamorph., Cyparissus puer. Et tamen cum aliquando in umbra quiescentem, per imprudentiam iaculo fixit. Sed quoniam locus Virgiliano satis respondet, nisi quod vberior est, & rebus aliquanto illustrior, versus Ouidianos adducamus.

*Namq; sacer Nymphis Carthæa tenentibus arua
Ingens ceruus erat: lateq; patentibus altis
Ipse suo capiti prebebat cornibus umbras:
Cornua fulgebant auro, demissaq; in armos
Pendebant tereti demissa monilia collo.
Bulla super frontem paruis argentea loris
Vincta monebatur, pariliq; astate nitebant.
Auribus è geminis circum caua tempora basca.
Isq; metu vacuus, naturaliq; pauore
Deposito celebrare domos, mulcendaq; colla
Quamlibet ignotis manibus præbere solebat.
Sed tamen ante alios Cæa, pulcherrime, gentis
Gratus erat Cyparisse tibi: tu pabula ceruum
Ad noua, tu liquidi ducebas fontis ad undas:
Tu modo texebas varios per cornua flores:
Nunc eques in tergo residens, huc letus, & illuc
Mollia purpureis frenabas ora capistris, &c.*

CVI REGIA PARENT ARMENTA) Lilius, magister regij pecoris. Translatè dictum: propriè enim ciues parent suis rectorib; & homines hominibus. Olim autem reges quoque bonam diuitiarum suarum partem habebant in gregibus, faciebantque pecuariam. Inde *ποικίλως* illi *λαῶν* pastores populorum, & *ποικίλως* pro rege. Verùm hoc etiam alibi me notasse recordor.

ASSVETVM IMPERIIS) Redit ad aliam partem laudis cerui: ab his, quæ communia sunt omnium ceruorum, transit ad ea, quæ propria ipsius fuerunt. Quippe multi alij reperiri potuerunt & grandes, & cornib; lais, superq; sublimes.

SYLVIA) bene formauit nomen puellæ rusticæ, ait Seruius. * *Quia ad syluas, & in syluis habitant rustici. Et cū supra dixerit, Tyrhidæ pueros nutrisse hunc ceruum ab & bere matris raptam, id est, ab hinnulo & gæ, (ubi morem, naturamq; puerilium, bestiolis, catellis præferim, & felibus gaudentium, & cum illis colludentium expressit) nunc tamen puellam nominat. Sed sciendū, & cum pueri & trumq; sexum includere.*

MOLL. INTEX. ORNAB. COR. SERTIS) Ouid. 2. Metamorph. de tauro, quem Iupiter Europam rapturus induerat,

*modò pectora præbet
Virginea palpanda manu, modò cornua sertis
Impedienda nouis.*

PECTEBATQVE FERVM) Vide lib. 2. Aeneid. In latu, inq; feri curuam compagibus aluum.

ILLE MANVM PATIENS) dixit enim, *pectebatq; ferum, &c.* Et mansuetum dictum est, quasi manu affuetum, quod omnia quæ sunt natura fera, manuum permulsiōne mitescant. Georg. 3. de equino pullo. *Et plansa sonitum ceruicis amare.*

ERRABAT SYLVIS, RVRSVSQVE) Pascebatur, vt, *Mille, mea Siculis errant in montibus agne.* Seruius. Significat hunc ceruum fuisse *ἀγέλον*: ita enim Græci appellant belluas, quæ sine custode villo li-

berè vagantur, emissæ ab hominibus, in quorum manum, potestatemq; venerint, quæ tamen domum postea; cum pastæ fuerint, reuertantur. Victor. lib. 28. cap. 24.

RABIDÆ COMMOVERE CANES) Canes fæmellas traditum est aciores esse ad venandum. Horat. Ode 2. Epod.

*Aut trudit acres hinc, & hinc, multa cane
Apros in obstantes plagas.*

Observauit & Seruius: quia in fæminis est plus iracundia, ideo noluit masculo genere, *rabidi canes*.

Ob hæccaussam, quia scilicet fæminæ canes in venatu sunt aciores maribus, poetæ & Græci, & Latini venaticis canib; epitheta fæminina dare solent. Græcos in præfens omitto: Latinorū aliquot testimonia producā. Ennius Annali. 10.

*Veluti si quando vinculis venatica velox
Apta silet canis, forte feram si nare sagaci
Sensit, voce sua nictit, ululatq; ibi acutè.*

Lucret. lib. 1.

*Namq; canes ut montiuaga persæpe feræ
Naribus inueniunt inreclis frunde quietes,
Cum semel inisterint vestigia certa viai.*

Horat. Ode 2. Epod.

*Aut trudit acres hinc, & hinc, multa cane
Apros in obstantes plagas.*

Varius lib. de Morte.

*Ceu canis umbræ latrans Gortynia vallem,
Si veteris potuit ceruæ comprehendere lustra, &c.*

Gratius de venat.

*Sic canis illa suos taciturna superuenit hostes,
At clangore citat, quos nondum conspiciat apros
Ætola quacunq; canis de stirpe.*

Collegit Hieron. Colum. ad 10. Annalem Ennij.

FLVIO CVM SECVNDO DEFLVERET) secundo, id est, cum aqua: vnde & aduerso dicimus, contra aquam: nam ideo *desinere* dixit, & *secundo*, quia eius cursus post natantem videtur. Seruius.

RIPA VIRIDANTE ÆSTVS LEVAR.) Quia nimirum ad ripam stabant arbores, quarum umbra fluuij laterus tegebat. Ita ceruus per umbram illam defluens, a situ leuabatur.

CVRVO CORNV) arcu corneo curuato.

NEC DEXTRÆ ERRANTI DEVS. ABFVIT) Alecto deum dicit: sicut de Venere in 2. *Descendo, ac ducente deo.* Nam, vt diximus, numina vtriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt, & quod volunt, corpus assumunt. Vt autem deum dicamus pro dea, hoc non apertè ponit, sed in subauditione. Seruius.

PERQVE ILIA VENIT ARVND) magno stridore ventrem, & ilia cerui telum penetrauit. Arundinem appellant poetæ sagittam, qua vtimur ex arcu ad lædendum, sauciandumue, Aufon. epigram. 6.

*Quod leo tam tenui patitur sub arundine lethum,
Non vires ferri, sed ferientis agunt.*

Aeneid. 4. de cerua vulnerata, *hæret lateri lethalis arundo.* Appellant eodem nomine calamum, quo vtimur ad scribendum. Aufon. epigram. 1. *Et commutata meditatur arundine carmen.* Martial. *Nescè notes lusus tristis arundo tuos.*

500 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitq; gemens stabulis: questuq; cruentus,
Atq; imploranti similis, tectum omne repleuit.

Syluia prima, soror, palmis percussa lacertos,
 Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
 505 Olli (pestis enim tacitis latet aspera syluis)
 Improvisi adsunt. hic torrens armatus obusto,
 Stipitis hic grauidi nodis, quod cuiq; repertum
 RIMANTI, TELVM IRA FACIT. vocat agmina Tyrrius,
 Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
 510 Scindebat, rapta spirans immanè securi.
 At sœua è speculis tempus dea nocta nocendi
 Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuq; recuruo
 Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
 515 Contremuit nemus, & syluæ intonuere profundæ.
 Audijt & Triuix longè lacus: audijt amnis
 Sulphurea Nar albus aqua, fontesq; Velini:
 ET TREPIDÆ MATRES PRESSERE AD PECTORA NATOS.

NOTA INTRA TECTA REF.) Intra domum no-
 tam, vbi educatus. Nec solum dolere, verum etiam cō-
 quetti videbatur. Et sic singulis se offerebat, vt defen-
 sorem putares requirere. Nec vllum domus angulum
 relinquebat, quem non querelis impleret. Donat.

SYLVIA PRIMA, SOROR) Benè puellæ dat dolo-
 ris impatientiam.

PALMIS PERCVSSA LACERTOS) Vt fiebat in re
 calamitosa. Aliàs plangere etiam, id est ferire, poetæ in
 eadem re ponunt, dicuntq; lacertos, pectus plangere.
 Ouid. 2. Metamorph. *Pectora nudameis conabar plan-
 gere palmis.* &

DVROS CONCLAMAT AGRESTES) clamore facit,
 vt concurrant duri agrestes. Dura sunt omnia in rusticis. B
 Durum ingenium, duri mores, durum corpus, durus
 victus, duræ vestes, duræ habitationes, durum cubile,
 duri labores. Rectè igitur *duros agrestes*, die groben
 Bawren. &

PESTIS LATET SYLVIS) dum Furia adhuc (quasi
 euentum rei præstolans) in syluis latitat, sic tamen, vt è
 specula prospiciat, quidq; fiat, obseruet. Sequitur enim,
At sœua è speculis, &c. hoc sensu. Sœua dea tempus no-
 cendi nocta è speculis *Ardua tecta petit, stabuli & de cul-
 mine summo*, &c. Pestis nomine hic Furiam appellat:
 1. *Aneid.* amorem, *pesti deuota futura*, siue potius exiti-
 um, cui propter amorem debebatur Dido: nam quic-
 quid exitiosum est, lingua latina pestem nominat. &

OLLI IMPROVISI ADSVNT, HIC TORRE) Natu-
 ra sœui, & pro locorum asperitate truces, optatam pu-
 ellæ sumpserunt vocem. Repente improvisi concur-
 rerunt. Ruebant, in hominum perniciem properan-
 tes, non arte armati, vel gladijs: agrestes quippe non
 habebant vsu pugnandi, sed inferendæ violentiæ. Et
 cum alius fustem ferret ex foco sublatum, alius stipitem
 impolitum, & nodis grauatum, postremò succedebat
 furentibus in armorum vicem, quidquid præfens mon-
 strarat occasio. Donat.

QVOD CUIQUE REPERTVM RIMANTI) Tale
 quiddam Artius in Chryssippo, Neque quisquam à telis
 vacuus: sed vti cuique obuiam fuerat ferrum, alius sa-
 xo, rudiûc.

TELVM IRA FACIT) Telum vulgò id quidem ap-
 pellatur, quod ab arcu mittitur: sed nunc omne signi-

ficatur, quod mittitur manu. Itaque sequitur, vt & la-
 pis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineantur.
 Dicitur ab eo, quod in longinquum mittitur: græca
 voce figuratum *τὸ τῆ τῆλῆ*. Et hanc significationem in-
 uenire possumus & in græco nomine. Nam quod nos
 telum appellamus, ipsi *βέλος* dicunt: eoque nomine
 vulgò id quidem significatur, quod ab arcu mittitur:
 sed non minus etiam, quod mittitur manu, *τὸ τῆ βέλο-
 λεσθαί*. Quod tamen arcu mittitur, proprio nomine
 apud Græcos *τέξεννα*, apud nos communi nomine so-
 lum. German.

QVADRIFIDAM QVERCVM) quæ in partes quatu-
 or finderetur.

CVNEIS VT FORTE COACTIS) Exprimit anti-
 quum morem. Georg. 1. *Nam primi cuneis scindebant
 fissile lignum.*

DE CVLM. SVMMO PASTOR. CANIT SIGNVM)
 Vt pastorum concursus fieret maior, de summo datum
 signum est, cunctis pastoribus notum. Et bene de cul-
 mine, quia de tectis agrestium loquitur. * *Quale hoc pa-
 storale signum fuerit, ipsomet poeta statim subiungit, cornuque re-
 curuo. Eiuscemodi buccinam (sic enius Varro, ut fallor appellat, &
 & poet. infra) audimus mane quotidie.*

TARTAREAM VOCEM) tristem, horrifonam, &
 vt Germani dicerent, *ein teuflisch geschrey*. Quam por-
 ro luctuosus, & dirus fuerit sonitus, quam vehemens
 etiam, quæ sequuntur, ostendunt.

QVA PROTINVS OMNE CONTREMUIT) Imitatus
 est Statius lib. 1. Thebaid.

----- *fera sibila crine virenti*

Congeminat, signum terris, vnde omnis Achæi

Ora maris late, Pelopeiæq; regna resultant.

Audijt & medius cali Parnassus, & asper

Eurotas, dubiamq; iugo fragor impulit Oeten.

In latus, & geminis vix fluctibus obstetit Isthmos.

SYLVÆ PROFVNDÆ) densæ arboribus.

TRIVIX LACVS) Quibus de causis Triuia nomina-
 retur Diana, consulendus Cyrild. Syntag. 12. Natalis lib. 3. cap. 15.
 vulgatum est, quod ei in triujs sacrificaretur, quia eadem sit lu-
 na, Diana, Hecate.] Non solum nemora, & luci Dianæ
 consecrabantur, vnde Horat. ad Pison. *dum lucus, &
 ara Diana*. Et Martial. lib. 11. *In quo ruta facit nemus
 Diana*, sed etiam lacus: vnde & Limnæam cognomen-
 to apud

eo apud Strabonem lib. 8. Dianam reperimus. Turneb. Aantequam illis, vel earum liberis accideret interitus. lib. 30. cap. 27.

SULFUREA NAR. ALBUS AQVA) Ennius Annal. 6. Sulfureas posuit spiramina Naris ad undas. Silius lib. 8. imitans Virgilium, Narq; albescens undis.

TREPIDÆ MATRES PRESS. AD PECT. NAT.) Eixōv perculsarum matrum, earumque charitatis in partus suos recentes. Qualem concipere licet in illis Iudæis matribus, quarum infantes immanissima, & omnib⁹ inaudita sæculis Herodis crudelitas è medio sustulit, vt est in sacra Euangelij historia. Stat. lib. 1. Thebaid.

*Ipsa suum genitrix curuo delphine vagantem
Arripuit frenis, gremioq; Palamona pressit.*

Silius lib. 4. de Italis post aduentum Annibalis, eundem locum, sed vberius tractauit, & aliquanto vastis trepidatur in armis.

*Deseruere larem, portant cernicibus agras
Astoniti matros, ducentesq; vltima sila
Grandænos rapere senes, tum crine soluto
Antè agitur coninx, dextra, lanaq; trahuntur
Parui, non a quo comitantes ordine, nati.*

Femina, cum bellicum accepissent auribus, mox nõ sibi plus, quam liberis metuentes, continuerunt filios suos amplexibus pauidis, scientes quid mali etiam parvulis bella minarentur. Ad pectora, inquit, presserunt pignora sua, vt ostenderet nimium affectum maternæ sollicitudinis, quasi demum inde diuelli non possent. Certè etiã illud intelligi potest, voluisse eas satiare corda sua,

Donat.

Duo magni poetæ, alter Græcus, alter Latinus, magnitudinem metus ostendere volentes, sonumque horribilem, qui non sine causa cunctos, qui audirent, perterrefaceret, eodem se contulerunt, & ab eo quod consecutum est, id patefecerunt, quamuis non omnino illud idem sit, existatq; inter ipsos aliquid discriminis. Considerabunt igitur ingeniosi viri vtra res id magis aperiat, & quasi in conspectu ponat. Euripides igitur Troadibus vocem sæuam, clamoremque hostilem exprimere volens, qui vndiq; excitatus est, capto Ilio à Græcis, cum in eam urbem milites noctu irrupissent, inquit, audito illo, pueros matribus applicuisse manus, pauore oppressos, & quasi se totos in sinum earum cõiecisse. Verba poetæ sunt. ἑρπῆσιν δὲ φίλια πρὸς ἀέπλους ἑλάσῃ ματῆρ χεῖρας ἐπισηύνας. Virgilius autem ingentem & ipse sonum tubæ illius, quam inflarat Alecto, aperire volens, & quantã vim haberet perterrefaciendi, contrã inquit, matres de filiorum salute sollicitas, magis ante ipsos complexas fuisse, quasi prope raptos haberent: & qui è manibus earum ipsos auellere conarentur. Quin certè vtrumq; contingat huiusmodi formidoloso tempore, & cum subito quippiam nouum, & inexpectatum ad aures peruenit, dubitandum non est. Sed quaeritur, vtrum eorum magis aptum sit illi rei atroci, atque horribili significandæ. Victor. lib. 26. cap. 10.

Tum verò ad vocem celeres, quã buccina signum

520 Diradedit, RAPTIS CONCVRRVMT VNDIQVE TELIS

INDOMITI AGRICOLÆ. nec non & Troia pubes

Ascanio auxiliũ castris effundit apertis.

Direxere acies. non iam certamine agresti,

Stipitibus duris agitur, sudibusue præustis:

525 Sed ferro ancipiti decernunt: atraq; latè

HORRESCIT STRICTIS SEGES ENSIBVS: atraq; fulgent

Sole laceffita, & lucem sub nubila iactant.

Fluctus vt̄i primo cœpit cum albescere vento,

Paulatim se se tollit mare, & altius vndas

530 Erigit, inde imo confurgit ad æthera fundo.

Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,

Natorum Tyrri fuerat qui maximus Almon

Sternitur. hæsit enim sub gutture vulnus, & vdx

Vocis iter, tenuemq; inclusit sanguine vitam.

535 Corpora multa virum circa, seniorq; Galeus:

Dum paci medium se offert, IVSTISSIMVS VNVS

QVI FVIT, Aufonijsq; olim ditissimus aruis.

Quinq; greges illi balantum, quina redibant

Armenta, ET TERRAM CENTVM VERTEBAT ARATRIS.

RAPTIS TELIS CONCVRRVNT INDOMITI AGRICOLÆ) Cæsar. lib. 1. belli ciuil. pastoresque indomiti, spe libertatis excitati. indomiti, effrenati, furiosi, & insani.

ASCANIO AVXILIVM CAST. EFFVND. AP.) In periculo regij pueri non paulatim processerunt ad auxiliũ, nec in partibus, sed semel omnes Troiani effusi

sunt. Quantum tuetur Virgilius Troianos ab ea intuita, ne in alieno positi, improbitatis crimen incurrerent? Procedebant, inquit Troiani, non vt inferrent: sed vt repellerent bellum, nec vt persequerentur quenquam, sed vt regis filium tuerentur, & ab agrestium improbitate defenderent. Donatus.

DIREXERE ACIES) Ordinauerunt in latitudinẽ.

SVDI.

SVDBVSVE PRÆVSTIS.) Iacula duorum generum fuerunt, rudia, & ferrata. Rudia, quæ simplici ligno constabant, non alia materie ad lædendum. In quo genere sudas, & facos. Sudas lignum in capite acutum leuiter, & igni duratum. Vetus id telum, & plerisque gentibus vtitur. Propertius de priscis, & agrestibus Romanis, *Miscebant vsta pralia nuda sude.* Et hinc Virgilius inter agrestia nominat. Sed tamen meliore etiam æuo, & in legitimis bellis vsurpatum, vt videre est apud Curtium lib. 4. apud Arrianum, apud Silium 3. vbi inter Annibalis copias quidam recensentur *Contenti parca durasse hastilia flamma.* Quin & Sallustius de Catilinæ exercitu. Pauci militaribus armis instructi: cæteri, vt quemque casus armauerat, sparos, aut lanceas, alij præacutas sudas portare. Et quanquam ex testimonijs non certo liqueat, inter missilia has fuisse, immò quosdam contra ad statariam pugnam: tamen etiam eminus vsurpasse, omnino pbabile est. Lipsius Policret. lib. 4. dial. 4.

FERRO ANCIPITI DECERNUNT) Ennius. *Ferro, non auro vitam cernamus vtrig, Vos ne velit, an me regnare hera.* Idem Medea. *Nam ter sub armis malim vitam cernere,* quod Euripid. *παρ ἀσπίδα σῆναι* dixit. Est autem vitam cernere, dimicare, & pugnare, Græcis *κέρναι* dicitur, & *ἀνακέρναι*. Cernit vitam, qui eam constituit in dimicationem, & discrimen adducere, vt qui de ea paratus est disceptare, & de vita, vt Varro exponit, decernere. Turneb. lib. 26. cap. 32.

HORRESCIT STRICTIS SEGES ENS.) In tantum grauis horror apparebat armorum, vt nudatis gladijs, atque eductis, terra omnis sine magno tremore videri non posset. Et repercussa æra solis radijs tantum fundebant lumen, vt solis ipsius lucem pæne superarent. Donat. Georg. 2. *Nec glacies densisq; virum seges horruit hastis.* Ennius. *Sparsis hastis longis campus splendet, & porret.*

SOLE LACESSITA ET LVCEM SVB) Expressit percussum radiorum solis. Quo enim materia durior, & nitidior, eò maior inde lux, illatis in eam radijs solarijs resultat.

FLVCTVS VTI PRIM. COEP. CVM ALBES. VENTO) Comparatio est, non inani strepitu verborum ad ambitionem efficta: sed è rerum natura sumpta: nam cum incessente, crebrescenteque vento incipit mare paulum turbari, & miseri, partes eius, quæ non mouentur, albescere videntur, & vernare. Quod ab Aristotele relatum est, reddita causa, vltima quæst. 23. sectionis: alioqui quum inhorruit, nigrescit.

Proinde scribit lib. 5. *fluctusq; atros Aquilone secabat.* Sed & purpureum mare videtur, cum elati fluctus, inclinatione obumbrantur, vt Aristoteles refert. Sed & in tranquillitate sole collustratum albescit, varijs deniq; coloribus videtur imbutum, & tinctum, pro lucis & tenebrarum admistione, & appulsu. Quocirca scripsit in Lucullo Cicero. Mare illud, quod nunc Fauonio nascente purpureum videtur, idem huic nostro videbitur: nec tamen assentietur, quia nobis ipsis cæruleum videbatur, mane flauum: quodque nunc, quia à sole collucet, albescit, & vibrat, dissimileque est proximo ei continenti. Turneb. lib. 26. cap. 28. Vide & Hieron. Columnam in 14. Annal. Ennij, ad illud, *Verrunt ex templo placide mare marmore flauo.*

Locus ex Iliad. A. pæne ad verbum translatus. *ὡς ἔτ' ἐν ἀργυρῷ,* &c. Catull. epithal.

*Hic qualis statu placidum mare matutino
Horrificans Zephyrus proclinas incitat undas
& Aurora ex oriente vagi sub lamina solis,*

Post vento crescente magis, magis increbescunt.

Notatum ab Vrsino.

Dispositio verborum, ait Scalig. Poet. lib. 4. cap. 48. est collocatio apta, ad efficiendam concinnitatem aqualè rei. Quare quum ijdem pedes eodem in versu constare possint, aliam sæpenumero inimus collocandi ratione, quam exultimamus accommodatiorem ad sententiam explicandam. Neq; enim satis est hoc id rei verbo significari, neque sic eas coniungi dictiones, vt ipsa rei conditio expleatur, sed vt is vocum ordo instituat, vt ex earum sono res ipsa quasi elidatur, atque eliciatur. Idcirco & in principio sententiarum legimus paucisyllabas dictiones, à quibus ad productiores fiat gradus, quò simul cum re ipsa crescat oratio. *Fluctus vti primo cepit quum albescere vento.* Ecce quomodo primores motus breuioribus dictionibus sensim deduxit ad habitum ipsum, quem longiore designauit, *albescere.* Sic cum etiamnum essent in principio nauigationis, monosyllabis egit. *Vix è conspectu.* Sic minutis vocabulis primum.

*Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rayco strepuerunt cornua cantu,
Vtq; acres concussit equos, vtiq; impulit arma.*

Tum in iplo tumultu voces explicat productiores.

*Extemplo turbati animi, simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium sauitq; iuuentus,
Effera, duellores primi Messapus, & Vfsens
Contemptorq; deum Mezentius.*

HIC IUVEN. PRIM. ANTE ACIEM) Confundit nomina. Quem enim modo dicit iuuenem, Almonem puta, paulo post vocat puerum. Mouet autem miserationem ab ætate, quum dicit, *puer*: à virtute, cum dicit, *primam ante aciem*: à vulneris etiam crudelitate, *hæsit enim sub gutture vulnus.* Seruius.

HÆSIT ENIM SVB GVTTURE VLVNVS) Quum tota illa pars, quæ sextum sequitur librum, in cædibus posita sit: videamus quib; cõdimentis eiusdè cibi leuarit fastidium. Omitto quæ in excidio Troiano dicuntur, consideremus cetera. Almon hinc interficitur sagitta. At Rhamnes dormiens. Ex duobus verd æquali in fortuna constitutis, alter fortior in hostes ruit, *moriturus Helenor*: alter melior pedibus fuga salutem quæsiuit, *Lycus, Lucetium saxo Ilioueu*: at alter, *Latagum saxo, atq; ingentis fragmine montis Occupat.* Aliter.

*Præcipitem scopulo, atq; ingentis turbine saxi
Excudit, effundiq; solo. Hunc lora, & iuga subter
Pronoluere rota, crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.*

Remulam Ascanius sagitta interficit: at Bitiam neque sagitta, neque iaculo ob corporis immanitatem, sed phalarica. Ense autem Pandarum, sed à Turno. Lege, quæso, totum cap. 9. Scalig. Poet. lib. 3. * *Vulnus positum pro sagitta, effectum pro efficiente.* Sic 2. *Aeneid.* illum infesto vulnere Pyrrhus Insequitur. Lib. 10. Vulnera dirigere, & calamos armare veneno.

VDE VOCIS ITER) id est, vdim vocis iter, non enim vox vda est, sed per vdam arteriarum labitur vitam: vnde in febricitantibus deficit. Seruius. Flexibilis vocis. Tibull. *docuit voces inflectere cantu.* Sic Lucret. liquidum citharæ carmen Græcorum more dixisse videtur, qui *υγερ* humidi smitatione, ductile, facile, flexile dicunt. *υγρῶτατα περὶ σῆς* tractabiles quæstiones, non nodosæ. Et Tryphiodorus equi Durij *πέχιν υγρῶν* hoc est, flexibilem, & circumactilem. German.

TEN. INCLVS. SANG. VIT.) suffocatus est, sanguinis copia spiritum impediente à pulmonibus, quæ sunt tanquam folles, quib; aura vitalis accipitur, & redditur.

DVM

DVM PACI MEDIVM) Græcis μεσότης, μεσάζων. A factor pacis, arbiter, & sequester Latinis. German.

QVINQVE GREGES BALAN. QVINA ARM.) Gre- ges etiam dici de bobus, non dubium est, & maioribus animalibus, etiamsi hic distinxisse videatur. Certè Ho- mer. Odys. μ. ἀγέλας bobus tribuit, πῶσα ouibus: ἐπὶ δὲ βοῶν ἀγέλας, τόσα δ' οἶων πῶσα χελά. German.

QVINA REDIBANT) sunt non indocti, qui re- ditum, non redditum dici velint, pro censu, & proven- tu annuo: ab his formis loquendi, poetis familiaribus, redeunt armenta, grauis ære manus, & dona. German.

TERRAM CENTVM VERTEBAT ARATR.) Propert. lib. 3. Nec mihi mille iugis Campania pinguis aratur.

540 Atq; ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
Imbuit, & primæ commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, & cæli conuexa per auras
Iunonem victrix affatur voce superba.

545 En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic in amicitiam coeant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Ausonio resperfi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbes:

550 Accendamq; animos infani Martis amore,
Vndiq; vt auxilio veniant: spargam arma per agros.

ÆQVO MARTE) Bello manifesto, & aperto, non B multum indidij, & dolo. Aliàs æquo Marte, dum neu- trius partis est victoria.

PROMISSI DEA FACTA POTENS) Vbi confecit, quod promiserat. Cum operam, quam Iunoni pollicita erat, præstitisset, & studiū nocendi ita probasset, vt de- siderari nihil posset. Veruntamē verbis eam promississe non legimus. Sed hoc, vt alia sepe, καὶ τὸ σιωπώμενον. SANGVINE BELL. IMBUIT) Ancipiti significatione vsurpauit imbuiere pro inchoare, & perfundere. Pauld inferius, sanguis nouus imbuit arma. Etia Propert. lib. 4. imbuis pro inchoas, aut simili verbo videtur posuisse.

Imbuis exemplum prima tu Romule palma
Huius, & exuuijs plenus ab hoste raris.
Monet Seruius, consulto dixisse poetam, sanguine im- buit, id est, initiavit. Nam potest bellum & à discordia, vel dissensione inchoari.

CÆLI CONVEXA PER AVRAS) Sic 4. Æneid. Mor- tem orat: tædet cæli conuexa tueri. Ad cæli conuexitatem respiciens Ennius, dixit in Eumero, palatum cæli: allu- sit etiam ad græcam vocem νεφῶς, quæ non modo cæ- lum, sed vt Rufinus Ephesus tradit, palatū etiam signi- ficat: ita enim inquit, νεφῶς ἵ, ἢ, ὑπερφῶς, τὸ περιεφῶς τῆς αἰῶν γῆδος. Hinc à Lucretio lib. 4. pro palato templum, vt ab Ennio pro cælo palatum.

Suauius attingunt, & suauius omnia tractant.
Humida linguarū circumfudantia templa.
Dixit idem Ennius, quod his affine est, cæli ingentes fornices, quam translationem Cicero in 3. de Orat., vt dissimilem, vituperat. Varroni lib. 4. de ling. lat. non displicuit. Nam ita scribit. Et Agamemnon, In altifeno cali clypeo: canum enim clypeū. Et Ennius item ad cau- tionem, cæli ingētes fornices. Hieron. Colum. in Ennij Enemerum. Hoc quid sibi velit, paucos esse credo, qui rectè intelligant. Nam quod commentus est Ser-

uius, quodq; subiecerunt alij, refutatione non indiget. Quocirca facile mihi propemodum persuaserim, pro, per auras, vnico vocabulo peragrans: cuius quidem ab illis duobus discrimē, vnica facit littera duntaxat. Cor- nelius Valerius pererrans legendum arbitratur, à qua eius diuinatione non abhorrent, quæ sequuntur pauld post, Iunonis verba:

Te super ætherias errare licentius auras
Haud pater ipse velit summi regnator olympi.
Canterus lib. 7. cap. 18. Turneb. lib. 26. cap. 25. con- uexa, pro conuexa interpretatur, quamuis repugnante Seruio, vt in Georg. dixit Maro. Utq; coloratis amnis de- uexus ab Indis.

C IUNON. VICTRIX AFF. VOCE SVP.) Bene ei prin- cipio denegauit orationem, quasi ad scelera properanti, quam modò tribuit post bella incepta. Seruius.

DIC IN AMICITIAM COEANT) Quod fieri pro tua voluntate meo ministerio debuit, factum est. Polluti sunt Troiani sanguine Latinorum: tanta ex eo exitit causa discordiæ, vt etiam ex voluntate tua, concordia populorū reparari non possit. Ecce quantum Furia glo- riatur, quantum sese extollit, asserens dissipatam pacem integrari nō posse, etiamsi ipsa Iuno satiata partium cæ- dibus, hanc velit in integrum reuocare. Ad perpetuita- tem discordiæ pertinet quod positum est, à Troianis primū illatam cædem Ausonij, Ausonio resperfi san- guine Teucros, qui nouitatem suam funeribus inferen- dis commendandam esse crediderant. Donatus.

HOC ETIAM HIS ADDAM) Glorians Alecto apud Iunonem de eo, quod fecerat, quò fiat gratiosior, ad- iecturam se, illa permittente, promittit malis conflatis augmentum. Donatus.

TVA SI MIHI CER. VOL.) Sic Iuno lib. 4. ad Vene- rem. & tua si mihi certa voluntas, Connubio iungā stabili. Si tua consentit in hoc auctoritas, vt exponit Seruius.

Tum contrà Iuno: terrorum, & fraudis abunde est.
Stant belli caussæ: pugnatur cominus armis:
Quæ fors prima dedit, sanguis nouus imbuit arma.
555 Talia connubia, & tales celebrent hymenæos

Nn*

Egre-

Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentius auras

HAUD PATER IPSE VELIT, SVMMI REGNATOR OLYMPI.
Cedelocis: ego, si qua super fortuna laborum est,

560 Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces:
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris:

565 Amsancti valles. densis hunc frondibus atrum
Vrget vtrinque; latus nemoris, medioque; fragosus
Dat sonitum faxis, & torto vortice torrens.

Hic specus horrendum, & sæui spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoque; ingens Acheronte vorago

570 Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnyes,
Inuisum numen, terras, cælumque; leuabat.

TVM CONTRA IVNO) Ne videretur minus pro-
spexisse, cum mandatorum summam traderet Furia,
non admittit oblata. Satisfactum est animo meo, extat
competens terror, & superat fraudis inuentum, quod
turbandis rebus fuerat necessarium. Idonea belli fun-
damenta cõstructa sunt, ventum est ad manus, plenum
est bellum, talibus digni sunt nuptijs, qui mihi aduer-
santur. Sed tamen ne fastidiosè videatur respuere, quod
obtulit Furia, adjicit causam expressam. Non potest,
inquit, æquo animo ferre Iupiter, vt ulterius supera te-
nearis in luce. Quod superest laboris, si quid superest,
mea opera conficietur. Donatus.

TERRORVM ET FRAVDIS ABVNDÆ EST) Fraus est
deceptio, qua quis circumuenitur: idem pæne quod
dolus, malitia, fallacia, machina, insidia, præstigiæ, ca-
lumnia, circumscriptio, damnum, &c. Sueton. in Iu-
lio, cum genitio etiam coniunxit: se iam pridem glo-
riæ, potentiaque; abundè adeptum. More Græcorum,
qui id ipsum faciunt in *αἰς*. Monet German.

STANT BELLÏ CAUSSÆ) manifesta sunt, placent,
vt, *Stat conferre manum*. Idonea belli fundamenta con-
structa sunt, vt supra Donatus.

SANGVIS NOVVS IMB. ARMA) De armis rustico-
rum Latinorum accipiendum est. illa enim fors prima
dedit, & solos Troianos fuisse cæcos indicat. Gladij im-
buti sanguine, est apud Cic. Philipp. 14. Novus autem
sanguis, tum primum fusus, seu fundi cæptus, & fun-
dendus in posterum amplius, vt hoc quasi proæmum
quoddam fuerit. *33*

EGRE VEN. GEN) Vide lib. 12. *Latonaque genus duplex*.
ET REX IPSE LATINVS) Ac si diceret, quem Æ-
neæ causa cogor odisse.

SVPERA ARDVA) Comparatione inferorum, ter-
restria supera: eadem infera sunt, si cælestia spectes.
Propriè autem, & physicè illa summa, hæc media, &
subterranea, infima.

EST LOCVS ITALIÆ IN MEDIO) Hunc locum um-
bilicum Italiæ chorographi dicunt. Est autem in latere
Campaniæ, & Apuliæ, vbi Hirpini sunt, & habet aquas
sulfureas, ideo grauior, quia ambitur syluis. Ideo au-
tem ibi aditus dicitur inferorū, quod grauis odor iuxta
accedentes necat: aded, vt victimæ circa hunc locum
non immolarentur, sed odore perirent ad aquam appli-

catæ: & hoc erat genus litationis. Seruius. Amsancti
quoque; mentionem fecit Cic. in Diuin. Quid enim non
videamus, quam sint varia terrarum genera, ex quibus &
mortifera quædam pars est, vt & Amsancti in Hirpinis,
& in Asia, Plutonia, quæ vidimus. German.

NOBILIS, ET FAM. M. MEM.) *Nobilis* ad dignita-
tem generis refertur. Nobilis dicitur & notus. M. Tull.
2. de Off. Testis Phalaris, cuius est præter ceteros no-
bilitata crudelitas. Teren. Heaut. *Mea est potens, magni-
fica, sumptuosa, nobilis*. Vnde nobilitarent, notificarent
dictum est. Titinnius, Prælia. *Magisque; fama obiectarent,
ne eam malefactorum nobilitarent*. Nonius.

Cum nobile a noscendo dictum sit, quasi noscibile,
non mirum, si nobile sæpius ponatur pro noto, vulga-
to, & hominum sermonibus celebrato. Omitto locos
alios: in hoc certe ita exponendum esse, liquet ex eo,
quod statim sequitur, *Et fama multis memoratus in oris*.
Sic Ouid. 3. Amor. eleg. 6.

*Quid si legitimum flueres, si nobile flumen,
Si tibi per terras maxima fama foret.*

Plura videbis apud Tiraquell. de Nobilit. cap. 2. num. 3.

SÆVI SPIRACVLA DITIS) sunt quæ a Græcis χα-
ρῶνια vocantur, quo nomine censentur fauces subterra-
neæ, tetrum exhalantes odorem, & pestiferum, ex quo
Ditis fauces existimantur, quales fuerunt non procul
Trallibus. Strabo lib. 14. *ἐν ἧ τὸ πλεσιώνιον ἔχον, ἢ ἀλσος
πολυκέλης, ἢ νεὼν πολύτωνος τε, ἢ ἡρας, ἢ τὸ χαράνιον ἀΐσον*.
lib. 13. *πλεσιώνιον* appellat, cum de Hierapoli oppido
Phrygiæ loqueretur, cum etiam eo verbo téplum Plu-
tonis significetur. τὸ δὲ πλεσιώνιον ὑπὸ ὄφρυι μικρῆ τῆς ὑπερ-
κειμένης ὀρεινῆς, σβμίον ὄτι σύμμετρον, ὅσον ἀνθρώπων δόξα δα-
δυναμένον, βελῶδι) δὲ δῆπολύ. Turneb. lib. 26. c. 28. * *Ditis*
nomine Plutonem vocatum scribit M. Tull. 2. de nat. deorum, quod
terrena deus omnis, ac natura ipsi dicata putaretur. Nam & omnia
in terras recidunt, & ex his oriuntur. Alij, vt est apud Quintil. ideo
sic vocatum, quod minime diues sit: mortui enim omnibus exuti
bonis sunt crediti.

INGENS ACHERONTE VORAGO) intellexit illam
voraginem ab Acheronte erumpere, & eius quandam
eruptionem, & exastuationem esse: expressitque; quod
ab Homero dicitur *σπέρρωξ*. Vt lib. 2. Iliad. *ὄρνυ δὲ δαιμό-
συγος ὕδατος ὄρνυ δαιμόρωξ*. Turneb. lib. 26. cap. 28.

ERINNYES) Furia, Eumenides, Erinnyes, Diræ
sæpe indiscretè ponuntur.

INVISVM NYMEN) Inuisum non modò homi- A In hac voce *inuisus*, magna inest magni cuiusdã odij, & nibus, sed ipsis quoq; inferis. Supra. *Odis & ipse pater* detestationis significatio, & est crebrũ Latinis poetis. *Pluton, odere sorores Tartareæ monstrum.* Claud. lib. 1. de TERRAS, CÆLVM QVE LEVABAT) recreabat, rap. Proserp. *toruos inuisa iugales Alecto remone ligat.* quippe quibus præsentia sua erat oneri.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in orbem
Pastorum ex acie numerus: cæsosq; reportant

575 Almonem puerum, fœdatiq; ora Galeſi:
Implorantq; deos, obtestanturq; Latinum.
Turnus adest, medioq; in crimine, cædis, & ignis
Terrorum ingeminat, Teucrosq; in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.

580 Tum, quorum attonitæ Baccho nemora auia matres
Insultant thiasis (neq; enim leue nomen Amatae)
Vndiq; collecti coeunt, Martemq; fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deũ, peruerso numine poscunt.

EXTREMAM IMPONIT MANVM) Dixerat enim Furia supra, se reliqua curaturam. Quod superest, perficit. Et est translatio à pictura, quam manus complet, & ornat extrema. Seruius.

Est igitur genus loquendi perelegans, extremam manum imponere, pro, rem aliquam finire, & omnibus numeris suis abfoluere. Cic. sed manus extrema nõ accessit operibus eius. Dicimus item summam addere manum, metaphora ducta ab ædificatoribus, qui abfoluto ædificio, fastigium aliquod solent imponere. Cui confine est, colophonẽ imponere, vel addere. Montf.

CÆSOSQVE REPORT. ALM. PVER.) Ad inuidiam facti portabant cadauer Almonis pueri, qui vtrique pro ætate nihil tale meruerat, & Galeſum, cuius facies indignis erat modis deformata.

IMPLORANTQVE DEOS) vt tantæ indignitatis indices, & vltiores.

OBTESTANTVRQVE LATINVM) propter cædem factam testem adhibent, & dicunt auctores rupti fœderis esse Troianos, quum ipsi pacis iura temerauerint. Seruius. Seu, vt Donat. Inuidiosis vocibus lacerant, quod malorũ omnium, per Troianorum fœdus, ipse auctor videretur extitisse, rogabantq; vt acta rescinderet.

ET IGNIS) in ipso feruore seditionis, vt Seruius exponit.

TEUCROSQVE IN REGNA VOCARI) Teucros iniuriõse dictum accipe, quasi exules, ac perfidos.

585 Certatim Regis circumstant tecta Latini.
ILLE, VELVT PELAGI RVPES IMMOTA RESISTIT:
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet: scopuli nequicquam, & spumea circum
590 Saxa fremunt, lateriq; illisa refunditur alga.
Verum vbi nulla datur cæcum exuperare potestas
Consilium, & sæuæ nutu Iunonis eunt res:
Multa Deos, aurasq; pater testatus inanes,
Frangimur heu fati, inquit, ferimurq; procella.

Nn* 2

Ipsi

STIRPEM ADMISERI PHRYGIAM) Ex Græcorum moribus desumptum, quorum legibus cum peregrinis, & hospitiibus contracta matrimonia incesta, & illegitima habebantur. Vnde & *μειζήδωνες* è tali prognati cõtubernio, vt Romanis hybridæ. German.

SE LIMINE PELLI) interiore familiaritate.

ATTONITÆ BACCHO) quasi Baccho, furia enim agebantur. Et sic dictum, vt, *At medios inter cades exultat Amazon*, de Camilla, quæ non erat reuera Amazon. Seruius.

INSULTANT THIASIS) Thiasus generatim pro quouis cætu saltantium, rei q; diuinæ vacantium, tum, vt testis est Athenæus lib. 8. pro turba hominum, Bacchicas choreas agitante, vsurpatur. Virgil. Eclog. 5.

*Daphnis & Armenias curru subiungere tigres
Instituit: Daphnis thiasos inducere Baccho.*

Thiasos autem alij *ἄσπ' ἑ τὰ θεῖα ἄσπ' αἰ*, id est, à sacris carminibus: alij verò *ἄσπ' ἑ δέξ' αἰ*, id est, à currendo volunt esse nuncupatos. German.

NEQVE ENIM LEVE NOM. AM.) Iuuenal. *qua non faciet, quod Principis vxor?*

MARTEMQVE FATIGANT) prælium cum clamore deposcunt, vique ad rauim.

CONTRA FATA DEVM) propter oraculum Fauni.

CONT. OMINA) intellige examen apum, & Lauiniæ crinem ardentem. Quorum vtrumq; Troianis fauebat.

PERVERSO NYMINE) irato.

- 595 IPSI HAS SACRILEGO PENDETIS SANGVINE POENAS,
O miseri. Te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium: votisq; Deos venerabere feris.
Nam mihi parta quies, omnisq; in limine portus:
Funere felici spoliior. Nec plura locutus
- 600 Sepsit se tectis, RERVMOVE RELIQUIT HABENAS.

VT PELAGI RVPES) Cicero seditiosam populi multitudinem fluctibus comparauit in Miloniana. In illis duntaxat fluctibus concionum. Bene igitur Virgil. Latinum regem rupi, alto in mari fluctibus hinc inde agitata fluctibus, comparat. Seruius. Locum ab Homero sumptum proferunt German. & Vrsin. * Lib. 4. constantiam Aeneas aduersus preces, & blandimenta Didonis comparatione quercus annosa, & altissimis defixa radicibus, frustra q; ventis agitata, & hinc scopulis & aduersum impulsu immobilibus declarat.

VBI NULLA DAT. CAECVM EXVP.P. CONSIL.) Vbi Latinus vidit, caecum multitudinis furorē consilio superari non posse, & res pro voluntate Iunonis sequentis non sano tractatu currentes, multis verbis testatus est deos, & ipsas aeris auras. Quem enim alium adhiberet voluntatis suae testem, omnib; qui aderant furorē correptis? Inter tot insanos, solus Latinus integro consilio fuit: solum enim non cōmutauerat Iuno, vel Furia. Donatus.

SACRIL. PENDETIS SANG.) quia bellum sumebant contra voluntatem deorum. Inde fiebant sacrilegi, hoc est impij, quales sunt, qui sacra legunt, id est, furantur.

TE TRISTE MAN. SVPPPLICIVM) quod luit lib. 12. caesus ab Aenea.

VOTISQVE DEOS VENERAB. SERIS) Nam qui citō ab errato discedit, & malē cōcepta maturē cōdemnat, potest mereri veniam. Sera verō erroris agnitio, agnitori fauorem non potest prouocare. Donatus. Simul etiam respexit ad prouerbia Virgil. Post factum stultus sapit. Ictus piscator sapit. Serō sapiunt Phryges. Montf.

MIHI PARTA QVIES) vicinā mortis beneficio.

OMNISQVE IN LIMINE PORTVS) Allegoriae prouerbiales sunt, in vado esse, pro eo, quod est, in tuto, citraq; discrimen, sumptum à natantibus, aut nauigantibus. In portu nauigare, etiam significat iam à periculo

abesse: propterea quod qui medijs adhuc fluctibus nauigant, hi ventorum, & aëstus arbitrio nauigant. Contra, qui iam intra portum sunt, nihil habent negotij cum vndis, ac ventis. Vnde vulgatissima metaphora, hominem in cuius praesidio conquiescimus, portum appellamus. His non dissimilem planē sensum continet hic versiculus, mihi parta quies, omnisq; in limine portus. Chiliad. * Vt & Plautini illius senis, sic alloquentis filium Lyfitelem, in Trinum. Mihi aetas acta ferme est, tua istuc refert maximē. Huc etiam pertinetia sunt, ego in Stramuis aurem dormiam: extra lutum pedes habeo.

FVNERE FELICI SPOLIOR) Exequijs tantum regalibus careo. Sed vt sepulcri, ita huius quoq; rei facilis iactura est.

Funus felix illustrium, ac principum virorum est, quando debita cum cōrimonia, sollempni pompa ducta, multis cum suorum ciuium gemitibus, frequenti populo comitante, excitatis magnificentissimis sepulchris, additis etiam funebribus laudationibus, & alijs demum rebus non vulgaribus, conduntur. Quibus omnibus belli tempus obstreperit, & hominibus in alia cura, vite scilicet retinendae, bonorumq; defendendorum occupatis, locum nullum relinquit: vt etiam reges tum regiē sepeliri nequeant. &

RERVMO. RELIQUIT HABENAS) Quia res magnas furorē turbatas nec consilio potuit, nec sermone componere, condidit se parietibus proprijs, casibus relinquens habenas reipub., quas contra maiorem vim nec gubernare potuit, nec tenere. Donatus. * Nomen habenae saepenumero apud Latinos scriptores ad imperium, potestatem, & facultatem transferri videas. Cic. 2. de Orat. Cui populus ipso moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas tradidit. Virgil. 1. Aen. Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas. Inueniuntur & adducere, & remittere habenas, in eodem significatu, potestatis, inquam, & imperij.

- Mos erat Hesperio in Latio (quem protinus vrbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cū prima mouent in praelia Martem:
Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum,
605 Hyrcanisūe, Arabisūe parant, seu tendere ad Indos,
Auroramq; sequi, Parthosq; reposcere signa)
Sunt geminae belli portae (sic nomine dicunt)
Relligione sacrae, & saui formidine Martis:
Centum aerei claudunt vectes, aeternaq; ferri
610 Robora: nec custos absistit limine Ianus:
Has, vbi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse Quirinali trabea, cinctuq; Gabino
Insignis, referat stridentia limina Consul:
Ipse vocat pugnas: sequitur tum caetera pubes,
615 Aereaq; assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Aeneadis indicere bella Latinus

More iubebatur, tristesq; recludere portas.
Abstinuit tactu pater, auersusq; refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit ymbris.

Mos ERAT) Varro de moribus, morem esse di-
cit in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo.
Julius Festus de verb. signif. lib. 13. Mos est, inquit, in-
stitutum patrium, pertinens ad religiones, carimonias-
que maiorum. Ergo Virgilius utrumque auctorem se-
quitur: & primo quidem Varronem, quoniam ille di-
xerat morem præcedere, sequi consuetudinem, post-
quam dixit, *Mos erat*, subiunxit, *quem protinus vrbes
Albana coluere*, &c. quo perseverantiam consuetudinis
monstrat. Et quoniam Festus pertinere ad ceremoni-
as ait, hoc idem docuit Maro, adijciendo, *sacrum*. Mos
ergo præcessit, & cultus moris secutus est, quod est
consuetudo. Et hic definitionem Varronis implevit.
Adijciendo deinde *sacrum*, ostendit morem cere-
monijs dicatum, quod Festus asseruit. Idem servavit & lib.
12. cum ait, *morem, ritusq; sacrorum Adijciam*. In quo
ostendit aperte, morem esse ritus sacrorum. Sed histo-
riæ quoque fidem in his versibus sequutus est, *Mos erat
Hesperio in Latio*, &c. Servavit enim regnorum suc-
cessionem. Quippe primùm regnaverunt Latini, inde
Albani, & inde Romani. Ideo *mos erat* primùm dixit
Hesperio Latio, & postea, *quem protinus vrbes Albana
coluere sacrum*. Deinde subiicit, *nunc maxima rerum
Roma colit*. Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 8.

Apparet ex verbis Macrobij, morem obseruatione
quandam esse, non lege, sed iudicio, & opinione confir-
matâ. Inde illa locutio, MORE MAIORVM. Cic. 2. de Orat.
Me pro meo sodali, qui mihi liberum loco, more mai-
orum, esse deberet. Quo loco morem pro obseruatione
posuit, quodamq; hominû grauiorû placito, non lege,
non necessitate confirmato. Budæus in Pand. Mos, ait
Isidor. lib. 4. cap. 3. est vetustate probata consuetudo: si-
ue, lex non scripta.

Instituta, mosq; maiorum tantam vim habuerunt,
vt cum antequam in consuetudinem venirent, sine cri-
mine præteriri possent, postquam tacita omnium assen-
sione sunt probata, pro grauissimis legibus sanctissimè
custodita sint. Ac si queritis, quid institutum à more
differat, non est difficile dictu. Nam qui primus egregij
quidquam in repub. gessit, aded vt eius exemplum pos-
siteri vltro sint secuti, is auctor instituti prædicatur. Vbi
verò consuetudo aliqua teneri, ignorato exēpli auctore
cæpit, mos maiorum appellatus est, &c. Sigonius de
antiq. iurē Ciuium Rom. lib. 1. cap. 5. Quod dicit
Virgil. hanc consuetudinem antiquâ fuisse, falsum est:
nam à Numa Pompilio primû instituta est: sed carmini
suo, vt solet, miscet historiam. Seruius. Qui & aliâ qua-
stionem dissoluit, ne poeta secum pugnare videatur:
quomodo enim mos erat belli portas referare in Latio,
cum supra dicat, *longa placidas in pace regebat*? Item pos-
tea, *Ardet inexcitata Ausonia, atq; immobilis ante*. Vide
locum. * Historia autē est apud Liniū lib. 1. Qui (Numa) regno
ita potitus, vrbes nouâ conditam, & armis, iure eam, legibusq;
ac moribus de integro condere parat. Quibus cum inter bella vide-
ret assuescere non posse (quippe efferatis militiâ animi) mitigandū
ferocem populum armorum desuetudine atus, Ianum ad insinuum
Argiletum indicem pacis, belliq; fecit: apertus, vt in armis esse esui-
tatem, clausus, pacatos circa omnes, significaret.

HESPERIO IN LATIO) in antiquo, accipit Seruius: duo
enim Latia fuerunt, vnde non frustra *Hesperio* addidit.
PROTINVS) iugiter, deinde, nam nunc temporis
aduerbium est, aliâs loci. *cum protinus utraque tellus
Vna foret*.

VRBES ALBANÆ COLVERE) vrbes ad imperium
Albanum pertinentes, seu regni Albani, quæ fuerunt
complures, ad 30. vt me alicubi legere memini.

MAXIMA RERVM ROMA) Quomodo Roma sit
totius orbis compendiu, sic docet Athenæus lib. 1. c. 15.
Non longè aberrarit fortasse à scopo, quisquis totius
terræ habitate compendiu, Romanorum ciuitatem ap-
pellauerit, in qua omnes ciuitates commorantes intue-
ri facile licet, & particulatim, & quam plurimas: vt A-
lexandrinorum auream, Antiochenorum pulchram,
Nicomediolorum ornatissimam, omnium præterea splen-
didissimam, quotquot Iupiter detegit, Athenas. Desi-
ceret, non vnus dicam dies, ad enumerandas ciuita-
tes, quæ in orbe Romano continentur: sed omnes vix
per anni spatium, ob multitudinem connumeratêtur.
Omnes namq; ibi nationes habitant: Cappadoces, Scy-
thæ, Pontici, & alij complures. Hi sunt enim totius ha-
bitatæ terræ compendium. Hæc Athen. Et quoni-
am totius habitatæ terræ epitome, compendiumque
videtur, vtpote in qua omnes habitarent nationes, ob
id, communis patria dicta est, secus quam sentit Alcia-
tus Disputat. lib. 2. cap. 21. nimirum quod omnes, qui
imperio Romano subditi essent, ciuitatis Romanæ ius
haberent, in quo redarguitur à Magio lib. 4. cap. 5.

Romæ magnitudinem celebrat Aristides quoq;
oratione quam de eius laudibus longè pulcherrimam
composuit. In qua, & hæc legas. Quod autem vrbes sin-
gulæ terminis suis, ac regionibus præstant, hoc vrbs ista
toti orbi exhibet, vt commune omnis, quæ incolitur
terræ, tanquam regionis oppidum. Quocirca videntur
finitimi omnes per vicos diuisi, ad hanc arcem vnâ
conuenire, quæ nunquam se cuiquam negat: sed vt ter-
ræ solum fert omnes, ita hæc homines omnes, velut flu-
uios mare, recipit, præterquam quod hoc etiam
cum mari habet commune, quod vt illud fluuiorum
accessione non crescit, quasi ipsius capacitas cum illo-
rum fluxione, fato quodam connexa sit, ita nec in hac
quidquam est præ magnitudine conspicuum. Superad-
de his præclara verba Lucani, ex lib. 1. Pharsal.

----- *urbem populis, victisq; frequentem,
Gentibus, & generis (cocat siturba) capacem,
Humani.*

Vide, mi lector, Eclog. 1. super illo, *Vrbem quam
dicunt Romam*. Vide & Strabonem lib. 5. Immo vide,
& admirare magnitudinem Romæ ex lib. 3. Admiran-
dorum Lipsij. Cæterum si qua alia vrbs est, certè Ro-
ma est hodie, de qua possit affirmari verissimè, quod
lib. 1. scriptum reliquit Herodotus. τὰ γὰρ τὸ πάλαι με-
γάλα ἦν, τὰ πολλὰ αὐτῶν σμικρὰ γέγονε. τὰ δὲ ἐπ' ἐμῆν ἦν
μεγάλα, πλεονεξῶν ἢν σμικρὰ. Nam quæ olim magnæ erât,
carum permultæ factæ sunt paruæ: rursus, quæ mea
memoria magnæ fuerunt, prius fuerant paruæ. Exigua
Roma sub Romulo, & regibus deinceps sequentibus:
magna sub Augusto, & Imperatoribus. Nunc postquâ
à Gothis, Vandalis, Herulis toties vastata est, & direp-
ta, nequaquam pristinam illam, & amplitudinem, &
magnificentiam retinet. Quo pacto autem omnibus
pæne ijs rebus parua Roma fuerit, quibus sua ætate
maximâ esse testatur Maro, pulchrè expressit Propert.
lib. 4. eleg. 1. partem versuū non me pigebit adnectere.

*Hoc quodcunq; vides, hospes, quam maxima Roma est,
Ante Phrygem Æneam collis, & herba fuit.*

*Atq; ubi nauali stant sacra palatia Phœbo,
Euandri profuga procubere boues.
Fictilibus creuere deis hac aurea templa.
Non fuit opprobrio facta sine arte casa:
Tarpeiusq; pater nuda de rupe tonabat,
Et Tiberis nostris aduena bubus erat, &c.*

QVVM PRIMA MOVENT IN PRÆL. MART.)

Etsi Martio mense, ancilia deprompta è Martis sacrario prodibant, si quando tamen gentibus, nationibusque iustum, piūque bellum per faciales indicebatur, ancilia in eodem sacrario, aut in curia Saliorum commouere, moris erat: quasi eo motu Martem è sua sede excitum, eoque propitio, & volente, arma expedire, legiones conscribere, exercitum apparari, atq; omnia hostilia esse designarent. Seruius, Alex. ab Alex lib. 1. cap. 25.

GETIS INFERRE LACRYMAS. BELLVM) Sic & Græci, ἀδελμον εἰσφέρειν. Euripid. Helena. ἀδελμον ἄδ εἰσφέρειν ἑλλήνων χθονί. Ut autem hic lacrymabile bellum, Sic Homer. Iliad. ἀδελμον πολυδάκρυον ἀχαιῶν, & πολυδάκρυον ἄρηα, & alibi, μάχην δακρυόεσσαν. German.

AVRORAMQVE SEQVI) Ingenti ambitu ipsum ortum dici dicit pro populis: & sequi auroram, est orientalibus populis arma inferre: seu, eo vsque cum armis ad eos subigendos tendere.

PARTHOSQVE REPOSCERE SIGNA) Alluisse videri potest ad Augusti tempora. Constat enim, habuisse in animo Augustum Arabiæ, & Parthis bellum facere, eiusque belli causa delectum habuisse. Similiter Virgilio scripsit etiam Horat. epist. 2. lib. 1. Cantabrica bella tulisti Sub duce, qui templis Parthorum signa refixit. Propert. lib. 2. eleg. 10.

*Iam negat Euphrates equitem post terga videri
Parthorum, & Crassos se tenuisse dolet.*

*India quin, Anguste, tuo dat colla triumpho,
Et domus intacta te tremis Arabiæ.*

Parthi autem Phraate regnum obtinente, signa quæ Crasso ademerant, Romam ad Augustum vltro remiserunt. Vide Sueton. Valerium, & alios. Horat. Ode 15. lib. 4.

*Et signa nostro restituit Ioui
Derepta Parthorum superbis
Postibus, & vacuum duellis
Janum Quirini clausit.*

SVNT GEMINÆ BELLI PORTÆ) propter Ianum bifrontem.

CENTVM ÆREI CLAVDVT VECTES) Dedit claustris maiorem vim à numero, & qualitate materie. Vide 1. Æneid. Claudentur belli porta, &c.

CINCTVQVE GABINO) De cinctu Gabino quid à Grammaticis tradatur, omnibus qui litteras amceniores amant, est ferè notum: sed quod ab illis tacitum est, hic adscribemus. Obseruauimus enim, Romanos magistratus, & Pontifices eo cinctu uti solitos, cum belli causa operabantur sacris, se deuouebant pro exercitu, portas Iani aperiebant, aut amburbia faciebant: deniq; cū rei sacræ operā dabant, belli causa, & cærimonia quadā sacra defungebantur. Liuius lib. 8. de Consule Decio, qui se deuouebat. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit. Interpres Persij de penatibus ita scribit. Habitu Gabino dij penates formabantur, inuoluti toga supra humerum sinistrum, & sub dextro. Turneb. lib. 22. cap. 19.

Gabinus cinctus est, inquit Seruius, toga sic in tergum reiecta, ut vna eius lacinia, à tergo reuocata, hominem cingat. Hoc autem vestimenti genere utebatur

A Consul bella indicturus: ideo, quia cum Gabij Campaniæ ciuitas sacris operaretur, bellum subito venit. Tunc ciues accincti togis suis, ab agris ad bella profecti sunt, & adepti victoriam. vnde hic ortus est mos.

RESER. STRID. LIMINA) Quamobrem belli tempore huius potissimum dei, Iani, inquam, templum aperiretur, narrat causa Macrobi. Saturnal lib. 1. cap. 9. Bello Sabino, cum hostes per patentem portam in urbem irruerēt, subito ex aede Iani magnam vim calidarum aquarum erupisse, quæ hostium impetum represserint: inde institutum, ut belli tempore, velut ad urbis auxilium profecto deo, fores refererentur. Ouid. 1. Fast. aliam causam ponit, vbi Ianus ita loquitur.

*Ut populo pateant reditus ad bella profecto,
Tota patet dempta, ianua nostra, sera.*

Consentanea Nafoniani sunt verba Liuij lib. 1. in Numma. Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis, belliq; fecit: apertus, ut in armis esse ciuitatem: clausus, pacatos circa omnes populos significaret. Vide insuper 1. Æneid. ad illa, Claudentur belli porta.

INSIGNIS CONSVL) Consul maior erat, qui priore loco renuntiatus esset. Liuius lib. 29. Scipionem priorem consulem à centurijs omnibus dictum scribit. Cic. in Pison. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me vniuersa ciuitas non prius tabella, quam voce priorem consulem declarauit. Quem vero nunc maiorem, nunc priorem consulem nuncupamus, Virgilius etiam insignem dixit, ut qui nullius sit doctrinæ inscius. Formulam porro, qua Cos. declararet, siue crearet designatum consulem, hanc inuenio. QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVMQVE SIT, MIHI, MAGISTRATVQVE MEO, POPVLO, PLEBIQVE ROMANÆ, N. N. CONSULEM RENVTIO. Cic. pro Muræna.

IPSE VOCAT PVGNAS) Tria sunt militiæ genera. Sacramentum, in quo vnusquisque miles iurat se non recedere, nisi præcepto Consulis, post completa stipendia, id est, militiæ tempora, scilicet viginti quinque annos. Coniuratio, quæ fit in tumultu, id est, Italico bello, & Gallico: quando vicinum urbi periculum singulos iurare non patitur, ut inter Fabios. Et qui fuerat ducturus exercitum, ibat in Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum roseum, quo pedites euocabat, & vnum cæruleum, quod erat equitum (nam cæruleus color est maris, à cuius deo equum constat inuentum) dicebat: QVI REMPV. VVLT SALVAM ESSE, ME SEQVATVR. Et qui conuenissent, simul iurabant. Euocatio, quod genus nunc tangit: nam ad subitum bellū euocabantur, & ad diuersa loca diuersi, propter cogendos mittebatur exercitus. Seruius. Vide principium lib. 8.

ABSTIN. TACTV PAT. AVER. REF. FOEDA) Secundum veterem morem conueniebant Latinum, & vehementer urgebant, aperiret portas belli, & ijs bellum indiceret, quos in amicitiam, & affinitatem, secutus deorum, & patris responsa, susceperat. Sed licet illi furore possessi præcipites essent in perniciem suam, & aduersa cuperent, Latinus tamen, qui esset publicus pater, apud quem religio generi fuit, & commodum filiæ, nolebat funestas fores, luætuosasque contingere, ac ne se officijs tristibus commacularet, à conspectu se aliorum remouit. Donat.

CÆCIS SE COND. VMBRIS) A conspectu hominum in abdita domus se contulit. Non modò publica, sed domestica quoque luce caruit, & tanquam in vmbra, & tenebras secessit.

Tum

- 620 Tum Regina deum cælo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia, atq; immobilis antè.
Pars pedes ire parat campis, pars, arduus altis
- 625 Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leues clypeos, & spicula lucida tergent
Araina pingui, subiguntq; in cote secures:
Signaq; ferre iuuat, sonitusq; audire tubarum.
Quinq; adeo magnæ positis incudibus vrbes
- 630 Tela nouant, Atina potens, Tyburq; superbum,
Ardea, Crustumeriq; & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntq; salignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leues ocreas lento ducunt argento.
- 635 Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica iamq; sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad iuga cogit equos, clypeumq; auroq; trilicem
- 640 LORICAM INDVITVR, FIDOQVE ACCINGITVR ENSE.

TUM REGINA DEVM) Fecit Iuno, quod non conueniebat deæ, vt relictis cæli partibus, veniret ad terras, & panderet sceleribus viam, atq; in bella perituros vrgeret. Fecit tamen vt vetus, & pertinax inimica: vebatur enim, ne mora patefaciendarum portarum futorem paratæ iuuentutis aut consensescere faceret, aut penitus remoueri. Animus quippe vulgi, vt repentinis motibus excitatur, ita mature languescit, & interueniente torpore confumitur. Ergo quod Latino displicuit, & refugit, ne faceret, fecit dea, & manu sua impulit portas, quibus fiebat mora. Vt autem huius scruientis ardorem euidentius poeta monstraret, non solum hæc dixit portas aperuisse, sed euerisse postes ipsos à cardine: hoc est, ab eo loco, in quo nexibus idoneis tenebantur: quasi demum patentibus portis aliquod impedimentum potuissent postes afferre, si locis suis fortè mansissent. In euerfione postium animus inimicæ considerandus est, quæ sic cum belli referauerat ipsis postibus portas, vt vullis ipsis, qui firmamento præstabat, iterum claudi non possent, & nunquam finiretur bellum. Quanta autem vis Iunonis sit, in facto ipso euidenter ostensum est: nam quas centum ærei clauerant veteres, quas æterna ferri firmauerant robora, ipsa vnus manus impulsu innitens, non corporis virtute, sed numine, ipsum quoque bifrontem custodem auctoritate maioris potestatis exsuperans, & patefecit portas, & earum postes subuertit. Donatus. * *Lego qua de Iano prodidit* Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 9. Et qua annotauimus lib. 1. ad illud, Claudentur belli portæ, *Hausit etiam hunc Versum Virgilius de Enniano fonte. Ille enim sic. postquam discordia tetra Belli ferratos postes, portasque refregit, intelligens idem Iani templum, quod belli tempore patere, paci autè clausum haberi solebat: quare demum ille Patulcius, & Clusius audiuit.*

ARDET INEXCITA AVSONIA) Quam ad id vsque tempus nulla belli tempestas turbauerat: quæ hæctenus nullis agitata motibus fuerat, immobilis, vt mox sequitur. Seruius tamen exponit *immobilis antè,*

A non semper, sed ante hac, sub Latino videlicet.

PARS ARDVVS ALTIS PVLVERVL. EQVIS VRIT) pro, ardua in altis equis. Id est, populus partim parat ire pedes, partim arduus altis equis. Sic alibi ad rem, non ad vocem respicit.

OMNES ARMA REQVIRVNT) Hemistichium Ennianum. *Balantum pecudes quatit, omnes arma requirunt.*

PARS LEVES, CLYPEOS ET SPICVLA LVC. TERG.) Locum hunc exprimere imitando studuit Papinius lib. 3. Thebaid.

arma paternis
*Postibus, & fixos superum ad penetralia currus
Vellere amor, nunc fœda puri rubigine tela,
Horrentesq; situ gladios in saua recuruant
Vulnera, & attritu cogunt mutescere saxi, &c.*

Samiarios dictos obseruat Turneb. lib. 27. c. 21. qui creta Samia arma, ferramenta, spicula prætorianorum, & satellitum imperatoris ad nitorem fricabant, tergebantque, atque exasperabant gladiatorum, & iaculorum acies, & cuspides: nam & in historijs hoc sensu ferramenta Samiata reperimus.

ARVINA PINGVI) Arainam esse durum pingue inter cutem, & viscus, seu carnem, ex Suetonio docet Seruius. Aruina, inquit Isidorus, est pinguedo cuti adhærens.

SUBIGVNTQVE IN COTE SECVRIS) ad cotem exacuunt secures, ad cotem inquam, acutum. *Reddere que ferrum valet, exors ipsa secandi,* vt est apud Horat. ad Pisones. Scopulum illum ad quem Andromeda exposita fuit ceto, Propertius vocat cotes, eleg. 3. lib. 1.

Qualis & accubitu, primo Cepheia somno,
Liberaiam duris cotibus Andromeda.

QVINQVE ADEO MAGNÆ) Tantus bellandi amor inceserat, vt plurimæ vrbes, & magnæ, positus

1661
... cum Gabij Casse
... bellum subito venit
... ad bella profecti
... hic ortus est mos.
... LIMINA) Quamobrem
... Iani, inquam
... Macrob. Saturnal.
... per patrem
... Iani magnam
... hostium impetu
... belli tempore, velut
... referantur. Quibus
... Iani ira loquitur.
... ad bella profecti,
... iamua nostra, sera.
... sunt verba Lij lib. 1. in
... Argiletum indicem pacis, be
... esse ciuitatem: clausus, p
... significaret. Vide insupe
... belli porta.
... maior erat, qui pri
... Lij lib. 29. Scipione
... omnibus dictum scribi
... latin, me omnes ordines, m
... bella, quam voce prior
... nunc maiorem, m
... Virgilius etiam m
... doctrinz inscius. Fama
... createt deligenti
... BONVM, FATVM
... MIHI, MAGISTR
... ROMANÆ, N. K. C.
... MURINA.
... Tria sunt militum
... miles iunior
... post comp
... tempora, scilicet viginti
... in tumultu, id est, ha
... vicinum vrbis periculis
... inter Fabios. Et quia
... in Capitolium, & m
... quo postea
... quod erat equitum
... a cuius deo equum
... QVI REMPV. VVLT
... Et qui conuenissent, h
... genus nunc tangit: nam
... ad diuersa loca dispa
... exercitus. Seruius. T
... PAT. AVER. R. H. 180
... morum conueniebant. L
... aperiret portas bell
... in amicitiam, & affirma
... patria responsa, susceperat. Sc
... precipites essent in pernicit
... Lavinus tamen, qui esse p
... religio generi fuit, & commo
... luctuosasque contemp
... commacularet, à comp
... Donat.
... A conspectu
... Non mod
... huc caruit, & tanquam
... cessit.

positis incudibus, acuendis telis operam darent. Numerum, & magnitud. ciuitatum, seu potentiam exprimit, ne quasi humiles non tantum parare viderentur, quantum esset necessarium. Nec tamen non etiam alia in armis faciendis laborabant. Donat. * *Armorum fabricas, siue officinas non modo in legionibus, sed etiam per oppida, & provincias fuisse institutas, docet Steuechius ad Vegetum lib. 2. cap. 11. Silus de Scribis Italia, postquam auditum est transgressum Alpes Annibalem, lib. 4.*

itur in acres

Bellorum raptim curas, subitusq; per omnem
Ausoniam Mauors strepit, & ciet arma, virosq;
Pila nouant, ac deteria rubigine saeuus
Inducitur ferro splendor, &c.

FLECTVNT SALIGNAS VMB. CRATES) Scutis è vimine contextis vsi sunt Siculi, & Syracusij, item Persæ, quod genus ἄρπαι & ἄρπαιον Græcis appellatur. Ammianus lib. 24. de Persis etiam sui æui. Obtekti scutis vimine firmissimo textis, & crudorum tergorum densitate vestitis. Ibid. Manipuli peditum contekti scutis oblongis, & curuis, quæ texta vimine, & crudis corijs gestant. Vsi præterea talibus scutis, & galeis etiam Parthi. Talia demum scuta Germanis quoque, & Gallis interdum fuere, immò & Macedonibus, quæ in ærea, aut argentea Alexander mutauit. Vide hæc plenius apud Lipsium de Milit. Rom. lib. 3. dial. 2. Insuper consule Alex. Neap. lib. 6. cap. 22. & Tiraquell. ibid.

Vt autem Latini Grammatici salicem à saliendi, hoc est, crescendi celeritate deducunt, quod siue terræ impacta, siue fata, statim surgit, sic Græci ἰτέων pari forma, ἰπὸ τῆ ἰτέων, τῆ ἰτέων ταχέως ἀνέσθαι deriuant. German.

LENTO DVCVNT ARGENTO) lentos vsitatè vocamus tardos, & segnes: opponique id nomen tum prompto, ac celeri videtur. Interdum autem *lentum* aliter accipimus: vt cum *lentum* vimen dicimus, & cū Virgil. *lentam salicem, & lento ducunt argento.* Lentum enim tūc idem valet, quod molle, cedens, quodq; quocunq; velis, facile trahi, duciue possit. Id deniq; quod χαυρον Græci vocant, Latini nonnunquam facile, vt Tibull. lib. 1. eleg. 1.

*Ficilia antiquus primum sibi fecit agrestis
Pocula, de facili composuitq; luto.*

Eandem enim qualitatem significauit in luto, quam in cera Plinius, his versibus,

*Vt laus est cera mollis, cedensq; sequatur
Si doctos digitos, insuag, fiat opus,*

flexibilem videlicet naturam quandam, & minimè contumacem. Ad priorem illam huius vocabuli vim respexit Cicero, cum C. Antonium *lentum* vocauit. Teuctris, inquit, illa, *lentum* sanè negotium. Hoc significauit, eum libenter subterfugere, & tergiversari, & diem ex die ducere, neque promptum esse ad dissoluendum, quod deberet. At contra olim Lucilius *lentum* soluere, acceperat pro eo, qui facile solueret, bonumq; nomen esset. Credo, quod *lenta* quæ sunt, facile sequuntur quò velis: *lentum* quoque vocauit eū, qui facile ad soluendum adduceretur. Versus eius extant apud Nonium, qui mihi ita videntur legendi.

*Luciū Cotta senex Crassipater huius peracer,
Magnū fuit trico numerariū, soluere nulli
Lentus.*

Id est, facilis. Muret. lib. 3. cap. 18.

VOMERIS HVC, ET FALCIS MONOS) Omne ferrum vertebar in gladios. Sic omnia culturarum subsidia consumebantur, vt præfatio quodam, omniū iam monstraretur interitus, & appareret, eos ad aruorum exercitium nunquam redituros. Donat. * *Georg. 1. Et curuæ rigidum falces constantur in ensem. Apud Isaiam prophetam, de futura quondam Ecclesia pace, tranquillissimiq; temporibus, cap. 2. contrarium quiddam legimus. Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces.*

RECOVVNT PAT. FORN. ENSES) patrios, non suos. Tanta pace vsi videbantur, vt armorum strepitus, & tubarum clangor omnibus esset incognitus.

CLASSICA IAMQVE SONANT) Classicum accipiebatur & pro ipsa tuba, & pro ipso sono, auctor Sernius. Item Isidor. *Classica* sunt cornua, quæ conuocandi causa erant facta, & à calando *classica*, quasi *calassica* dicebantur. Inde etiam ipsi præcones *classici* vocati, qui tuba, vel cornu, iussu magistratus ex arce, vel circū muros populum ad comitia vocabant. *Classicum* etiam canebatur ante ianuam scelerosi ciuis, vt Varro docet. Et Tacit. lib. 2. *Annal.* In Pub. Martium Cos. extra portam Exquilinam cum *classicum* canere iussissent, more prisco animaduertère. Canebatur item *classicum*, cum in militem capitaliter animaduertetur. Lucan. *Nec ciuis meus est, in quem tua classica Caesar Audiero.* *Classicum* etiam ad epulas Imperatorias cecinisse indicat apud Tacitum Lipsius: & idem fere hodie mos. Steuechius ad lib. 2. Vegetij, cap. 22. *Classicum* est, cum signa omnia pariter canunt, & militem vocant, incitantque ad pugnam. Vide Lipsium de Milit. Rom. lib. 4. dial. 10.

IT BELLO TESSERA SIGNVM) Tesseræ symbolum fuit bellicum, & signum, quo socij milites dinoscebantur ab hostibus: vt pro quibus, & contra quos arma sumerent, facile internoscerent. Erat autem ea tesseræ aut vocalis, aut muta. Stante repub. taleola utebantur, siue tabella lata, inscripta, ὡς ἀλίσιον appellat Polyb. & ἐυλήθιον. Vocalis, MILITEMVS, LABOREMVS, VENVS VICTRIX, INVICTVS HERCVLES, &c. Præfectus interdum legionis, nonnunquam & Tribunus tesseræ dabant, quando scilicet non aderant in exercitu, qui maiorem potestatem habebant. Si enim Imperatores ipsi, & duces exercitus præsentés erant, tesseram ipsi dabant. Atque ab his Tribuni petere debebant, & inde ipsi militib; distribuabant. Tesserarij dicti, qui tesseram per contubernia militum nuntiant. Tesseram porrò, vt ordinem item exercitus, signi dationem, vigiliam, inuenit Palamedes ad Troiam. Plinius lib. 7. c. 56. Vide Alexand. ab Alex. lib. 4. cap. 2. Steuechium in Veget. Disserit etiam exquisitè, & eruditè super tesseræ Lipsius de Milit. Rom. lib. 5. dial. 9.

GALEAM TECT. TREPID. RAPIT) In voce *trepidus*, & verbo *trepidare* quidam apud Virgilium putant inesse significatum festinationis, cum timore aliquo. Certè hic nihil adiectiuo huic timoris videtur subesse. Nam & hoc, & duobus deinceps versibus, Italorū summa ad bellum capessendum voluntas, & facilitas declaratur. *Trepidus* ergo expone, nihil cunctatus, cupidè, festinatò.

AVROQVE TRILICEM LORICAM) De hoc genere lorice dictum aliquid lib. 5. ibi, *Loricam consertant hamis, auroq; trilicem.*

Pandite nunc Heliconæ Deæ, cantusq; mouete,
Qui bello exciti Reges, quæ quemq; secuta
Complerint campos acies, quibus Itala iam tum

Florie-

Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.

645 Et meministis enim Diuæ, & memorare potestis:

AD NOS VIX TENVIS FAMÆ PERLABITVR AVRA.

Primus in it bellum Tyrrhenis asper ab oris

CONTEMPTOR DIVVM MEZENTIVS, agminaq; armat.

Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter

650 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Lausus equum domitor, debellatorq; ferarum,

Ducit Agyllina nequicquam ex vrbe secutos

Mille viros; dignus patrijs qui lætior esset

Imperijs, & cui pater haud Mezentius esset.

PANDITE NUNC HELICONA DEÆ) Ex Ho- A Gyrald. Syntag. de Musis.

meri 2. Iliad.

Ἐσπέει νῦν μοι μῦθαι δὲ λυμπία δώματ' ἔχουσαι,

Ἵμεῖς γὰρ θεαί ἐσσι, πάρισε τέ, ἴση τε πάλαι:

Ἡμεῖς δὲ κλέθ' οἶον ἀκούμεν, ἕδδὲ τι ἴδμεν

Οἵτινες ἠγαυόνες θανάων, καὶ κείανος ἦσαν.

Vide etiam catalogū populorum, qui Annibalem bellum Italiae, Romanisq; inferentem secuti sunt, lib. 3. apud Silium.

Prodito Calliope fama, quos horrida cepta
Excierint populos, tulerintq; in regna Latini, &c.

Textit & Lucanus catalogum populorum, qui partes Pompeianas civili bello secuti sunt, 3. Pharsaliae, ab eo loco, Proxima vicina vires dat Gracia bello, &c.

Helicon mons Phocidis, Parnassi æmulus altitudine, sic dictus ab Helicone, qui ad eum cum Cithero- ne fratre singulari certamine deceravit, unde uterque in montes sui nominis conuersus esse fingitur. Hunc postea montem Otus, & Ephialtus Musis consecrassent dicuntur. Hinc Musas Heliconiadas dici plerique arbitrantur. Hesiodus quidem sic appellat.

Μουσῶν ἑλικωνιάδων ἀρχαίμεθ' αἰεῖν,

αἱ δ' ἑλικῶν ἔχουσιν ὄρεσ μέγα τε, ζέθρον τε.

Incipiam à Musis Heliconis carmen alumnis,

Quæ iuga sacra colunt montis spatiosaq; terga.

De Helicone vide Strabonem lib. 8. Plin. lib. 4. cap. 7.

De consecratione montis Rhodigin. lib. 22. cap. 8. Gyr-

raldi Syntag. 7. Pausaniam in Boeoticis. Hæc Foquelin.

proleg. in Persium. * Super eodem versu, Pandite nunc, &c.

Vide quid dictum sit lib. 10. nam ibi ad verbum repetitur. De Mu-

sarum genere, conditione, numero dissensisse scriptores narrat in

hæc verba Avnol. lib. 4. Musas Mnaseas esse auctores, filias esse Tel-

luri & Celi: Iouis cateri prædicant, ex Memoria Sore, vel Mente.

Has quidam Virgines, alij matres fuisse conscribunt. Ephorus nu-

mero esse tres effert: Mnaseas quem diximus, quatuor: Myrtilus

inducit septem: octo assenerat Crates: ad extremum Hesiodus no-

uem cum nominibus prodit, dijs calum, & sidera locupletans.

QVI BELLO EXCITI REG. QVÆ. Q. SECVTÆ)

Hoc ad docilitatem, & attentionem pertinet.

QVIBVS ITALIA IAM TVM FLOR.) Vult ostende-

re, bona longæ pacis nutrisse egregios viros, belli au-

tem rabiem perdidisse, idcirco subiungit, quibus arserit

armis. * Dicit iam tum, id est, vetustissimis etiam illis temporibus: nam atate Virgilij valde floruisse, ex laudatione Italia, quam

habes 2. Georg. perspicitur.

ET MEMINISTIS ENIM DIVÆ, ET MEMOR. POT.)

Causæ petitionis. Et simul ad genus earum allusum:

Mnemofynes enim, id est, memoriæ filia dicuntur.

Ideo autem Iouis & Mnemofynæ traduntur filia, quod

ijs qui ad disciplinas & scientias peruenire cupiunt, duo

hæc imprimis necessaria sunt, intellectus, & memoriæ

potestas: hoc Græci μνημονικόν, illud νοητικόν vocant.

TENVIS FAMÆ PERLAB. AVRA) Tenuis iun-

gendum est cum fama: aura enim semper tenuis est.

Non potuit elegantius leuem auditionem rerum ab

eius ætatis memoria tam remotarum exprimere. Præ-

ter auditionem, eamq; tenuissimam, nihil habemus,

dicret M. Tullius. *

PRIMVS INIT BELLVM) Ad exemplum Ho-

merici catalogi Iliad. 2. conferat qui voluerit. Con-

demnatur apud Macrob. Saturnal. lib. 5. cap. 14. Virgi-

lius, tum quod oppida vrbesq; non eo quo fitæ sunt

ordine retulerit, tam quod nonnulli pugnantes indu-

cantur, qui non sunt in apparatu belli numerati: cum

B Homerus eisdem illos, quos nominavit in catalogo,

solos pugnantes dicat, & Græciæ oppida, locaq; per

ordinem referat. Responsum apologeticum perlegas,

amabo te, apud Iouianum in Antonio, ab eo loco, Di-

cebat igitur similibus in rebus, &c. pag. 83. b. Aldinae

edit.

TYRRHENIS AB ORIS) Tyrrheni à Romanis

Etrusci, & Tusci nominantur. Græci sic appellarunt

à Tyrrheno, Atys F. qui eo coloniam ex Lydia du-

xerit. Fame enim & sterilitate coactus Atys, vnus ex

Hercule, & Omphale prognatis, de duobus filijs alte-

rum, Lydum nomine sortitò detinuit: alterum, Tyr-

rhenum cum maiori populi parte amandauit. Is cum in

Italiam venisset, regionem à suo nomine Tyrrheniam

nuncupauit, & duodecim vrbes condidit, præfecto rei

Tarconte, à quo Tarquinijs vrbi nomen est, &c. Stra-

bo lib. 5.

CONTEMPTOR DIVVM MEZENTIVS) Adeo om-

nem pietatè in sacrificijs, quæ dijs exhibenda sunt, po-

suit, vt propter contrariam causam vocauerit Mezen-

tium contemptorem deorum. Neque enim (vt Alpro-

videtur) ideo contemptor diuùm dictus est, quod sine

respectu deorum in homines impius fuerit. Alioqui

multò magis de Busiride hoc dixisset, quem longè cru-

deliorem, illaudatum vocasse contentus est. Sed veram

huius contumacissimi nominis causam in 1. lib. Cato-

nis Originum diligens lector inueniet. Ait enim, Me-

zentium Rutulis imperasse, vt sibi offerrent, quæ dijs

primitias offerebant, & Latinos omnes similis imperij

metu ita nouisse. IVPITER, SI TIBI DARE POTIVS, QVAM MEZENTIO, VTI

NOS EA TIBI DARE POTIVS, QVAM MEZENTIO, VTI

NOS VICTORES FACIAS. Ergo quod diuinos honores

sibi exegerat, meritò à Virgilio dictus est contemptor

deorum. Hinc pia illa insultatio Æneæ, Æneid. 11. hæc

sunt spolia, & de rege superbo Primitia. Vt nomine con-

tumacia, cuius pœnas luit, raptas de eo notaret exuuias.

Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 5.

00*

AGMI-

AGMINAQVE ARMAT) Iouianus in Actio de A horum versuum numeris sic ait. Duce dactylo à crebri- tate eadem numerorum cœpit, in enarratione hac tam eximij apparatus. Atque vt rem ipsam velut magnam, horribilemq; futuram adæquaret numeris, taliq; prin- cipio finis quoque vt consonaret, intulit, *agminaq, ar- mat*. Parum namq; consummatissimis eius aurium sen- sibus visum est, si conclusisset, *agmen & armat*, aut, *ag- mina cogens*. Itaque ab ipsis extulit pulmonibus, *agmi- naq, armat*. Vide igitur, quid collisio faciat suo in loco adhibita, quid artificiosus assultus contrudentium se vocalium.

QVO PVLCHRIOR ALTER NON FVIT, EXCEPT.)
Homer. 2. Iliad.

Νηρεὺς ἀγλαίας δ' ὕδρ, χαερόποιός ἀνακί
Νηρεὺς δὲ κλέιδος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
Τῶν ἄλλων δαυαῶν, μετ' ἀμύμονα παίδεῖονα.

LAVRENTIS CORPORE TVRNI) Turni corpus pro ipso Turno dixit. Ita enim & Euripid. Hecuba ἐγὼ τὸ μὲν σὸν σῶμα ὑπ' ἄσπερ ἠντιόχην σῶξιν ἐτοιμὸς εἶμι. Et alibi, ἀλλ' εἰσορῶ τὸ τῆδε δεσπότης δέμας ἀγαμέμνονος. Et in Phœ- nissis. σὸν δέμας θηράμενος. Sic Horat. virtutem Cato- nis, pro Catone posuit, Ode 21. lib. 3.

Narratur & prisca Catonis
Sape mero caluisse virtus.

Et alibi quoque eodem loquendi genere vsus est. Vir- tus Scipiada & mitis sapientia Lali. Sic & errorem Her- culis posuit Propert. *Qua miser ignaris error perpeffus in oris Hercules*. Et scelus Polymnestoris, pro ipso Poly- mnestore.

Te scelus accepto Thracis Polymnestoris auro
Nutrit in hospitio non, Polydore, pio.

German.

- 655 Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresq; ostentat equos satus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus: clypeoq; insigne paternum
Centum angues, cinctamq; gerit serpentibus hydram.
Collis Auentini sylua quem Rheia sacerdos
- 660 Furtiuum partu sub luminis edidit oras,
Mista deo mulier: postquam Laurentia victor
Geryone extincto, Tirynthius attigit arua,
Tyrrenoq; boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu, sauosq; gerunt in bella dolones:
- 665 Et tereti pugnant mucrone, veruq; Sabello.
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis,
Indutus capiti: sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoq; humeros innexus amictu.

INSIGNEM PALMA CVRRVM) Venit etiam D Auentinus ad bellum. Hic filius Herculis fuit: veheba- tur curru cum signo palmæ, more scilicet triumphan- tis, gestans clypeum cum hydræ serpentibus, vt hoc ge- nere demonstraret gloriam patris, qui eam contriuerat rot capitibus venenatis armatam. Donat.

SATVS HERCVLE PVLCHRO) De procerita- re Herculis, & habitu corporis consule, si lubet, Gell. lib. 1. cap. 1. Titium lib. 2. cap. 22. pulcher deorum, dearum, homiuumq; illustrium apud poetas epithe- ron est. Ouid. 15. Metamorph. Esculapium pulcherri-

Dictum hoc quoq; ad Græcorum poetarum con- suetudinem, qui βῆν ἠεγκληνῆν, & βῆν ἰφικληνῆν pro Hercule, & Iphiclo dicunt, ad eundemq; modum alia multa. Quod & alij notarunt, & Plutarch. lib. aduer- sus Coloten. Vt ergo Virgil. & Horat. & alij græca di- cendi genera expresserunt, ita facere oportet eos, qui se nostris temporibus poetas perhiberi volunt. Ex hac autem ratione videtur illud etiam Cic. pro Muræna. Illa pestis immanis, importuna Catilinæ prorumpat. Et lib. de Orat. 3. Illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte extincta subito est. Virtus, humanitas L. Crassi, ipsum Crassum significant. Muret. * *Notent & ista elegantiarum cupidiores. Ex Homero, βῆν ἠεγκληνῆν, βῆν ἰφικληνῆν pro ipso Hecore, & Priamo. Ex Ennio, suavis sonus Egeriæ, pro Egerianympha. Ex Virgilio, Violentia Turni, pro Turno. Ex Lucretio, equi vsus, pro equo. Ex Cicerone in Aratcu, vsus torua leonũ, pro leone. Et, vsu magna ne- pai pro nepa.*

EQVVM DOMITOR, DEBELLATORQ. FERAR.)
A virtute laudatur, cuius argumentum equitandi, ve- nandiq; studium: nam & venatio quasi belli *αεγυμνα- σία* est.

AGYLLINA VRBE) De hac vrbe dicemus lib. se- quenti, ad illud, *Vrbis Agyllina sedes, ubi Lydia quon- dam*.

NEQVIDQVAM SECVTOS) quia non erant reuer- suri: & ipse quoque ab Ænea est interemptus.

DIGNVS PATRIS QVI LATIOR) Dignus bis ac- ciendum est. Dignus, qui teneret patris imperium: & dignus, qui non diceretur Mezentio patre progenitus. Mezentius quippe à suis eiectus est propter crudelita- tem inauditam, & impius fuit, vt Euander narrabit Æ- neæ libro sequenti: Lausus verò naturæ mitioris, reli- giosus, & fortis. Donatus;

mum nominat. Martial. lib. 10. epig. 28. Ianum pul- cherrimũ. Martianus Capella lib. 1. Iunonem pulchram. Horat. lib. 1. epist. 16. Lauernam pulchram. Ennio Ro- mulus pulcher, & Ouid. 6. Fast. Notat Paul. Merula in Frag. Ennij.

INSIGNE PATERNVM CENTVM ANGVES)
Vt se Herculis filium ostentaret, gerebat in clypeo imaginem hydræ, cinctam angustibus multis, & serpentibus, quam interfecit in Ler- naæ palude Hercules.] Hoc autem insigne mutuatus est Virgilius ab Euripid. qui in Phœniss. idem Adrasto af- signat.

Ταῖς δ' ἐδδμαῖς ἀδρεσθ' ἐν πύλαισιν ἦν,
Ἐξιδὼν ἐχιδναῖς ἀσπίδι' ἐκπληρῶν γερῶν ὕδρα.

German.

COLLIS AVENTINI SYLVÆ) Vnde nomen huic colli, Lilius lib. 1. his verbis prodidit. Post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino, fulmine ipse ictus, regnum per manus tradidit. Is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Varro sic de ling. lat. lib. 1. Auentinum aliquot de caussis dicunt. Neuius, ab auib⁹, quod eò se ab Tiberi ferrent aues: alij ab rege Auentino Albano, quod ibi sit sepultus: alij ab aduentu hominum, quod commune Latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Ego maximè puto ab aduectu: nam olim paludibus mons erat ab reliquis disclusus. Itaque eò ex vrbe qui aduehebantur ratibus, quadrantem soluebant, &c.

FVRTIVM PARTV EDIDIT) Consule 4. Georg. ibi, *Vulcani, Martisq; dolos, & dulcia furta.* Tali genere laudationis plenū affirmat Sallustiū Donatus: nam & ipse multos collaudat, ac deprimit adiecta vituperatione.

SVB LVMINIS EDIDIT ORAS) Require quæ de hoc dicendi modo protulimus. 2. Georg. non longè ab initio, ad illud, *Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,* vbi oras legatur rectius.

MISTA DEO MVLIER) Græcum verbum *μίσγασθαι* misceri significat, id est, coire: etiam apud Paulum Æginetam lib. 1. Apud Homerum frequens est hac significatione. Rhodigin. lib. 4. cap. 7.

Huc adscribendum, quod probè notauit Macrob. Saturnal. lib. 5. cap. 16. Vterq; (Homerus & Virgil.) in Catalogo suo post difficillimam rerum, vel nominum narrationem, infert fabulam versibus amœnioribus, vt lectoris animus recreetur. Homerus inter enumeranda regionum, & vrbium nomina facit locum fabulis, quæ horrorem fatietatis excludant. Virgilius in hoc secutus auctorem in priore catalogo, modò de Auentino, modò de Hippolyto fabulatur: in secundo, qui est lib. 10. Cygnus ei fabula est. Et sic amœnitas intertexta, fastidio narrationum medetur. * *Mulierem dixisse compendiosè Sult Seruius, pro mortalis: consequens namq; fuerat, et diceret, mixta dea mortalis. Tamen melius dixerunt, reddidisse Homericum hoc, γυνὴ δὲ θεῶν ἰονθήσα. Super vocabulo isto mulier, accipe ex Tertulliani lib. de Velandis Virginibus. Mulier, genus est: nupta, Virgo, & diuina species. Et significat sexum, non Virum passam. Ibid. Mulier non naturā nomen est vxoris: sed vxor conditione nomen est mulieris. Et mulier non vxor dici potest: non mulier autem vxor dici non potest, quia nec esse. Hac ille. Sape tamen mulier pro Virum experta. Vnde apud Comicos, aliquam facere mulierem. Et illud Cic. de Publiis, cras mulier erit.*

POSTQVAM LAVRENTIA VICTOR) Hoc dicit, vt appareat tempus, quo admissum est stuprum.

GERYONE EXTINCTO) Confer huc, quæ posita inuenies lib. 8. ad illum locum, *Tergemini nece Geryonis,* quæq; antecedunt, recitata ex Liuiο de bobus Herculis, & pastore Caco. Quare triceps fingatur Geryon, consule Seruium.

LAVRENTIA TIRYNTHIVS ATTIGIT ARVA) Laurentum ciuitas plurimum potuit, nam omnia vicina loca eius imperio subiacerunt, vnde nunc ait, *arua Laurentia:* quum iuxta Tiberim Hercules armenta paucit. Sed secundum antiquum situm ante Albam, & Romanam Tiberis Laurentini fuit territorij. Seruius. Dicitur Tirynthius Hercules, à Tirynthe oppido Argis vi-

A cino, vbi nutritus.

PILA MANV) De pilo agit disertissime Lipsius Milit. Rom. lib. 3. dial. 4.

SÆVOS DOLONES) Dolon, inquit Seruius, est flagellum, intra cuius virgam latet pugio: aut secundum Varronem ingens contus, cum ferro breuissimo, à fallendo græce dictus, id est, à dolo, quod decipiat ferro, cum speciem ligni præ se ferat. Apertius Isid. lib. 18. cap. 9. Dolones sunt vaginæ ligneæ, intra quas latet pugio sub baculi specie. Tranquill. in Claudio: reperti equestris ordinis duo, in publico, cum dolone, ac venatorio cultro, prætolantes. Iurecos. l. si ex plagis, ad l. Aquil. Flagello, inquit, quod in manu habebat, in quo dolon inerat, vulnerare tabernariū cœperat. Hesychius. *δολωνες χειρίδια ἐν ξύλοις σπουκευρμένα.* Liuiο est velum nauticum. lib. 4. decad. 4. sublati raptim dolonibus, Ephesum petunt fuga, & alibi.

VERYQVE SABELLO) Nomen huic telo, & formatio ab ipso veru. Festus, Veruta, pila dicuntur, quod veluti verua habeant præfixa. Itaq; alij veruinam dixerunt, quæ vox in Plauto: & Isidorus explicat, Veruina, iaculi genus longum, quod aliqui verutum nominant. Spiculum tenue est, & longum, aptum forare. Virgilius velut propriū Samnitium facit. Immo Grammatici nomen eorum hinc petunt. Samnites ijdem cum cum Sabellicis. Quamuis igitur primò, & propriè vsi Samnites, tamen & alij Itali: tribuitq; Volscis poeta Georg. 2. Liuius leui armaturæ tribuit, sed veteri, initio belli Punici secundi, Romani pedites verutis coniectis auertere elephantos. Meminerunt verutorum alij quoq; in inferiori etiam æuo, vt Plinius, Ammianus, Vegetius. Diffusius ista Lipsius Poliorcet. lib. 4. dial. 4.

TEGM. TORQVENS IMM. LEONIS) Præter signum hydræ, quod gerebat in scuto, opertus fuit etiam leonis pelle, exemplo patris incedens, vt terrorem videntibus immitteret: nec satis fuit aliqua arte, vel subtilitate cōpositus, sed cum ipsis dentibus, & ricu leonis horrebat, vt qui cum videret, Herculem putaret esse præsentem. Donatus.

Ipsas leoninas exuuias sumebant, & sic aptabant, vt caput capite velarent, cæteris humeros, & dorsum. Homerus de Agamemnone, *Ἄμφι δ' ἐπέτα δαφοινὸν ἔσσοιο δέρμα λέοντος Αἰθωνος, μέγαλοιο, ποδηνεκές.* Atq; *humeros circumiecit pellem inde leonis Ardentis, magni, crurum tenuis.* Nec de nihilo hoc poeta Romanus: quoniā & Romani in sua militia vulgò vsurparunt, & adnoto in columna Traiani signiferos omnes semper in hoc habitu, cum pelle dico leonis, quæ caput, humeros, dorsum tegat, & cauda pedes flagellet. Etiam in Tacito, Germanicus contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias. Lipsius de Militia Rom. lib. 3. dial. 1. Ibdem plura de galea.

Herculem illum Ægyptium, qui cum Osiride Italiam ab amarissimo gigantum iugo liberauit, omnium primum leonis insignia gestasse tradunt. Et leoninum spodium, virtutis est Hieroglyphicum, quod fugio neminem vel modicè literatum. Nec tamē leonis solum, verum & aliarum generosarū animantium exuuias eodem consilio gestare heroicum fuit: id quod satis vel ex vno Virgilio discere possumus. De Aceste lib. 5. *occurrit Acestes Horridus in iaculis, & pelle Libystidis vrsæ.* De Euandro in 8. *Demissa ab laua panthera terga retorquent.*

670 Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linqunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,

Oo* 2

Catil-

- Catillusq; acerq; Coras, Argiua iuuentus.
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
 Ceu duo nubigenæ, cum vertice montis ab alto
 675 Descendunt Centauri, Omolen, Othrynq; niualem
 Linqentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Sylua locum, & magno cedunt virgulta fragore.
 Nec Prænestinæ fundator defuit vrbs,
 Vulcano genitum pecora inter agrestia Regem,
 680 Inuentumq; focis omnis quem credidit ætas,
 Cæculus. hunc legio latè comitatur agrestis:
 Quiq; altum Prænestæ viri, quiq; arua Gabinæ
 Iunonis, gelidumq; Anienem, & roscida riuis
 Hernica saxa colunt: quos diues Anagnia pascit,
 685 Quos Amasene pater. non illis omnibus arma,
 Nec clypei, curruſue sonant: pars maxima glandes
 Liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat
 Bina manu, fuluosq; lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
 690 Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

TVM GEMINI FRATRES) Geminos aut simul natos dixit, aut duos: sicut plurimis locis vsus est hoc modo. *gemi* à *Tenedo tranquilla peralta*, &c. de duobus serpentibus. Item. *huc geminas nunc fleete acies*. Et, *gemina cum forte columba*. Donatus.

Catilli, qui Amphiarai filius erat, filij fuerunt Tyburtus, Catillus, Coras. Tyburtus, qui idem & Tiburnus dicebatur, & Tiburi pro numine colebatur (cui etiam lucus erat ibi sacratus, ab Horatio memoratus, in quo & Tiburti lucus, & Tiburni reperitur in exemplaribus, vtrumq; rectè, cum heros ille duobus nominibus vocaretur) oppidum Tibur condiderat, vt ait hic Maro, & refert Solinus cap. 8. Horat. tamen Ode 18. lib. 1. videtur existimare, Tibur à Catillo conditum fuisse, cum Tibur mœnia Catilli vocet: & Catonis sententia fuit, eam urbem positam à Catillo Arcade, præfecto classis Euandri fuisse. Turneb. lib. 22. cap. 3.

CEV DVO NUBIGENÆ) Sic ibant Catillus, & Coras elati superbia, & fidentes virtute, itaque apparebant, vt centauri venire putarentur, quum descendunt è verticib; montium, & his cedunt omnia currentibus. *Nubigenas* vocat Centauros, quia ex Ixione, & nube in speciem Iunonis conformata, geniti.

ET MAGNO CED. VIRGULTA FRAG.) Quum cedit sylua, cedunt vtiq; virgulta: à minore autem ad maius venire debuerat. Seruius.

VULCANO GENIT) De origine huius Cæculi, & qua occasione Vulcani filius sit creditus, & quamobrè Cæculus appellatus, lege cõmentum, quod narrat Seruius.

LATE LEGIO COMITATUR AGRESTIS) truci natura, atque aspera. Et copiosissimum erat agmen: nam cum dicit, *late comitatur*, infinitum in modum diffusam multitudinem fuisse significat. Donat.

QUIQUE ARVA GABINÆ IYNONIS) Gabij diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt: vnde peritè arua dixit, non, mœnia. Sanè illic Iuno religiosissimè colebatur. Seruius.

GELIDVMQVE ANIENEM) Dum regionem Tiburtinam alijs præfert, vt amœnissimam, meminit etiam

A huius fluminis Horat. Ode. 7. lib. 1. *Et præcepto Anio, & Tiburni lucus*, &c. Halicarnas. lib. 5. Ex vrbe Tibure, inquit, deorsum de celso scopulo multam aquam effundit. Labitur autem per Sabinorum, & Romanorum campum, vtrorumque regionem definiens. Influit autem hic fluuius in Tiberim, aspectu quidem pulcher, potu autem iucundus.

DIVES ANAGNIA) Aut fertilis, aut alludit ad historiam. Antonius enim, postquam contempta sorore Octauij duxit Cleopatram, monetam eius in Anagnia ciuitate iussit fieri. Seruius.

NON ILLIS OMNIB. ARMA) Illis omnib; non fuerunt armorum cultus ex more bellantium: seu, nõ fuerunt satis instructi armis. Alij enim ipsorũ, & complures, plumbeis massulis pugnabant. Alia pars fidebat spiculis binis. Pro galea, habebant galeros ex lupinis pelibus, pedem vnum nudum, alterum tectum perone.

GLANDES LIVENT. PLUMBI SPARGIT) Propert. lib. 4. *Plumbea cum torta sparguntur pondera funde*.

LUPI DE PELLE GALEROS) Olim galeæ ex diuersorum animalium pelibus conficiebantur, quod patet ex ipsis nominibus apud poetas. Sunt enim apud illos *λυκῆαι*, *λυκῆαι*: sic etiam, quod ex felina pelle fierent, *γαλῆαι* dictæ, *γαλῆ* enim felis, vel simile animal ei, quod Græci vocant *ἰλίσυ*. Quare & Homerus quoque galeam *ἰλίσυ* vocauit. Scalig. F. in Varron. Vide & Steuechiũ ad Veget. lib. 2. cap. 16. Item Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 20. De calcis illis Romanis Propertius lib. 4. eleg. 1. *Et galea hirsuta compta lupina iuba*. Stat. lib. 4. Thebaid. *Ille Lycaonia rictu caput asperat*. Quin & Claudian. lib. 1. de laud. Stilicon. Afris dat è serpentibus. *Serpentum gestant patulos pro casside rictus*. Hæc talia galeros appellat Virgil. & Frontinus veliti nostro galericulos adaptat. Silius cudones dixit, *caput his cudone ferino Stat. cautum*. Iterum, *cudone comatos Dissecit crines*. Græci quoque talibus galericis, seu galeis vsi. Lipsius Milit. Rom. lib. 3. dial. 1.

VESTIGIA NVDA SINISTRI PEDIS) Hunc morem in Italia fuisse, vt vno pede calceato, altero nudo iretur

iretur in bellum, nunquam adhuc, quod sciam, reperi: A sed eam nonnullis Græcorum consuetudinem fuisse, locuplete auctore iam palam faciam. In qua quidem re mirari est poetæ huius occultissimam diligentiam. Qui cum legisset Hernicos, quorum est Anagnia, à Pelasgis oriundos, appellatosque ita à Pelasgo quodam duce suo, qui Hernicus nominabatur: morem quem de Ætolia legerat, Hernicis assignavit, qui sunt vetus colonia Pelasgorum. Morem verò Ætolis fuisse, vno tantummodo pede calceato in bellum ire, ostendit Euripid. &c. lege Macrobi. Saturnal. lib. 5. cap. 18.

CRVDVS PERO) Calceus rusticus è crudo corio. Altus autem erat ad mediam tibiam, quo minus luto, & limo aratorū pedes inficerentur. Iuuenal. quem non pudet alto Per glaciem perone tegi. Bud. in Pand. ait esse tibialia laxa, quibus Gallicani rustici vterentur, sic dicta, quod peræ modo sint informia. Græci porro πεζέτες militem altero pede nudum, altero armatum vocant. Inde & Philippi seruos πεζέτες dictos volunt. German. * A perone fit peronatus id est peronibus calceatus. Per sicut Sat. 5. Naum si poscat sibi peronatus arator.

At Messapus equūm domitor Neptunia proles,
Quem neq; fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iam pridem refides populos, desuetaq; bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumq; retractat.

695 Hi Fescenninas acies, æquosq; Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flauiniaq; arua,
Et Cymini cum monte lacum, lucosq; Capenos.

Ibant æquati numero, regemq; canebant:
Ceum quondam niuei liquida inter nubila cygni,
700 Cum sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, & Asia longè
Pulsa palus.

Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto

705 Vrgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

EQVVM DOMITOR) Inspice quæ lib. 12. super hoc eodem, equūm domitor scripsimus.

NEPTVNIA PROLES) Per mare ad Italiam venit, vnde Neptuni dictus est filius: quem inuulnerabilem ideo dicit, quia nusquam perijt bello. Seruius.

NEQVE FAS IGNI) Fas pro eo, quod Græcis est δυνάειν, sapias reperias: vt apud Tibull. lib. 1. eleg. 9. Nec tibi celanti fas sit peccare. Et fortasse eleg. 5. proprios egotecom, Sit modo fas, annos contribuisse velim. Propert. lib. 1. Mi neq; amare aliam, neq; ab hac discedere fuit. Cæsar. lib. 1. de bello Gall. Eos ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante nouam lunam prælio contēdissent. Collegit Lamb. in illud Horatij Ode 4. lib. 4. Nec scire fas est omnia. Sic nefas pro impossibili. Horat. Ode 11. lib. 1. Tu ne quaesieris (scire nefas) quem mihi, quem tibi Finem dij dederint Leuconoe. Et Ode. 24.

Durum, sed leuius sit patientia,
Quidquid corrigere est nefas.

DESVETAQVE BELLO AG. IN ARMA VOCAT) Ad euocatos respexit. Hi ex ciuibus, è socijs, ex equite, ex pedite sumebantur: sed rogatione, & precibus, ideo Euocati dicti. Veterani enim fuerunt, gnari, prudentesque militiae, qui expletis stipendijs sponte in gratiam consulum, aut ducum militiae sumebant. Et quia sepe litteris, aut nuntijs nominatim euocabatur, inde habere nomen. Dio ait, id est, ἀναλήτους græcè, reuocatos dici posse: quod defuncti militia, iterū ad eam reuocentur. Quod autem Seruius, & Donatus hoc factum volunt non nisi in tumultu, non hoc dederō: immo or-

dinario, & vulgò in omni fere bello. Quod tamen origo prima à tumultu, libens concedam. Hæc & plura Lipsius de Euocatis, lib. 1. de Militia Rom. dial. 8.

HI FESCENNINAS ACIES) Fescennium oppidum est Campaniæ, vbi nuptialia inuenta sunt carmina.

IBANT ÆQUALI NUMERO) Digesti in ordinem congruenter, sicut decebat.

CEV QVONDAM NIVEI) Homericam esse comparisonem monet Seruius, ex Iliad. β.

LIQVIDA INTER NVBILA) pura: sed nil tam contrarium nubibus: nam liquidæ non sunt. Ergo nubes pro aëre posuit, vt, liquidis in nubibus arsit arundo. Seruius. Sequuntur versus Homerici.

Τῶν δ' αἶψ' ὄρνιθων πέλονται ἐθνεα πολλὰ
Χηνῶν, ἢ γερῶνων, ἢ κύνων διαλιχθεύων,
Ἀσίῃ ἐν λειμῶνι, καύσειν ἀμφὶ βέεθεα
Ἐνθα καὶ ἔνθα πτόλιαι, ἀγαλλόμενα περὶ γαστρὶ
Κλαγγήδων περικυβέροντων, σμαραγγοὶ δὲ τὲ λειμῶνι.

LONGA CANOROS DANT PER COLLA MOD.) Secundum Plin. qui ait in naturali historia, cygnos ideo suauius canere, quia colla longa, & inflexa habent. Et necesse est eluctantem vocem per longum, & flexuosum, varias reddere modulationes. Seruius.

SONAT AMNIS) Cayster, cui coheret Asia palus.

ASIA PALVS) Asia nomen in palude primam producit, vt hic. Sic ἀσία ἐν λειμῶνι apud Homerum, vt iam vidisti. Turneb. lib. 28. cap. 21.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen agens Clausus, magniq; ipse agminis instar:

- Claudia nunc à quo diffunditur & tribus, & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
710 Vnà ingens Amiterna cohors, prisciq; Quirites,
Ereti manus omnis, oliuiferæq; Murusca:
Qui Nomentum urbem, qui Rosca rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemq; Seuerum,
Casperiamq; colunt, Forulosq;, & flumen Himellæ:
715 Qui Tibrim, Fabarimq; bibunt: quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populiq; Latini:
Quosq; secans infaustum interluit Allia nomen.
Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Sæuus vbi Orion hybernis conditur vndis:
720 Vel cum sole nouo densæ torrentur aristæ
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flauentibus aruis:
Scuta sonant, pulsuq; pedum tremit excita tellus.

ECCE SABINORVM) Vsurpauit hoc. Nam Clausus A
dux Sabinorum post exactos reges cum quinque milli-
bus clientum, & amicorum venit, & susceptus, habi-
tandam vrbs partē accepit, ex quo & Claudia tribus, &
familia est nominata. Seruius. Gentis Claudiæ à Claufo
deductæ mentionem facit honorificam Tacitus An-
nal. 12.

MAGNIQVE IPSE AGMINIS INSTAR.) πολλῶν ἀν-
τάξιν ἄλλων, vt Homerus dixit de medico. Cum David
rex cū agmine suo aduersus filium Absolonem vellet e-
gredi, non id permiserunt, qui ab eo stabant, luculentū
sanè ei præstantiæ testimoniū impertientes, hoc dicto.
Non exhibis: siue enim fugerimus, non magnopere ad
eos de nobis pertinebit: siue media pars ceciderit B
è nobis, non satis curabunt, quia tu vnus pro decem
millibus computaris. 55

IN PARTEM DATA ROM. SABINIS) Postquam
in ciuitatem accepti sunt. Hoc de alia traxit historia.
Nam post Sabinorum raptum, & factum inter Romu-
lum, & T. Tatium fœdus, recepti in urbem Sabini sunt,
sed hac lege, vt in omnibus essent ciues Romani, exce-
pta suffragij latione. nam magistratus nō creabant. Ser-
uius. * Nihil hac historia notius. Vide Liniū lib. 1. Acceperunt
autem nomen Sabini à τῶν Σαβίνων, à deorum cultu, vel à Sabo duce,
vt est apud Silium Italicum lib. 8. Vide & Alex. ab Alex. 5. cap. 26.

VNA INGENS AMITERNA COHORS) Legio Ro-
manis habebat decem cohortes. Cohors habuit hasta-
tos, princeps, triarios, è singulis manipulum vnum. Ita-
que constabat manipulis, & velitibus, qui manipulos
solent comitari. Iusta, plenaq; legionaria cohors hoc
modo fuit homines quadringenti, & viginti. Quod si
pleniores manipuli, aut legiones, plenior scilicet etiam
ipsa. Lege plura apud Liphū de Milit. Rom. lib. 2. dial. 4.

PRISCIQVE QUIRITES) prisci q; Quiri-
tes, id est, Sabini. Prisci autem ideo, quia post fœdus
Titi, & Romuli placuit, vt quasi vnus de duobus fieret
populis: vnde & Romani Quirites dicti sunt, quod no-
men à Sabinorum ciuitate Curibus fuerat, & Sabini à
Roma dicti sunt Romani.

- Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis
Curru iungit Halesus equos, Turnoq; feroces
725 Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis

QUI TIBRIM, FABARIMQVE BIBUNT) Poetæ
sepius gentes indicant per fluuios, ad quos habitant. Bi-
bunt, mallem de ipsa regione, & agris intelligere, quā
de hominibus, vt esset contentum pro continente. Et si
scio priscos mortales fuisse ὑδρόπιδας, magis, quam ἰνο-
πιδας. 55

INFAVSTVM INTERLUIT ALLIA NOMEN) Flu-
men est Allia, quod à montibus Crustumis, vndeci-
mo ab vrbe lapide in Tiberim defluit, auctor Plin. Li-
uius lib. 5. Apud hoc flumen exercitus pop. Rom. ad-
uersus Gallos dimicans, occisione occisus est. Allien-
sis dies, ait Festus, dicebatur à Romanis obscenissimi
ominis, ab Allia fluuio scilicet, vbi Romanus fusus à
Gallis exercitus est. Vide Plutarch. Quæst. Rom. quæst.
25. De die Allienfi Linius lib. 6. diemque ad 15. Kalend.
Sextil. duplici clade insignem, quo die ad Cremeram
Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbs fœ-
dè pugnatum est, à posteriore clade Alliensem appel-
larunt, insignemq; nulli rei publicè, priuatimque agen-
dæ fecerunt. De hoc Ouid. 1. de Arte.

Tu licet accipias, qua flebilis Allia luee
Vulneribus Latij sanguinolenta fuit.

Lucan. lib. 7. Et damnata diu Romanis Allia fastis.

SÆVVS VBI ORION) Et ortus, & occasus sideris
huius tempestuosus est. De ortu lib. 1. Ilioneus. Cum
subito assurgens fluctu nimbosus Orion.

SOLE NOVO) prima æstatis parte.

AUT HERMI CAMPO) Hermus Lydiæ fluuius,
qui superfusus campis, gignit fertilitatem, vnde arenas
aureas fingitur trahere. Seruius.

LYCIÆ FLAVENT. ARVIS) propter copiam fla-
uentium segetum: fertiles enim Lycia.

PVLVSQVE PEDVM TREM. EXCITA TEL-
LVS) Et multitudinem ingredientium, & grauitatem,
seu pondus corporum armatorum hac hyperbole vo-
luit exprimere. Homer. Iliad. 2. ὑπὸ πρῶσι μίχα σοραχί-
ζῆλο γαῖα ἐρχομένων. 55

1677

Aurunci misere patres, Sidicinaq; iuxta
 Æquora: quiq; Cales linquunt: amnisq; vadofi
 Accola Vulturni, pariterq; Saticulus asper,
 730 Oforumq; manus. teretes sunt aclides illis
 Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.
 Læuas cetra tegit, falcati cominus enses.
 NEC TV CARMINIBVS NOSTRIS INDICTVS ABIBIS
 Oebale, quem generasse Telon Sebethide Nympha
 735 Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
 Iam senior. patrijs sed non & filius aruis
 Contentus, latè iam tum ditioe premebat
 Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
 Quiq; Rufas, Batulumq; tenent, atq; arua Celennæ:
 740 Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
 Teutonico ritu soliti torquere cateias:
 Tegmina queis capitum raptus de subere cortex:
 Ærataq; micant peltæ, micat æreus ensis.
 Et te montolæ misere in prælia Nursæ
 745 Vfers, insignem fama, & felicibus armis.
 Horrida præcipuè cui gens, assuetaq; multo
 Venatu nemorum, duris Æquicola glebis:
 Armati terram exercent: semperq; recentes
 CONVECTARE IUVAT PRÆDAS, ET VIVERE RAPTO.

HINC AGAMEMNONIUS HALESVS) Plerique comitem, pleriq; nothum filium Agamemnonis volunt: qui cum venisset in Italiam, audito Æneæ aduentu, in bellum ruit, non amore Turni, sed odio hostilitatis antiquæ, vnde ait, *Troiani nominis hostis*. Seruius.

Halesus Faliscorum conditor fuit. Ouid. 3. Amor. eleg. 12.

*Argina est pompa facies Agamemnone caeso,
 Et scelus, & patrias fugit Halesus opes.
 Jamq; pererratis profugus terraq; mariq;
 Mœnia felici condidit alta manu.
 Ille suos docuit funonia sacra Faliscos,
 Sint mihi, sint populo semper amica suo.*

CVRRV IVNGIT EQVOS) Iungere equos, seu curru iungere, notissimum loquendi genus. Contrarium est, abiungere, seu diiungere. Paulò diuersius, interiungere, hoc est, deijungere equos, separare à curru, donec cibo recreati sint. Abiugassere quoque est idem quod abiungere, *συνζεύξαι*, Glossarium. Martial. lib. 2.

*Et cum currere debeas Bonillas,
 Interiungere quaris ad Camœnas*
 Idem lib. 3.

*Exarsitq; dies, & hora lassos
 Interiungit equos meridiana*

Haber enim dictio, inter, significationem separationis. Alciat. Parerg. lib. 8. cap. 14. Scalig. F. in Propert.

MILLE RAPIT POPVLOS) Raptum ducit. Exin Campaniæ loca commemorat.

OSCORVM QVE MANVS) Osci Campaniæ po-

puli fuerunt, ab Osco rege ita appellati: quorum præcipuæ vrbes erant Puteoli, Baiæ, Cumæ, Neapolis. Hi & Opici, quasi Ophici dicti sunt, *ὄφιων ὄφρων*, quod plurimis ea regio serpentibus scateat: vel quod eorum regi insigne erat serpens. Horum lingua, vt testatur Eudoxus lib. 6. *περὶ τῆς γῆς*, diuersis linguis commista fuit: qua Romani, cum ea gens deficeret, in ludicris vsi cœperunt. Quod hoc Titinnij loco ex fabula, cui Quintus nomen erat, comprobari potest. *Qui Osci, & Volscæ fabulantur, nã latine nesciunt*. Vide Plura apud Hieron. Columnam in vita Ennij.

TERETES SVNT ACLIDES) Nominantur & à Trebellio in Claudio. Quidam sic ea tela dicta putant, quasi *ἀκίδης*, ab acumine, & cuspide: ego iacula crediderim anata, vel amentata: amentum enim Maro significare videtur, cum flagellum lentum dicit (*sed hæc lento mos est aptare flagello*) quod est loreum amentum. Cum enim è loro flagella fiant, per transnominacionem, lorum videtur flagellum dixisse. Iacula autem intellexisse Maro videtur, cum teretes appellauit, nam teres est iaculorum hastile, *ἀγκύλαι* autem Græcis iacula quædam sunt: & per diminutionem inde *ἀγκύλιδες* dici possunt. Vnde luxata, fractaque paulum voce, aclides à Latinis appellatæ. Turneb. lib. 30. cap. 31.

Lipsius hæc Poliorcet. lib. 4. dial. 4. Exiguum & teres quoddam missile fuit. Plures ferebant, vt in Valer. Flacco lib. 6. *Nec procul albentes, gemina fert aclide, parrhas*. Sed quid ita Virgil. flagello aptat? quo sensu? An vt summis virgis arborum, flagellisq; insertæ fuerint non duris, robustisq; stipitibus? An flagellum hinc lorum, & amentum? an denique loris reuinctas fuisse, sic, vt missæ recipi possent, & redire?

FAL-

FALCATI COMINVS ENSES) Affectavit va-
rietatem. Nam consequens fuerat, vt diceret, dextras
armarunt gladij falcati. Sunt enses incurui, quos Græci
harpas vocant, qualem tribuunt Perseo poetæ, qui eti-
am falces vocantur. Higyn. lib. 2. astronom. poet. de
Perseo: qui etiam falcem tenere dicitur, quo telo Gor-
gonem interfecit. Inde falcarij apud Cic. in 2. Catilin.
vocati ab hoc genere ensis falcati. Turneb. libro 26.
cap. 28.

TELEBOVM CAPREAS) Quum teneret Capreas
regna Teleboarū: nam Teleboæ Caprear. sunt populi,
quos Telo suo regebat imperio. Filius verò Oebalus
patrijs non contentus imperijs, transijt ad Campaniam,
& multis populis subiugatis, suum dilatauit imperium. B
Seruius. Don.

TEVTONICO RITV CATEIAS) Teli Gallici genus
est. A vicino sumpsit nomen, vt Gallos appellaret Teu-
tonas. Isidorus ita. Cateia, quam Horatius caiam dicit,
est genus teli Gallici, ex materia quam maxime lenta,
quæ iacta quidem, non longe propter grauitatem euo-
lat, sed quò peruenit, vi nimia perfringit. Quod si ab

Aartifice mittatur, rursus ad eum redit qui misit. Huius
Virgilius meminit, *Teutonico ritu soliti torquere cateias.*
Vnde eos Hispani, & Galli Teutonos vocât. In his ver-
bis emendat Lipsius libro, & dialogo supra nominatis
tria. Nam pro Horatio legit *Dorcatio*, quem & alibi
Diodorus citat, & pro caiam, ex libro scripto *cauam*, à
forma nimirum. Vnde & Silius lib. 3. pandam dixit,
panda manus est armata cateia. Nam panda, & caua ead-
em, diuerso situ, aut aspectu. Denique pro Teutonos,
Teatanos.

RAPTVS DE SVBERE CORTEX) Recens suberis
cortex, in quâuis formâ tota flectitur facilitate Seruius.

MONTOSÆ NVRSÆ) ciuitas in montibus posita.

HORRIDA PRÆCIPVE CVI GENS) Æquicolam
gentem laudat, vt morum, & vitæ qualitate præduram.
Sanè aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia ve-
nabantur. Ideo venabantur, quia habebant duras gle-
bas, id est, infertiles, nam molles, feraces sunt. Seruius.

CONVECTARE PRÆDAS, ET VIVERE RAP.)
Ouid. 1. Metamorph. *Viuatur ex rapto.* Idem versus à
Numano profertur lib. 9.

- 750 Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam, & felici comptus oliua,
Archippi Regis missu, fortissimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuq; manuq; solebat,
755 Mulcebatq; iras, & morsus arte leuabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Eualuit: neq; cum iuuere in vulnera cantus
Somniferi, & Marfis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
760 Te liquidi fleuere lacus
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum
Littora: pinguis vbi, & placabilis ara Dianæ.
765 Nanq; ferunt fama Hippolytum, postquam arte nouercæ
Occiderit, patriasq; explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætheria, & superas cæli venisse sub auras,
Pæonijs reuocatum herbis, & amore Dianæ.
770 Tum pater omnipotens, aliquẽ indignatus ab vmbrijs
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Iple repertorem medicinæ talis, & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad vndas.
At Triuia Hippolytum secretis alma recondit
775 Sedibus, & Nymphæ Egeriæ, nemoriq; relegat:
Solut vbi in syluis Italis ignobilis æuum
Exigeret, versoq; vbi nomine Virbius esset.
Vnde etiam Triuiæ templo, lucisq; sacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum,
780 Et iuuenem monstris pauidi effudere marinis,

Filius ardentis haud fecius æquore campi
Exercebat equos, curruq; in bella ruebat.

MARRUBIA DE GENTE) Marrubios esse Mar-
forum populos, non fere est qui nesciat. Plinius quoq;
auctor est, Marfos à Circes filio ortos, ob idque affui-
se illis ingenitam vim contra serpentes. **Quin & Angi-**
tios putant nuncupatos, quod oblucentes angerent
serpentes. Firmicus quoque Matheos 4. in lunæ de-
cretis. Si, inquit, in Saturni domo fuerit ista coniunctio,
tortores, aut carnifices fient, aut Marfi tales, qui aspi-
des venari consueverunt. Rhodigin. lib. 6. cap. 16.

FRONDE SVPER GALEAM) Vates, & sacerdo-
tes coronati, infulatiq; erant. Sic Papin. lib. 3. The-
baid.

Huc gemini vates sanctam canentis olina

Fronde comam, & niveis ornati tempora vittis.

Turneb. lib. 19. cap. 3.

VIPERO GENERI) Querat ex me quispiam,
quodnam esse genus serpentis putem, quæ passim di-
citur Latine vipera: in Græcorum verò litteris echid-
na, nam mas echis nuncupatur. Ego quantum conie-
ctura ducor, viperam suspicor vulgò dici marasum:
quæ nomenclatura nec barbara est, nec citra rationem
excogitata, quippe à Marforū populis interpretatione
etymologica duci nomen videtur, quia id genus maxi-
mè conlectarentur Marfi, & circumferrent. Quod ne
quis pro libidine confectum auctore nullo arbitretur,
significat id maximus artis medicæ magister Galenus,
volumine II. simplicium medicament: nec non ad
Glaucanem. Innuit & poeta nobilis hisce versibus.
Quin & Marrubia, &c. Rhodigin. lib. 6. cap. 16.

CANTVQVE MANVQVE SOLEBAT) In ve-
nificijs non tantum est carminibus locus, sed etiã ma-
nui, id est, ijs, quæ fiunt manus opera: vt cū adhibentur
herbæ, medicamenta, mala venena, etiam quædam in-
terdum vincula. Sic apud Plaut. Amphit. *Nescio quid*
mali est mala obiectum manu. Id est, nescio quis venefi-
cus eius mentem manus suæ ministerio excantauit.
Turneb. lib. 4. cap. 15.

MORSVS ARTE LEVABAT) Leuiore esse fa-
ciebat.

SED NON DARD. MED. CVS. ICT.) Simile illud,
Sed non augurio potuit depellere pestem.

MARSIS IN MONTIBVS) Parua quædam pars
Italiæ Marforum regiuncula, in Apennini iugis vitra
Picenum, à Marfo Vlyssis, & Circes filio dicta.

VITREA TE FVCINVS VNDÀ) A claritate, splen-
doreque aquarum dicitur fons, aut flumen vitreum.
Horat. Ode 13. lib. 3. *O fons Blandusis splendidior vitro.*
Vbi vetus interpres, laudari fontem à perspicuitate per
comparationem dicit, & hunc Virgilij locum adducit.
Claud. I. de raptu. *Cæperat & vitreis summo iam mar-*
gine texti Oceanum sinuare vadis. Apuleius, videt fon-
tem vitreo latice placidum. Et lib. I. Milesiar. Lenis flu-
uius in speciem placidæ paludis ignauus ibat, argento,
vel vitro æmulus. Etiam nymphas in aquis habitantes
vocant vitreas poetæ, & noster vitrea earum sedilia 4.
Georg. I. Iisdem & vellera huius coloris ibidem tribuit.

QVEM MATER ARITIA MISIT) Ciuitas iuxta Al-
bam. Mater autem propter Augustum dicit, qui fuerat
ex Aricina matre Attia prognatus: ac si diceret, quæ
tanti auctor est generis. Seruius.

EGERIE LVCIS) Nymphæ in Aricino nemore,
quam amicam suam esse Numa fingebat, ad affirman-
dam legum suarum, cæremoniarumq; quas instituebat

A auctoritatem. Liuius lib. I. Qui cum descendere ad ani-
mos sine aliquo commento miraculi non posset, simu-
lat sibi cum dea Egéria congressus nocturnos esse: eius
se monitu, quæ acceptissima dijs essent, sacra institue-
re: sacerdotes suos cuiq; deorum præficere.

PINGVIS VBI ARÀ) propter frequentia sacri-
ficia.

PLACABILIS DIANÆ) Non qualis ante fuit
vel illic, vel apud Tauros, humano gaudens cruo-
re.

NAMQVE FERVNT FAMA HIPPOLYTVM)
Hoc totum, vna cum causâ interitus sui, quæ fuit ca-
lumnia Phædræ ab eo spretæ (cum adolescentem ca-
stissimum ad stuprum secum faciendum sollicitaret)
narrat ipsemet Hippolytus apud Ouid. Metamorph.
lib. 15. Narrat etiam Seruius, quem vide. Calumniata
verò est ipsum apud patrem Theseum, quasi vim infer-
re sibi voluisset, & se inuitam adulterio polluere: id
quod Putipharis vxor Iosepho fecit. Narrationis Oui-
dianæ initium hoc est.

*Fando aliquem Hippolytum vestras si contigit aures,
Credulitate patris, scelerata fraude nouerca
Occubuisse neci, mirabere, vixq; probabo:
Sed tamen illo ego sum: me Pasiphaeia quondam
Tentatum frustra patrium temerare cubile,
Quod voluit, finxit voluisse, & crimine verso,
Indicijue metu magis, offensaue repulsa
Arguit, &c.*

Meminit huius necis Cicero quoque I. Off. his verbis
Potest etiam accidere promissum aliquod, & conuen-
tum, vt id effici sit inutile vel ei cui promissum sit, vel ei,
qui promiserit. Nam si, vt in fabulis est, Neptunus
quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio
Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis,
vt scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti inte-
ritu iratus optauit: quo imperato, in maximos luctus
incidit. Extat Euripidis tragædia, titulo, Hippolytus
Coronatus. Horat. Ode 7. lib. 4. pudicum vocat, prop-
ter reiectam nouercam impudicam videlicet. Ibidem
aliud sentit à Virgilio, & ad vitam reuocatum negat
à Diana, cuius erat studiosissimus ille adolescens.

Infernis neq; enim tenebris Diana pudicum.

Liberat Hippolytum.

Cæterum huiuscemodi discrepantiæ in rebus fabulosis
non sunt raræ apud poetas: nec de illis conciliandis
magnopere laborandum est. Rem totam de Hippo-
lyto, & Phædra narrat perspicuè & accuratè Lamb.
in supradictam Oden Horatij.

PÆONIIS REVOCATVM HERBIS) ab Æscu-
lapi, de quo sequetur. Pæonijs autem herbis, medici-
nalibus, à Pæone medico.

AMORE DIANÆ) cura. Hoc pugnat cum Horatij
sententia manifestè, vt iam diximus.

AB VMB. AD LVM. SVRG. VITÆ) Q. Serenus
reuocationem mortuorum in vitam eleganter his ver-
bis extulit, *reduces qui tradere vitas Nostris, & in calum*
manes reuocare sepultos.

FVLMINE PHOEBIGENAM STYGIAS) Æscula-
pius traditur Apollinis, Coronidisque filius fuisse. Qui
natura, ingenioque præclarus, medicinæ opera impen-
sâ, plurima valetudini hominum vtilia inuenit. Adeo
autem peritia artis excelluit, vt quamplurimos despe-
rantes sanitate liberarit à morbo, propterea que cre-
ditus

ditus sit nonnullis defunctis vitam restituisse. Ob eam rem tradunt ipsum apud Iouem à Dite accusatum, tanquam ipsius imperium diminuentem, quod in dies pauciores interirent, curante Æsculapio. Ea que causa exacerbatum Iouem, fulmine Æsculapium occidisse. Hac morte Apollo iratus, Cyclopes, qui id fulmen fabricarant, interfecit. Quo facto indignatus Iupiter, iussit Apollinem homini in pœnam seruire. Diodor. lib. 4. cap. 9. Hyginus cap. 49. Plurima de Æsculapio Tiraquell. cap. 31. num. 16. Cur fulmine ictus, aliæ causa proferantur num. 22. & 23.

Lactantius irridens & hunc fulminatam deum, & alios, sic habet lib. 1. cap. 10. Æsculapius & ipse non sine flagitio natus, quid fecit aliud diuinis honoribus dignum, nisi quod sanauit Hippolytum? Mortem sanè habuit clariorem, quod à deo meruit fulminari. Rursum cap. 19. Clamat summus poeta, ipsum illum medicinæ repertorem ad stygias vndas fulmine detrusum esse: vt intelligamus, quantum valeat pater omnipotens, qui & deos fulminibus extinguat. Sed homines ingeniosi hanc secum habebant fortasse rationem, quia deus fulminari non potest, apparet non esse factum. Immo verò quia factum est, apparet hominem fuisse, non deum. Mendacium enim poetarum non in facto est, sed in nomine. Metuebant enim malum, si contra publicam persuasionem faterentur, quod erat verum.

AT TRIVIA HIPPOLYTVM) Triuia dicta est Diana, quoniam in triuijs colebatur à Græcis. Aristophanis interpret eam in triuijs à priscis, ob tres eius nomenclaturas venerari solitam opinatur. Hæ autem sunt, Luna, Artemis, Hecate. Vel vt nonnulli è Latinis sentiunt: Iuno vel Lucina, Diana, & Proserpina, ex quibus Hecate commune nomen efficiatur. Plerique quod tribus capitibus, canis, equi, hominis syluestris pingatur. Vel ob tres eius phases, & permutationes. Est enim *μηνσειδης* cornicularis, *διχότομος* medio orbe cæsa, seu diuidua, & *πυπληρωμένη* plena. Nam *ἀμφικύρσιον*, ob eam quæ vtrinque est, gibbositatem, recentiores addidisse testatur Cleomedes Theocriti Glossographus. *ἰδρὸν ὁ δὲ τὴν ἐκείνην*, &c. Brodæus in t. lib. Anthol. epig.

NYMPHÆ EGRIÆ) Huic sacrificabant prægnantes, quod eam facillè putabant conceptum alio e-

gerere. Festus. Fluoniam autem, quod fluorè sanguinis susteret in partu.

NEMORIQVE RELEGAT) Relegare, & deportari in exilium differunt. Relegatis non interdicitur bonis ipsorum. Deportati etiam bonis suis spoliuntur. Sed relegat dixit poeta, pro, mittit destinat.

IGNOBILIS ÆVVM EXIGERET) Sicuti nobilis, pro notus, celebratus, item vicissim frequenter *ignobilis* pro ignotus, obscurus antiqui sumebant. Et Seruius hic ita accipit, non pro vili. Neque enim pro vili, siue ignobili in vulgari significatione posses hic intelligere, cum Hippolytus fuerit admodum nobilis, Thesei Athenarum regis filius. Plaut. Amphit. *Nunc quando ego sum, vapulabis, nisi hinc abis, ignobilis.* Et in Pseudolo. *Peregrina facies videtur hominis, atq; ignobilis.* Reliqua testimonia prætereo. Require apud Tiraquell. de Nobilit. cap. 2. num. 4. * *Poeta, aetum, seculum, tempus, aetas, disci confundunt. De aetate in Act. 2. Hippolyti apud Senecam vide, si est otium, quid ex Lucretio, Censorino, D. Hieronymo, Cicero adducat Delrius Commentar.*

VIRBIVS ESSET) quod bis vir fuisset. Ne eum notissimi nominis appellatio proderet, commutauit ei nomen.

VNDE ETIAM TRIVIAE TEMPLE) Addit argumentum, quo credi posset, quod fama narrauerat.

LVCISQVE SACRATIS) Lucus fere semper pro sylua, alicui numini sacrata ponitur. Sic Fauni lucus ab C Quidio describitur 3. Fast.

*Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra,
Quo postis viso dicere, numen inest.*

Sic ab eodem lucus Iunonis, lib. 2.

*Monte sub Esquilio, multis incaduus annis
Iunonis magna numine lucus erat.*

Itaque luci sæpe sacri appellantur. Scribit Tacitus, Germanos veteres nulla alia templa habuisse, quam lucos, nemoraq; deorum suorum nominibus appellata. Nonnulli lucos dictos aiunt, quia religionis ergo lumina, ignesque in lucis excitarentur. Quanquam Quintil. lib. 1. ait dictos, quoniam cum nullæ illic arbores propter religionem cæderentur, opaci essent, & sine luce. Hæc Foquelin. in i. Sat. Persij.

HAVD SECIVS) Non segnius, quam pater.

Ipsè inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, ET TOTO VERTICE SVpra EST.

785 Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnae.

790 At leuem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, iam setis obsita, iam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Cælataq; amnem fundens pater Inachus vrna.

795 Insequitur nimbus peditum: clypeataq; totis
Agmina densantur campis, Argiuaq; pubes,
Aurunæq; manus, Rutuli, veteresq; Sicani:
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tiberine tuos, sacrumq; Numici
Littus arant, Rutulosq; exercent vomere colles,

800 Circaumq; iugum: queis Iuppiter Anxurus aruis
 Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco.
 Quæ Saturæ iacet atra palus, gelidusq; per imas
 Quærit iter valles, atq; in mare conditur Vfens.

IPSE INTER PRIMOS PRÆST.) Turnum hosti-
 um ducem ad bellum missurus, sanè illum, qui tot ma-
 lis Troianos, sociosq; affecturus esset, qui bellum
 tantis animis suscepisset, qui morte sua Æneam esset
 nobilitaturus, non vna è parte artificiosissimus poeta
 commendat. Facit enim versari inter primos: qua è re
 ad singulare animi robur, corporis quoque vires adiu-
 git. Et cum dixit, *Vertitur arma tenens*, corporis dexte-
 ritatem sub armis, atque animi vigorem significavit. Et
 cum adiungit, *toto vertice supra est*, corporis proceri-
 tatem suis admirabilem, hostibus formidabilem appa-
 re facit. Ad has corporis, animique dotes addit armo-
 rum horrorem, ex triplici iuba, atque è monstro flam-
 mas efflante. Quippe cum, quæ chimæra aspectu ipso
 ante pugnam terrificæ esset fictoris artificio, ubi ad ma-
 nus ventum esset, tum ea maximè, & voce fremeret, &
 flammæ euomeret, ut de gemitu, deq; afflatu, campi
 sanguine cælorum natarent. Atque ut nihil desit, post
 leuem, atque exterius clypeum (siquidem qui de re
 militari scribunt, ad prætinguendos aduersarij oculos,
 ac motum, in primis fulgorem commendant) post altâ
 galeam, & ignes efflantem chimæram, addit niubum
 peditum, & totis castis agmina clypeata densat. An est
 quod aliud desiderari in extollendis aduersarij, siue ab
 infitis à natura corporis, atque animi viribus, siue ab
 externis possit rebus? Num igitur importunè galea ista
 (ut cauillatur Macrob.) chimæram sustinet, præferim
 post tot enumeratos, armisq; decoratos duces? Iouian.
 in Antonio.

TOTO VERTICE SUPRA EST) Quæ à Plinio di-
 sputantur de statura hominum cum procerissima, tum
 paruissima, seu breuissima, exemplis appositis, quia
 cognitio liberalis est, & digna bonas litteras auide con-
 sectantibus, pete ex lib. 7. cap. 16. In trimatu, inquit,
 suam cuique dimidiam esse mensuram staturæ certum
 est, &c. Sciamus porro, cum Principibus, ac regibus,
 quorum de numero Turnus est, magnum decus addat
 pulchritudo corporis (qua de causa etiam Maro noster
 illum præstanti corpore fuisse dicit) partem illius pul-
 chritudinis æstimari magnitudinem, siue procerita-
 tem, quam rursus de Turno affirmat lib. 9. iisdem ver-
 bis, quibus hic. Et de Orphito lib. 11. similiter. In Tra-
 iano Augusto eandem prædicat Plinius iunior, nimi-
 rum in suo illo elaboratissimo, & eloquentissimo Pa-
 negyrico, coniunctam cum præstantia illa corporis, de
 qua Maro loquitur. Eius verba subiungo. Iam firmitas,
 iam proceritas corporis, iam honor capitis, & digni-
 tas oris, adhæc ætatis inflexa maturitas, nec sine quo-
 dam munere deum festinatis senectutis insignibus, ad
 augendam maiestatem ornata cæsaribus, nonne longè,
 latèque Principem ostentant? Iterum infra, satis lon-
 gè. Iam hoc ipsum, quod ingressus es, quàm mirum, læ-
 tumque? Nam priores inuehi, & importari solebant,
 non dico quadringo curru, & albetibus equis, sed hu-
 meris hominum, quod arrogantius erat: tu sola cor-
 poris proceritate elatior alijs, & excelsior, non de pa-
 tientia nostra quendam triumphum, sed de superbia
 Principum egisti. 35

CVI TRIPLICI CRINITA IUBA) Triplex crista
 hæc, est Græcis τελοφία, siue τεράλια, cuius certatim

A poetæ meminerunt. Etiam alij, ut Suidas, qui Geryo-
 nem autumat dictum τεκέφαλον, siue tricripitem, ὅτι
 τρεῖς λόφους εἶχεν ἐν τῇ πικροκεφαλῇ, quod tres cristas in
 galea haberet. Vide & lepidam narratiunculam apud
 Plutarchum in Arato de virgine, quam captam miles
 galea sua tricristi insigniuerat, & in Diana templo de-
 posuerat: vnde egressa, subito aspectu terruit omnes,
 quasi ipsa ibi Diana, urbemque seruauit. Quis autem
 nescit, creberrimè iubas galeis impositas. Nec Græco-
 rum tantum (perpetuum pæne apud eos) sed & Lati-
 norum. De Mezentio noster: *cristaq; hirsutus equina*.
 Silius lib. 8. *Horridus & squamis, & equina Curio crista*.
 Et de Marcello. *Circumstant rapidi iuuenes, aptantq; fre-
 menti sanguineas de more iubas*. Lipsius Milit. Rom.
 lib. 3. dialogo. 5.

Insignis est galea Turni: tribus cristis veluti iubata:
 quod ornamentum non ab Homeri imitatione, cuius
 ad exemplar potissimum se componit, sed aliorum Ho-
 mero recentiorum poetarum sumpsit. Nam obseruât,
 quibus ista curæ sunt, hoc trium cristarum insigne no-
 uitum esse. Æschylum igitur secutus est, qui scribit in
 septem ad Thebas. *τρεῖς χλασπίους λόφους σείξ*. Cuius
 interpres ita scribit. *τρεῖς χλασπίους, νεώτερον τῆτο*. Eo-
 dem modo & Aristophanes in diuerbijs *τελοφία* sum-
 psit. Turneb. lib. 28. cap. 16.

GALEA ALTA CHIMÆR SVSTINET ÆT. EFFLANT.
FAV. IGNES) Plutarch. in Mario, galeas equitum
 Cimbrorum & plumis, & horridis hiantium animalium
 formis insignes describit. E re militari haud dubiè
 mos, quo etiamnum hodie insignia familiarum exor-
 nata, atque distincta videmus, cum galeis insident leo-
 nes, lupi, cerui, canes, aquilæ, vultures, dracones, & a-
 liarum bestiarum siue capita, siue cornua, siue pedes.
 Origo moris tam antiqui ab Ægyptijs descēdit. Ab Æ-
 gyptijs portò mutuatos hoc Græcos, & ab his Roma-
 nos, ut multa alia, quæ ad disciplinam militarem perti-
 nebant, magnam verisimilitudinem habere videtur,
 Lacedæmonijs certè galeæ inuentionem tribuit Plin.
 lib. 7. cap. 56. Cristas autem galeis illigasse Cares pri-
 mos, itemq; in scutis simulacra finxisse, eidemq; lora
 adiunxisse scribit Herodot. lib. 1. Hæc Steuechius lib. 1.
 Vegetij, cap. 20.

Quæ naturâ sunt, inquit Scalig. Poet. lib. 3. cap.
 4. ita describenda erunt, ut nihil non verisimile videat-
 ur: quæ verò arte sunt, etiam cultus plurimus ijs adhi-
 beri potest, ut, *picus acutunicas*. Quæ autem supra fi-
 dem describuntur, ea cuiquam deo sunt attribuenda,
 qualis Turni galea. Vulcani igitur est opus. Sic equi Æ-
 neæ de genere eorum, qui Solis vehunt currum, quippe
 Circes opera. Nam eadè ratione potuit Circe suffurari
 semen equorū, qua Solis esse filia. sic cum loquitur A-
 chillis equus, à Pallade datum sermonem. Quum mu-
 tantur in nymphas naues, à Cybele opus fuit.

E De chimæra Appollodor. lib. 2. Vt & in hoc Ma-
 ronè suum sequeretur Silius, lib. 5. galeâ Flamini Scylla
 insigniuit: *Cassis erat munita viro*, &c. Quibus rebus
 insignirent antiqui galeas vel ad ornatum, vel ad hor-
 rorem incutiendum, memoriæ diligenter mandauit
 Alex ab Alex. lib. 1. cap. 20. & paulo ante ex Steuechio
 docuimus, qui ab Alexandro mutuatus est. 35

QVAM MAGIS, TAM MAGIS) Hunc locum A
Quintil. ait esse ex illo versum: quàm magis arumna
virget, tam magis ad malefaciendum viget. Georg. 3.
*Quam magis exhausto spumauerit vberè multà Læ-
ta magis.* Quo in exemplo subintelligitur, tam. Te-
rent. Adolph. nisi quia quàm miserè hoc cupio esse verum,
tam vereor magis. Plaut. Bacchid. *Quam magis id repe-
to, tam magis vror.* Idem Pœnulo. *Quam magis aspecto,
tam magis est nimbata, & nuga meræ.* Lucret. lib. 1. vt
quidem corrigit Lamb.

*Et quò quæq; magis cohibet res intus inane,
Tam magis his rebus penitus tentata labascit.*

Et lib. 4.

*Et quò quæq; magis sunt aspera seminiorum,
Tam magis in somnis eadem sanire necessum est.*

Eiusdem sunt, quo plura, tam magis. Quanto mage,
tam magis. Quanto plus, tam magis. Terent. Adolph.
eodem modo inter se respondent, quam maximè, tam
maximè.

*Quam vos facillimè agitis, quam estis maximè
Potentes, dites, fortunati, nobiles,
Tam maximè vos æquo animo æqua noscere
Oportet, si vos vultis perhiberi probas.*

Simile loquendi genus iuuenias apud Sallustium. Quàm
quisque pessimè fecit, tam maximè tutus est. Et apud
Caton. de re rust. cap. 64. Quàm citissimè conficies,
tam maximè expediet. Et rursus ibid. Nam oleum
quàm diutissimè in amurca, & in fracibus erit. Et cap.
65. Quàm acerbissima olea oleum facies, tam oleum
optimum erit. Atque etiam aliàs, longum foret omnia
recensere. Addamus adhuc illud Terent. in Heaut.
*Quam in minima spe situs erit, tam facillimè patris pacem
in leges conficiet suas.* Varro lib. 1. de re rust. Quam pau-
cissimos reliqueris, tam optimè in alendo fiunt.

SVBLATIS CORNIBVS IO) De Io Inacchiam-
nis filia à Ioue compressa, & in vaccam mutata, quam
idem adulter maximus roganti Iunoni postea donauit:
item de custode Argo centoculo eidem vaccæ à Iuno-
ne appposito, atque à Mercurio tandem cantus suauita-
te confopito, & interfecto, lege fabulam in extremo
primo Metamorph. Lege etiam de ista vacca, & eius
erroribus Appollodorum initio lib. 2. Bibliothecæ.
Cum narratione Ouidiana compone, si videtur, Va-
lerij Flacci versus, qui lib. 4. eandem fabulam, vestigi-
is Nafonianis insistens, disertissimè persequitur, ab eo
loco, *Sentit Iuno dolos, curaq; accensa ingali Æthere
desiluit,* &c. Accipe nihilominus hæc Propert. lib. 2.
eleg. 33.

*Cum te iussit habere puellam cornua Iuno,
Et pecoris duro perdere verba sono.
Ah quoties quernis læsisti frondibus ora,
Mansisti stabulis abdita pasta tuis.*

Sed facete Euclio Plautinus in Aulularia ad Megado-
rum, qui eo absente, in ædes eius coquos nuptiali con-

uiuio parando miserat, utpote filiam senis ducturus,
facete inquam de custode isto Iunonio, & ad negotium
suum accommodatè.

*Quid sic me rogitas? qui mihi omnes angulos
Furum impleuisti in adibus, misero mihi.
Qui mihi introuisti in ædes quingentos coquos,
Cum senis manibus, genere Geryonaceo.
Quos si Argus seruet, qui oculus totus fuit,
Quem quondam Ioui Iuno custodem addidit,
Is nunquam seruet.*

Quem ad locum, seu potius ad vocem, *oculeus*, allu-
dens Apuleius lib. 2. Metamorph. Vide, inquit, homi-
ninem ferreum, & insomnem, certè perspicaciorem
B ipso Lynceo, vel Argo, & oculos totum. Quid autem
Argus Io custos appositus hieroglyphice sibi velit, vi-
dendus Pierius lib. 3. in Tauro.

CÆLATAQVE VRNA) Singulis fluminibus sin-
gulæ urnæ appingebantur. Nilus autem cum tribus vr-
nis figurabatur. Stat. 2. Thebaid. *pater ipse bicornis In læ-
uum prona nixus sedet Inachus urna.* Et lib. 9. de Isine-
no, *ceciditq; soluta Pirus adulta manu, demissaq; volui-
tur urna.*

INSEQUITVR NIMBUS PEDITVM) Homer.
νεφέη ἰππέοι καὶ ζῶν. Nubem vocauit examen apum per
cælum volitans Georg. 4. *Obscuramq; trahi vento mi-
rabere nubem.*

AGMINA DENSANTVR CAMPIS) Ennius lib.
8. Annal. *Densantur campis horrentia tela virorum.*

ARGIVAQVE PVRES) & hoc ad generis pertinet
probationem, quod cum sequebantur Argiui.

VETERESQVE SICANI) Lege quæ scripta sunt de
Sicanis à Diodoro in extremo cap. 2. lib. 5.

IUPPITER ANXVRVS) Colebatur circa Cir-
cæum iugum, & Campaniæ tractum puer Iupiter, qui
Anxurus dicebatur, quasi ἀνὸν ἔνυξ, quia barbam nun-
quam rasisset, vt Iuno virgo, quæ Feronia dicebatur.
Seruius.

Anxur, ait Festus, vocabatur, quæ nunc Tarracina
dicitur, Volscæ gentis: sicut ait Ennius, *Vulsculu' perdi-
dit Anxur.* In veteti editione est Axur. Nam certissi-
mum est ex Seruio, veteres ita dixisse ob Iouem imber-
bem, siue ἀνέβρω, qui ibi colebatur. Et in nummo ar-
genteo Pansa, ab vno latere, IOVIS. AXVR. VIBIVS
C.F. C.N. ab altero, PANSA. Scalig. in Festum. Scri-
bendum igitur auctoribus nummis argenteis *Anxur*,
non, *Anxur*, quod & Vrsin. monuit.

VIRIDI LVCO) Non vacat mysterio, quod ad-
dit, *viridi.* Nam cum aliquando huius fontis lucus
fortuito arsisset incendio, & vellent inde incolæ tranf-
ferre simulacra, subito reniruit. Seruius. Vide Gyrald.
Syntag. 3. in Iunone.

PER IMAS QVÆRIT ITER VALLES) Satis signa-
tis verbis expressit flumen angustum: contra de Tibe-
rino ait, *In mare prorumpit.*

Hos super aduenit Volscæ de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas
805 Bellatrix: non illa colo, calathisue Mineruæ
Fæmineas assueta manus, sed prælia virgo
Dura pati, cursuq; pedum præuerrere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
 810 Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentem,
 Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
 Illam omnis tectis, agrisq; effusa iuventus,
 Turbaq; miratur matrum, & prospectat euntem
 Attonitis inhians animis, vt regius ostro
 815 Velet honos leues humeros, vt fibula crinem
 Auro internectat, Lyciam vt gerat ipsa pharetram,
 Et pastorem præfixa cuspidem myrtum.

HOS SUP. VOLSCA DE GENTE CAMILLA) Tan-
 tus fuit amor belli in omni Italia, tanta aduersus Æne-
 am cunctorum conspiratio, tantus metus vniuersis, vt
 etiam fœmina multitudinis dux non dubitaret existere,
 fiducia videlicet nō sexus sui, sed exercitationis: quum
 ipsa in eo sexu esset, qui alienus esse debuerat à bello.
 Ducebat tamen maximi numeri iuuentutem equitum,
 atque peditum, armis competentibus instructam, vi-
 ris ipsa non inferior. Incipit mox asserere poeta, vsum
 posse superare naturam. Donatus quidem sic. At Ser-
 uius ita. Prudenter post completam commemoratio-
 nem virorum, transit ad fœminas: ita enim de Troianis
 legitur, qui vltimū Amazonum postularunt auxilium,
 quæ res ab Homero prætermisā est. Sanè iam præla-
 gium infelicitatis futuræ, quod inter ipsa principia, ar-
 mantur fœminæ. * Silius lib. 2. *Hasbyten virginem, reginam
 Marmaridum Annibali Saguntum in Hispania oppugnanti, cum
 magna virginitate, mulierumq; manu auxilio venisse fingit, Mar-
 uum suum imitatus scilicet.*

Cum Camilla cōparetur, si lubet, Beronice,
 Ptolemæi Philadelphi regis Ægypti filia, quam tradit
 Hyginus 2. Astronom. Callimachum, & cum eo quos-
 dam alios scripsisse, equos alere, & ad olympia mittere
 solitam. Quidam hoc amplius, Ptolemæum eius pa-
 trem multitudine hostium perterritum, fuga salutem
 petiisse: filiam autem sæpe consueta, in silij in e-
 quum, & reliquam exercitus copiam constituisse, &
 complures hostium interfecisse, reliquos in fugam cō-
 iecisse. Pro quo etiam Callimachus eam magnanimam
 dixit, & Catull. in carmine de eius coma, quod ex Cal-
 limacho paribus numeris conuertit. Muret. in Catull.

VOLSCA DE GENTE) de Priuerno, Volscorum
 oppido, vt, *antiqua Metabus cum excederet vrbe.*

FLORENTES ÆRE CATER.) Ennius & Lucret.
 florens dicunt omne, quod nitidum est. Hoc est secutus
 Virgil. aliter ἀκνελογία est.

NON ILLA COLO) Lanificium significari arbi-
 tro, vt illo lib. 8. *Cui tolerare colo vitam, tenuiq; Miner-
 na.* Turneb. lib. 11. cap. 22.

Vide lib. 11. vbi versus iste ad verbum iteratur. Te-
 rent. de Glycerio in And.

*Primum hæc pudicè vitam, parce, ac duriter
 Agebat, lana, ac tela victum queritans.*

Ita Q. Opimius consularis, vt est in 2. de Orat. Egilium,
 qui videbatur mollior, tanquam fœminam ex hisce ad-
 iunctis irrisit, cum illud ex poeta nescio quo, falsè ac-
 commodaret. *Quid tu Egilia mea? Quando ad me ve-
 nis cum tua colu, & lana?* Lucretia illa haud quaquam,
 vt regis nurus, quas in conuiuio, luxuque cum æquali-
 bus viderunt, qui exploratum è castris veniebant, sed
 nocte fera, dedita lanæ inter lucubrantes ancillas, in
 medio ædium sedens inuenta est. Liuius lib. 1. Nota in-

A super tela Penelopes. Et ipsa apud Ouid. epistola ad
 Vlyssēm maritum.

*Forstā & narras, quā sit tibi rustica coniux,
 Quæ tantum lanas non finit esse rudos.*

Hypermetra Lino.

*Quid mihi cum ferro? quid bellica tela puella?
 Aptior est digitis lana, colusq; meis.*

Lanificium Romanis, inquit Lipsius Elect. lib. 1. cap. 17.
 impensæ curæ. Docent nuptiæ, in quibus sponsæ colus
 præferbatur cum lana: cingulum erat è lana, postes
 velati lana, omnia videlicet signa, & indicia matronis
 operæ futuræ. Lanam enim domi sedulo exercebant,
 telam texebant, conficiebant vestem, & cæt. Plura le-
 ges super hac re lib. 8. ad illud, *Cui tolerare colo vitam,*
 & c. 35.

ILLA VEL INTACTÆ SEGETIS) Ex Homero.
 Vide Vrsin. De cursura Achillis, quem toties Homerus
 ἀόδης ὠκύν, ποδάρκην appellat, nec tamen eam pedum ce-
 leritatem vnquam vlla comparatione venti, sagittæ, vo-
 latus, tigris cursu, aliarumque rerum poetico more
 illustrat, de Achille, inquam, Catull. de nupt.

*Qui persape vago victor certamine cursus
 Flammea præuertet celeris vestigia ceruæ.*

De Lada, Philonide, Lathene, Philippide, Polymne-
 store, Milesio puero, & alijs cursoribus excellentibus
 Alex. Neapolit. lib. 2. cap. 21. & ibid. Tiraquell. Epi-
 gram. 3. lib. 1. Anthol. tit. 1. laudatur admodum hyper-
 bolice stadiodromus Arias Tarsensis, diciturq; aut in-
 tra ipsos carceres, vnde currendi capitur initium, aut ad
 extremam metam: in medio spatium, seu in ipso stadio,
 hominem nunquā visum. Hæc licentia mentiendi pa-
 rum cum philosophico dogmate consentit, in puncto,
 seu instanti, non cieri motum. De equis, quos Arcadio,
 & Honorio Cæsaribus pueris Theodosij M. filijs Ne-
 ptunum pascere fingit, Claudian. in Panegy. 3. consu-
 lat. Honorij.

*Vobis Æonia virides Neptunus in alga
 Nutrit equos: qui summa freti per cœnula possint
 Ferre viam, segetemq; leui percurrere motu,
 Nesciat vt spumas, nec proterat ungula culmos.*

FLUCTU SUSPENSATA TUMENTI) Quid sit hic
 D *suspensa fluctu,* declarant sequentia, *celeris nec tingeret
 æquore plantas.* lib. 1. Georg.

*At si non fuerit tellus fœcunda, sub ipsum
 Arcturum sat erit tenui suspendere sulco,*

tellurem subaudi. Lucret. lib. 2.
*Namq; papauerum aura potest suspensa, lenisq;
 Cogere, vt ab summo tibi disfluat altus aceruus.*

Lib. 5. de canibus, & catulis eorum.
*Aut vbi eos iactant pedibus, morsuq; petentes
 Suspensis tenros imitantur dentibus haustus.*
 suspensis, id est, non grauitur impressis, sed subleuatis.

Idem lib. 6. *Aut etiam suspensa manus vis aere in ipso.* A
 ATTONITIS INHIANS ANIMIS) Absolutè accipitur hoc loco *inhians*, ut apud Lucret. lib. 1. *Pascit amore auidos inhians in te dea visus.* Aliàs prædæ, & prædam inhiare dicimus. Plaut. *Credo illum audisse, me habere thesaurum domi, id inhiat.* Seruius, stupore quodam patefacto ore.

VT REGIVS OSTRO) Antè ornatum eius, pòst, arma dicit.

LYCIAM PHARETRAM) quasi Lyciam, ut legimus Cretenses sagittas.

PASTORAL. PRÆFIXA CVSP. MYRTVM) quia hoc teli genere pugnare pastores, siue agrestes solerent.

SYMBOLARVM
 IN P. VIRGILIVM MARONEM LIBER XIII.

Ad octauum Aeneidos.

SYNOPSIS.

Latinus, ut loquitur poeta, rerum habenas reliquerat, imperioq; regio semet ultro abdicarat. Inde dominationem Turnus arripere, vexilla festinatò sustollere, raptim, celeriterq; copias conflare, atq; adeo colonos etiam ab agris abducere. In Apuliam usque Venulus ad Diomedem Arpos legatur, qui virum moneat, Troianos, Aenea duce, Latinorum fines occupasse, conariq; suas, id est, novas quasdam religiones, ac caerimonias inuehere: sedem in Latio collocare. Per summam iniquitatem, externum ipsum ac peregrinum, iura velle, & leges Italæ præscribere: non deesse, qui subsidijs eum suis adiuvandum suscipiant: nomen hominis vagari quotidie latius: esse amori, & admirationi multis. Quid moliatnr denique, quidue incepturus sit, si victoriam ei fortuna transiderit, melius ipsum Diomedem, qui Troianum probe nouerit, quàm alium quemuis intelligere. Proinde aduersus eum, quem non secius modò, quàm apud Ilium quondam pro hoste ducere, perditumq; funditus, ac deletum cupere debeat, auxilia suppeditare ne cunctetur: si abierit in alia omnia, suas quoque res turbatum, & afflictum iri, pro comperto habeat. Tantas molitiones, exercitusq; tantos in perniciem suam comparatos cernens Aeneas, iactatus cogitationum fluctibus, consilium explicare vix potest: nec nisi nocte plurima somnum capere, idq; sub dio, & ad ripam Tiberis. Per quietem igitur Tiberinus (cuius habitus, & forma declaratur) eius mærorem consolando lenit, stabile in Italia domicilium promittit, de prodigio albæ porcæ cum 30. catulis adiungit: ex quo Ascanium 30. annis urbi ab ipso conditæ, regali cum potestate præfuturum pollicetur. Mox de auxilijs ab Euandro petendis docet, operam suam ad subuectionem, aduerso licet amne, spondet: & quis ipse sit, citra ullam verborum ambiguitatem disertim significat. Precatus Nymphas, adeoq; Tiberinum ipsum Aeneas, uti clementes sibi sint, ac propitij, duabus biremibus secundissimo cursu Pallanteum aduehitur. Ante urbem in luco Euandrum cum suis Herculi anniuersarium sacrificium facien-